

EINDRAPPORT GLB-PILOT HOE? ZO!

EINDRAPPORT GLB-PILOT HOE? ZO!

Uitgebracht door

GLB Pilot Hoe? Zo!

Contactpersoon

Evie van der Velde 06 5790 5431
Wouter Rozendaal 06 2651 8693

Auteur(s)

Gert-Jan Stoeten CGW
Liesbeth de Haan CGW
Janneke van der Velde CGW
Janny Kooistra CMG
Evie van der Velde NFW
Wendy Batist NFW
Wouter Rozendaal Aequator Groen&Ruimte
Martijn Hoolsema Aequator Groen&Ruimte

Fotografie

Mark Schuurman

Versie

Definitief

Datum

10 juni 2021

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandontwikkeling: Europa
investert in zijn platteland

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

KERBEHEERGEBIEDSAANPAKVOGELBEHEERTOEKOMSTGERICHTELANDBOUWWEIDEVOGELBEHEERBIODIVERSITEITMILIE
RATEGISCHPLANLANDSCHAPSBEHEERNATUURINCLUSIEVELANDBOUWVEREENVOUDIGINGZELFSTURINGSYSTEEMVERN
ERBEHEERGEBIEDSAANPAKVOGELBEHEERTOEKOMSTGERICHTELANDBOUWWEIDEVOGELBEHEERBIODIVERSITEITMILIE
RATEGISCHPLANLANDSCHAPSBEHEERNATUURINCLUSIEVELANDBOUWVEREENVOUDIGINGZELFSTURINGSYSTEEMVERN
ERBEHEERGEBIEDSAANPAKVOGELBEHEERTOEKOMSTGERICHTELANDBOUWWEIDEVOGELBEHEERBIODIVERSITEITMILIE
RATEGISCHPLANLANDSCHAPSBEHEERNATUURINCLUSIEVELANDBOUWVEREENVOUDIGINGZELFSTURINGSYSTEEMVERN
ERBEHEERGEBIEDSAANPAKVOGELBEHEERTOEKOMSTGERICHTELANDBOUWWEIDEVOGELBEHEERBIODIVERSITEITMILIE
RATEGISCHPLANLANDSCHAPSBEHEERNATUURINCLUSIEVELANDBOUWVEREENVOUDIGINGZELFSTURINGSYSTEEMVERN

INHOUD

VOORWOORD	5
1. INLEIDING	6
1.1 Achtergronden en aanleiding	6
1.2 Probleemverkenning	7
1.3 Doelstelling	7
1.4 Beoogde projectresultaten en -producten	7
2. LEESWIJZER EN GEVOLGDE WERKWIJZE	9
2.1 Fasering	9
2.2 Meebewegen met de ‘buitenwereld’ en ervaringen in het project	10
2.3 Betrokkenen en rolverdeling in projectorganisatie	10
3. BESCHOUWING GROENE ARCHITECTUUR EN ROL COLLECTIEVEN	11
3.1 Algemene denkbeelden over invulling GLB na 2022	11
3.2 Uitgangspunten en overwegingen bij groene architectuur	12
3.2.1 Algemene uitgangspunten / aannames	12
3.2.2 Conditionaliteit	13
3.2.3 Agromilieu klimaatmaatregelen (ANLb)	14
3.2.4 Eco-regeling	15
3.3 Rol van collectieven	15
3.3.1 Planvorming op gebiedsniveau	15
3.3.2 Adviesrol bij opstellen bedrijfsplan	16
4. PLANVORMING OP GEBIEDSNIVEAU	18
4.1 Productontwikkeling	18
4.1.1 Format gebiedsplan	18
4.1.2 Procesaanpak gebiedsplan	18
4.2 Toepassing	18
4.3 Bevindingen en geleerde lessen	23
4.3.1 Perspectief gebiedspartijen	24
4.3.2 Perspectief boerendenktank	25
4.3.3 Perspectief collectief	25

5.	BEDRIJFSPLAN EN PUNTENSYSTEEM	26
5.1	Productontwikkeling	26
5.1.1	Bedrijfsplan	26
5.1.2	Puntensysteem	26
5.1.3	Samenhang tussen bedrijven	29
5.1.4	Rol collectieven bij toepassing puntensysteem en sturing in planvorming op bedrijfsniveau	30
5.2	Toepassing	32
5.2.1	Inleiding	32
5.2.2	Aanpak	32
5.3	Bevindingen en geleerde lessen	34
5.3.1	Werking van het puntensysteem	34
5.3.1.1	Interactie van maatregelen: illustratie op gebiedsniveau	34
5.3.1.2	Resultaten toepassing puntensysteem pilot-breed	35
5.3.2	Perspectieven deelnemende boeren	38
5.3.2.1	Bedrijfsplan opstellen	38
5.3.2.2	Rol collectieven	40
5.3.2.3	Overige aanbevelingen	42
5.3.3	Perspectief collectief	43
5.3.3.1	Het collectief als adviseur	43
5.3.3.2	Het collectief als intekenaar	44
5.3.3.3	Het collectief als controleur	44
6.	UITVOERING EN BEGELEIDING DEELNEMERS	45
6.1	Ontwikkeling	45
6.2	Toepassing begeleiding uitvoering	46
6.3	Bevindingen en geleerde lessen	48
7.	COMMUNICATIE	50
7.1	Interne communicatie	50
7.2	Externe communicatie	50
8.	REFLECTIE PROJECTTEAM	52
8.1	Conclusies	52
8.2	Kanttelingen	53
8.3	Aanbevelingen	54
BIJLAGEN	FORMAT GEBIEDSPAN FORMAT BEDRIJFSPLAN FACTSHEETS MAATREGELEN ENQUÊTE VRAGENFORMULIER	55

1. VOORWOORD

In de agrarische sector is er een groot besef dat de transitie naar kringlooplandbouw en meer natuur-inclusieve landbouw de toekomst is. De vraag is hoe dat moet en wat de mogelijkheden zijn van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid om dit proces te stimuleren en te versnellen. Daarom hebben de agrarische collectieven Noordlike Fryske Wâlden, Groningen West en Midden Groningen vanaf 2019 de gezamenlijke praktijkpilot ‘Hoe? Zo!’ uitgevoerd. De drie collectieven hebben geëxperimenteerd met een nieuw systeem om passende maatregelen die goed zijn voor milieu, natuur of klimaat voor een bepaald gebied op de juiste plek uit te voeren. Ook is onderzocht hoe de agrarische bedrijven ook met de andere spelers in het landelijk gebied elkaar kunnen versterken met de te nemen maatregelen. Daarbij was de opgave om het geheel van maatregelen eenvoudig in de toepassing, maar groot in de effectiviteit te laten zijn door een zelfsturend puntensysteem. De rol van het collectief in de mate van begeleiding van de boer bij de keuze van de maatregelen is ook van belang voor de effectiviteit.

Wij gaan er van uit dat onze bevindingen, die nog verfijnd zullen worden in een gezamenlijke vervolgpilot puntensystemen, van grote waarde zullen zijn bij het samenstellen van het Nationaal Strategisch Plan.

In ieder geval was het samenwerken in ‘Hoe?Zo!’ voor de drie deelnemende collectieven en de begeleiding van Aequator Groen & Ruimte ook van grote waarde. Een waarde die verder gaat dan de bevindingen uit deze pilot en ook in de toekomst zijn vruchten zal afwerpen.

Albert van der Ploeg

Voorzitter kernteam GLB Pilot Hoe? Zo!

1. INLEIDING

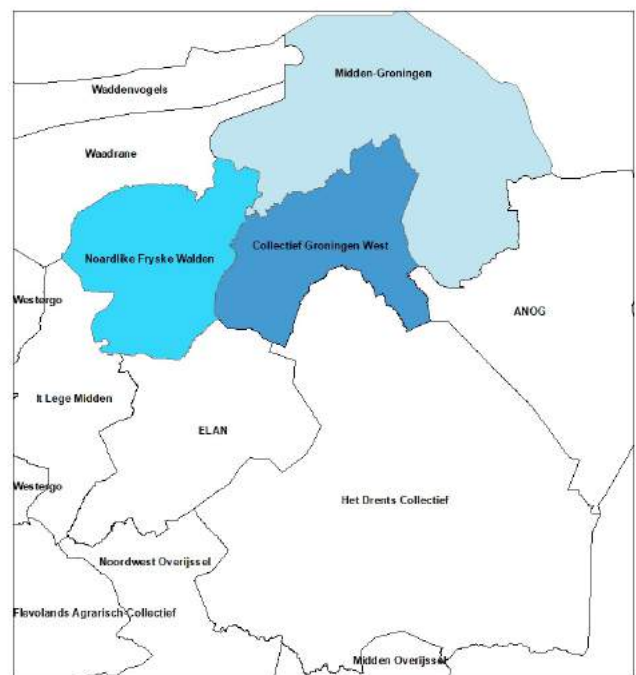
1.1 ACHTERGRONDEN EN AANLEIDING

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid bestaat sinds 2014 qua maatregelen voor de vergroening overal in Nederland uit hetzelfde keuzemenu. Er is geen sprake van regionale diversiteit. Daarnaast zit er weinig synergie tussen maatregelen van pijler 1 en pijler 2.

De implementatie en uitvoering van de vergroening onder de eerste pijler gebeurt nu grotendeels nog door individuele bedrijven. Synergie op gebiedsniveau wordt nog maar beperkt gezocht en behaald. Hier liggen nog onbenutte mogelijkheden voor verduurzaming van de landbouw. Het ministerie van LNV heeft in 2018 een subsidieregeling voor pilots toekomstbestendige landbouw nieuw GLB opengesteld. Deze pilots hebben als doel te testen hoe binnen het GLB 2021-2027 op of aanpalend aan landbouwgrond doelgericht betalingen kunnen worden ingezet voor het behalen van regiospecifieke opgaven rond het toekomstbestendig maken van de landbouw door bijvoorbeeld kringlooplandbouw te versterken en/of meer natuurinclusief te maken. Hoe kan het grondgebonden GLB bijdragen aan een toekomstbestendig boerenlandschap?

Op 1 juni 2018 heeft de Europese Commissie voorstellen gepubliceerd voor de nieuwe GLB-verordeningen¹. De voorgestelde verordeningen dienen ter vervanging van de huidige vier GLB-verordeningen en groeperen de inhoud daarvan op een nieuwe manier ten dienste van een nieuw resultaatgericht beleidsmechanisme. Zoals toegelicht in 'The Future of Food and Farming'² moet dit nieuwe beleidsmechanisme lidstaten meer vrijheid bieden bij de uitwerking en uitvoering van de regelgeving, voor minder uitvoeringslasten zorgen en meer prestatiegericht beleid mogelijk maken. De Europese Commissie stelt voor dat de voorwaarden waaraan boeren moeten voldoen om steun te ontvangen niet langer op EU-niveau maar door de lidstaat zelf worden bepaald, afgestemd op hun eigen specifieke opgaven. De drie agrarische collectieven Noordlike Fryske Wâlden (NFW), Groningen West (CGW) en Midden Groningen (CMG), zie Figuur 1.1, werken al jaren met het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) met een gebiedsgerichte aanpak aan behoud, beheer en herstel van biodiversiteit, waterkwaliteit en landschap in het landelijk gebied. Zij zien mogelijkheden om met een zelfsturend geregionaliseerd puntensysteem tot een doelmatiger en doeltreffender inzet van GLB middelen te komen.

Figuur 1.1
Overzicht Agrarische collectieven Noord NL

¹ COM(2018)392, COM (2018)393 en COM (2018)394. De Nederlandse inzet ten aanzien van deze voorstellen is neergelegd in een BNC-fiche (Kamerstukken II 2017/18, 34965, nr. 2).

² COM (2017) 713 final.

1.2 PROBLEEMVERKENNING

De samenwerkingspartners zijn van mening dat een landbouwsysteem dat gericht is op eindeloos intensiveren geen houdbaar systeem is. Het boerenbedrijf bevindt zich in een spagaat; de markt wil meer efficiency en beleidsmakers en de samenleving willen meer aandacht voor de versterking van natuur/landschap/duurzaamheid in de landbouw.

In het huidige GLB is het instrumentarium uit de eerste en tweede pijler onvoldoende op elkaar afgestemd. Iedere boer geeft binnen de eerste pijler van het GLB op zijn eigen manier met grondgebonden maatregelen invulling aan vergroening. Er is daarbij geen sprake van afstemming op gebiedsniveau en maar heel beperkt met de activiteiten in het agrarisch natuurbeheer onder de tweede pijler. Hierdoor worden kansen voor verduurzaming en het mede realiseren van de Sustainable Development Goals niet of niet optimaal benut.

Ook in de agro-voedselketen wordt gewerkt aan verduurzaming. Er is nog onvoldoende afstemming op inhoud en borging van de uitvoering tussen dat wat binnen het GLB gebeurt en dat wat door de keten zelf wordt opgepakt waardoor de gezamenlijke inspanningen minder effectief en efficiënt zijn als mogelijk.

Om zo optimaal mogelijk met het toekomstig GLB invulling te geven aan de GLB doelen, kansen te benutten en deze af te stemmen op regionale doelen is er behoefte aan een integrale benadering (op inhoud en systeem) tussen de verschillende pijlers van het GLB en welke is afgestemd op duurzaamheidsinitiatieven bij partijen binnen de agro-foodketen.

1.3 DOELSTELLING

Binnen het project is een vernieuwde aanpak voor de implementatie van maatschappelijke doelen in het GLB ontwikkeld en getest. Beoogd doel was om met deze vernieuwde aanpak het GLB effectiever (doelgerichter voor milieu, klimaat en biodiversiteitsdoelen) en efficiënter (eenvoudiger en met minder uitvoeringskosten) te laten zijn. Concreter is deze doelstelling geformuleerd als:

- Het ontwikkelen en testen van een methodiek voor planvorming op gebiedsniveau binnen het nieuwe GLB, over de verschillende grondgebonden lagen heen, waarbij internationale doelen concreet gekoppeld worden aan regionale mogelijkheden.
- Het ontwikkelen en testen van een methodiek voor planvorming op bedrijfs- en deelgebiedsniveau waarbij optimalisatie van de uitvoering van maatregelen tussen de verschillende lagen van het toekomstig GLB en tussen verschillende agrarisch ondernemers centraal staat.
- Het ontwikkelen en testen van een methodiek voor uitvoering en monitoring van bedrijfsplannen binnen het nieuwe GLB.

1.4 BEOOGDE PROJECTRESULTATEN EN -PRODUCTEN

De projectdoelstellingen zijn geconcretiseerd door voorafgaand aan het project beoogde resultaten en producten te benoemen. Deze zijn te verdelen in projectproducten en gebiedsproducten. Projectproducten zijn onderdelen en bouwstenen voor een systeem welke toegepast kunnen worden in verschillende gebieden. Door toepassing van de projectproducten per gebied zijn gebiedsproducten ontstaan. Hieronder zijn zowel de beoogde project- als gebiedsproducten weergegeven.

Projectproducten

- Procesaanpak om te komen tot een gebiedsplan met gebiedseigen invulling voor te subsidiëren maatregelen in het toekomstig GLB.
- Format gebiedsplan waarin gebiedspecifiek een uitwerking gemaakt kan worden van de gelaagdheid van het nieuwe GLB, het type activiteiten danwel prestaties per laag inclusief de verticale samenhang daartussen en mogelijkheden voor horizontale samenhang tussen de verschillende agrariërs.

- Ontwerp voor GISTool om te komen tot een bedrijfsplan o.b.v. het gebiedsplan.
- Rekenregels voor GISTool t.a.v. versterkend, verenigbaar of conflicterend karakter van maatregelen.
- Format voor een deelgebiedsplan inclusief beschrijving van de procesaanpak.
- Uitwerking van instrumentele samenhang tussen de lagen van het grondgebonden GLB welke als schetsontwerp voor nieuw beleid kan dienen.
- Uitgewerkte werkwijzen en taak en rolverdeling tussen overheid (beleid en betaalorgaan), collectief en boer bij het schetsontwerp.
- Overzicht van benodigde beleidsruimte (en van daaruit vereenvoudigingen en aanpassingen in EU en Nationale regelgeving).

Gebiedsproducten

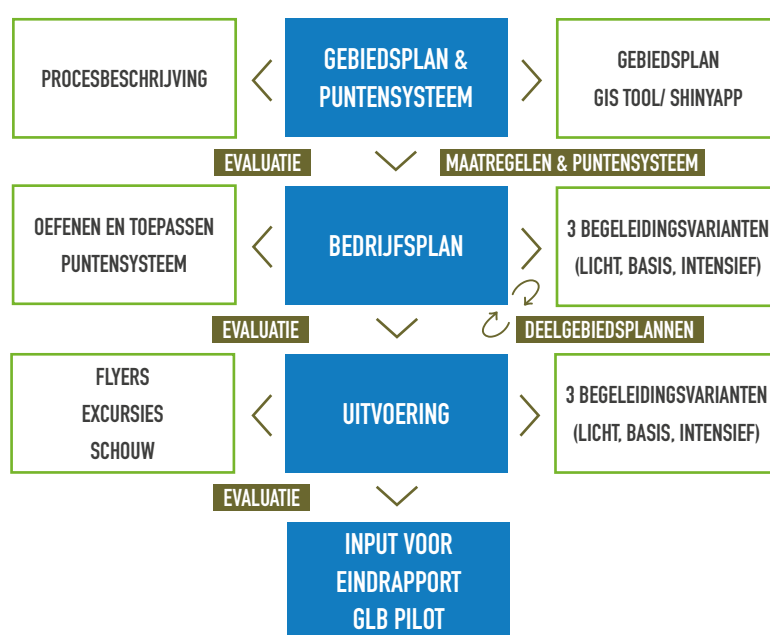
- Door gebiedspartijen gedragen gebiedsplannen met regionale invulling van de door de EU gestelde prioriteiten en doelstellingen voor het GLB en klimaatdoelstellingen, gekoppeld aan meer regionale doelen op het gebied van natuur, milieu, landschap, economie en platteland in het algemeen.
- Uitgewerkte maatregelen t.b.v. pilot.
- Bedrijfsplannen.
- Deelgebiedsplannen.

2. LEESWIJZER EN GEVOLGDE WERKWIJZE

2.1 FASERING

Het project is in drie stappen uitgevoerd die elk drie fases hebben doorlopen, zoals weergegeven is in Figuur 2.1. Nieuwe methodes, technieken en werkwijzen zijn ontwikkeld in de ontwikkelfase en vervolgens in de praktijk gebracht in de toepassingsfase en geëvalueerd in de evaluatiefase. In het project zijn de volgende drie stappen in de praktijk gebracht, namelijk de planvorming op gebiedsniveau en ontwikkeling puntensysteem, de planvorming op bedrijfs- en deelgebiedsniveau en de uitvoering van veldmaatregelen.

Figuur 2.1 Fasering project

Deze combinatie tussen fases en stappen hebben we een ‘matrixfasering’ genoemd. Deze rapportage is opgebouwd volgens deze ‘matrixfasering’. Eerst wordt in hoofdstuk 3 een algemene beschouwing gegeven op de groene architectuur en de rol van collectieven daarin in het bijzonder. Dit denkwerk dat in de pilot is uitgevoerd heeft min of meer als werkkader gediend bij de ontwikkelfase voor de drie stappen. In de navolgende hoofdstukken 4 tot en met 6 worden per stap systematisch alle fases beschreven. In onderstaande Tabel 2.1 is weergegeven in welke paragrafen welke stappen en fases beschreven staan.

Tabel 2.1 Fasering en stappen in rapportage

	ONTWIKKELINGSFASE	TOEPASSINGSFASE	EVALUATIEFASE
STAP 1: PLANVORMING OP GEBIEDSNIVEAU	4.1	4.2	0
STAP 2: PLANVORMING OP BEDRIJFS- EN DEELGEBIEDSNIVEAU	5.1	5.2	5.3.2
STAP 3: UITVOERING VELDMAATREGELEN	6.1	6.2	0

In hoofdstuk 7 wordt ingegaan op de communicatie vanuit het project en in hoofdstuk 8 wordt tot slot gereflecteerd op de doelstellingen en het project.

2.2 MEEBEWEGEN MET DE 'BUITENWERELD' EN ERVARINGEN IN HET PROJECT

Het projectplan is geschreven in 2018 en het project is begin 2019 van start gegaan. Op 1 juni 2018 heeft de Europese Commissie voorstellen gepubliceerd voor de nieuwe GLB-verordeningen. Deze voorstellen zijn als vertrekpunt gehanteerd voor het project. Gedurende de uitvoeringsperiode van het project is de beleidsontwikkeling en gedachtenvorming verder gegaan, binnen de EU en vooral ook binnen Nederland voor de uitwerking van het Nationaal Strategisch Plan (NSP). Tijdens de uitvoering van het project is, binnen de kaders van het projectplan, zo veel mogelijk meebewogen met deze beleidsontwikkelingen, en steeds concreter wordende ideeën voor de Nederlandse invulling van het GLB. Hiermee is gepoogd om met de ontwikkelde producten en opgedane ervaringen zo goed mogelijk voeding te geven aan het NSP. Ervaringen en voortschrijdend inzicht tijdens het project zijn op een aantal momenten aanleiding geweest om de aanpak op onderdelen bij te stellen. Bijstelling van de aanpak heeft alleen plaatsgevonden binnen de kaders van het projectplan.

2.3 BETROKKENEN EN ROLVERDELING IN PROJECTORGANISATIE

In het project is gewerkt met een projectteam en een kernteam. Het projectteam, bestaande uit medewerkers van de drie deelnemende collectieven, externe projectmedewerker en externe overall projectleider zorgde voor de dagelijkse uitvoering van de pilot. De communicatiemedewerker van de NFW verzorgde samen met een externe communicatieadviseur de externe communicatie over het project. De externe projectleider werd ingehuurd bij Aequator Groen & ruimte en was verantwoordelijk voor het uitvoeren van het projectplan en bewaken van de grote lijnen en onderlinge verbanden binnen het project. Daarnaast was de projectleider verantwoordelijk voor de financiële verantwoording en de projectadministratie. Hierin is nauw samengewerkt met de medewerker financiële administratie en penningmeester van penvoerder. De ontwikkeling van producten in de ontwikkelfase is opgepakt door het projectteam. Op onderdelen, zoals de ontwikkeling van een GIS tool, is externe expertise ingehuurd. Nadat producten gebruiksklaar waren heeft de toepassing daarvan plaatsgevonden door de regionaal projectleiders en projectmedewerkers van de drie deelnemende collectieven.

Het project viel onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van het kernteam bestaande uit de bestuurders van de collectieven en aan de start een vertegenwoordiger van LTO. Vanwege een te volle agenda heeft de vertegenwoordiger van LTO zijn lidmaatschap van het kernteam al in het beginstadium van het project beëindigd. LTO was van mening dat binnen het project voldoende sprake was van betrokkenheid van (leden van) LTO om de resultaten van het project als breed gedragen vanuit de regio te kunnen beschouwen. In overleg met LTO is besloten de vacature niet in te vullen.

Het kernteam heeft richting en sturing gegeven in de periodieke kernteamoverleggen door mee te denken op onderdelen waarvoor het projectteam discussiepunten inbracht in het kernteam. Voordat (tussen)producten in de praktijk werden toegepast bij de planvorming of uitvoering zijn deze voorgelegd bij het kernteam. Besluiten over de inbreng van ideeën, opgedane kennis en ervaring in het landelijke koepelproject zijn vooraf voorgelegd aan het kernteam. Besluiten over de invulling van de onderdelen planvorming en uitvoering in de gebieden heeft plaatsgevonden binnen de afzonderlijke collectieven. Het kernteam heeft bij de onderdelen planvorming en uitvoering een adviserende rol en wederzijdse rol in kwaliteitsborging. De evaluatie van het project is uitgevoerd door het project- en kernteam gezamenlijk. Tijdens en na afloop van de toepassingsfase zijn evaluatievragen gesteld op basis waarvan uiteindelijk deze eindrapportage is geschreven.

Een indirecte vorm van kwaliteitsbewaking heeft plaatsgevonden door middel van de inbreng van de resultaten en producten in het koepelproject van de gezamenlijke GLB pilots. Ook is vanuit dit koepelproject een evaluerend eindgesprek gevoerd met de GLB pilot Hoe? Zo! met als doel informatie op te halen voor een landelijke eindrapportage van de gezamenlijke GLB pilots. Aan dit evaluerend eindgesprek heeft de overall projectleider niet deelgenomen vanwege diens betrokkenheid –via een andere opdracht- als projectteamlid van het koepelproject.

Het project heeft als neveneffect gezorgd voor een intensieve en goede samenwerking tussen de drie collectieven. Een samenwerking van buurcollectieven waarmee een basis is gelegd voor mogelijke toekomstige verdere samenwerking.

3. BESCHOUWING GROENE ARCHITECTUUR EN ROL COLLECTIEVEN

Voordat we ingaan op de specifieke pilotonderdelen in de hoofdstukken 4 tot en met 6 wordt in dit hoofdstuk een meer algemene beschouwing gegeven op de voorstellen voor de groene architectuur van het toekomstig GLB en de Nederlandse denkbeelden daarover anno 2019. In het bijzonder wordt beschouwend ingegaan op de mogelijke rollen voor agrarische collectieven binnen de voorgestelde groene architectuur. De denkbeelden uitgewerkt in dit hoofdstuk hebben als kader gediend voor de verdere uitvoering van de pilot in 2019 en 2020.

3.1 ALGEMENE DENKBEELDEN OVER INVULLING GLB NA 2022

1. Iedere ondernemer moet de kans krijgen om een bijdrage van betekenis te leveren aan milieu-, klimaat- en biodiversiteitsdoelstellingen (het leveren van eco-diensten). De verschillen in de landbouw (structuur, omvang per bedrijf, etc.) en maatschappelijke opgaven tussen EU lidstaten zijn groot, maar ook binnen Nederland zijn er grote verschillen. Het is daarom van belang dat de doelen voor het GLB regionaal uitgewerkt worden en regionaal maatwerk geleverd wordt in het aanbieden van beheer- en subsidiemogelijkheden voor boeren & tuinders om aan de regionaal uitgewerkte maatschappelijke opgaven te werken. De algemene doelen voor het nieuwe GLB staan weergegeven in Figuur 3.1.
2. Er zijn gebieden waar meer doelen te realiseren zijn dan andere, echter in alle gebieden ligt een opgave en liggen ook kansen. Het is een keuze of de middelen binnen Nederland regionaal gedivergeerd worden of niet. De Hoe? Zo! pilot gaat uit van regionale enveloppen eerste pijler budget, wat wil zeggen dat ieder gebied op basis van haar areaal subsidiabele landbouwgronden en een Nationaal vast hectarebedrag een budget toegekend krijgt voor hectarepremies (pijler 1) waarbinnen het leveren van ecodiensten regionaal verder vorm gegeven kan worden. Daarmee wordt ook een complex en politiek belast proces van regionale tendering voorkomen. Om toch sturing op effectiviteit en ondernemerschap een goede plek te geven binnen het nieuwe GLB kan binnen een regio o.b.v. ondernemerskeuze en regionale sturing wel gedivergeerd worden.
3. Het leveren van ecodiensten en het laten adviseren moet een keuze voor de ondernemers zijn en geen verplichting. De ondernemer bepaalt uiteindelijk welke ecodiensten hij uiteindelijk wel en niet wil of kan leveren. Zowel het deelnemen aan de eco-regeling als ANLb blijft een vrijwillige keuze. In het ANLb ligt de bevoegdheid om te bepalen of een pakket wel of niet wordt afgesloten bij het agrarisch collectief (binnen de kaders van het natuurbeheerplan en de subsidiebeschikking van het collectief). Hier is voor agrariërs daarom sprake van verplichte advisering en lidmaatschap wanneer hij/zij vrijwillig kiest voor agrarisch natuurbeheer. Bij de eco-regeling is het streven om ondernemers zoveel mogelijk gelijke kansen te geven. De ondernemer kan zich laten adviseren en sturen om op bedrijfs- en (deel)gebiedsniveau het maximale doelbereik te realiseren. Dit mag geen verplichting zijn, ook ondernemers die zich niet wensen te laten adviseren zullen toegang tot de eco-regeling moeten krijgen. Wel is het van belang het systeem van regionale sturing zo aantrekkelijk te maken dat agrariërs zich graag laten adviseren en sturen. Ofwel, voor optimaal doelbereik is een stimulerend systeem nodig.
4. Boeren die wat extra's doen mogen hier extra voor beloond worden. De tijd heeft geleerd dat door op regionale (landschaps)schaal samen te werken en maatregelen/activiteiten af te stemmen de effectiviteit verhoogd wordt. Het systeem voor de eco-regeling zal daarom aantrekkelijk gemaakt moeten worden door niet alleen de gedeferde inkomsten en uitgevoerde bovenwettelijke activiteiten te betalen, maar daar voor het realiseren van extra kwaliteit d.m.v. regionale afstemming (horizontaal in een gebied) en afstemming tussen eco-schema maatregelen en ANLb maatregelen (verticaal binnen de groenblauwe architectuur van het GLB) een bonus over te vergoeden.

- De nieuwe GLB periode dient ingezet te worden als een transitieperiode. Het nieuwe GLB gaat in per 1 januari 2023 en kent een looptijd van 7 jaar. Dit hoeft echter niet te betekenen dat de voorwaarden en beloningen voor maatschappelijke prestaties ook 7 jaar gelijk zijn. Met de Hoe? Zo! pilot wordt een stip op de horizon gezet. Als systeempilot met name t.a.v. het systeem. De eerste jaren van het GLB kunnen benut worden om zowel boeren, boerenorganisaties (collectieven) als overheden en uitvoerende diensten voor te bereiden op een groener en sterker geregionaliseerd en geoptimaliseerd GLB.

Figuur 3.1 Belangrijkste doelstellingen van het nieuwe GLB, ec.europa.eu (2021)

3.2 UITGANGSPUNTEN EN OVERWEGINGEN BIJ GROENE ARCHITECTUUR

Onderstaand enkele algemene uitgangspunten, aannames en standpunten gevolgd door overwegingen en conclusies t.a.v. de verschillende lagen van het toekomstig GLB en de Nederlandse denkbeelden over de introductie van een puntensysteem voor de eco-regelingen. Deze conclusies per laag hebben als uitgangspunt / kader gediend voor de verdere uitwerking van de aanpak in de pilot.

3.2.1 Algemene uitgangspunten / aannames

- Het nieuwe GLB kent een gelaagde architectuur met in de eerste pijler een basisbetaling voor inkomenssteun met daaraan gekoppeld verzwaarde conditionaliteitseisen (verplicht voor lidstaat en boer) en een eco-regeling (verplicht voor lidstaat, vrijwillig voor boer). De derde laag zit in de tweede pijler van het GLB en betreft grondgebonden subsidie voor agromilieu klimaatmaatregelen (verplicht voor lidstaat, vrijwillig voor boer).
- Om uitvoeringslasten te beperken is het wenselijk één landelijk werkend systeem te hanteren. Dit wil niet zeggen dat het keuzemenu aan vergroeningsmaatregelen over heel Nederland gelijk moet zijn. Op basis van een gevoerd gebiedsproces kan het systeem gevoerd worden met gebiedspecifieke inhoud (welke maatregelen kwalificeren voor beloning in een specifiek gebied). De schaal van gebieden dient hierbij niet te groot, maar zeker ook niet te klein te zijn. Gezocht zal moeten worden naar gebieden die een eenheid vormen o.b.v. opgaven, kansen, bodem- of landschapstype, etc.
- Het streven is meer synergie te krijgen tussen de maatregelen in pijler 1 (conditionaliteit en eco-regeling) en pijler 2 (agromilieuklimaatmaatregelen).

- Synergie tussen pijler 1 en pijler 2 zou extra beloond moeten worden, bijvoorbeeld door naburige maatregelen met een positieve interactie op elkaar extra te belonen.
- Om in aanmerking te komen voor beloning vanuit de eco-regeling zullen maatregelen individueel ook een bijdrage moeten leveren aan milieu, klimaat en/of biodiversiteitsdoelen, zonder daarbij afhankelijk te zijn van samenhang met andere maatregelen.
- Het huidige ANLb systeem blijft in principe ongewijzigd en kan mogelijk geïntegreerd worden in het puntensysteem.
- GLB voorwaarden en vergroeningsvoorwaarden beïnvloeden slechts ten dele de keuzes op een agrarisch bedrijf. De ondernemer zal een kosten baten analyse maken bij te nemen maatregelen, waarbij niet alleen economische argumenten meewegen. Daarnaast kijkt een agrarisch ondernemer naar zijn bedrijf als totaal en niet naar de administratieve gelaagdheid vanuit het GLB. Belangrijk is dat er een logische aansluiting ligt die geïntegreerd wordt in één plan.
- Voor een agrarisch ondernemer is het belangrijk om per maatregel inzichtelijk te hebben wat het hem/haar oplevert (€). Een dergelijke maatregelbenadering beperkt mogelijk wel de ondernemersvrijheid en wijkt af van keteninitiatieven die gericht zijn op een indicatorbenadering.

3.2.2 Conditionaliteit

Overwegingen conditionaliteit

- Mogelijk kan op onderdelen op gebiedsniveau (bijvoorbeeld o.b.v. het gebiedsproces) invulling gegeven worden aan de vereisten voor de versterkte conditionaliteit. Belangrijk is het effect van de verzwaarde conditionaliteit voor iedere ondernemer zoveel mogelijk gelijk te laten zijn (level playing field). Het kan zijn dat in het ene gebied de impact van de conditionaliteit hoger is dan in het andere gebied. Dit kan gecorrigeerd worden door de toeslag per hectare voor conditionaliteit dan ook hoger te maken. Uitgaande van een regionale enveloppe (of per bedrijf) van een vast bedrag per hectare, zonder tendering in de eerste pijler tussen gebieden, houdt dit in dat er dan een lager gemiddeld budget per ha over is voor de eco-regeling.
- Het voldoen aan de voorwaarden uit de verzwaarde conditionaliteit is voor iedereen die gebruik wil maken van steun uit het GLB een voorwaarde. Hierdoor kan in de conditionaliteit geen/weinig maatwerk en sturing plaatsvinden, behoudens de mogelijkheid tot regionale invulling van de conditionaliteit. Met de versterkte conditionaliteit wordt de basiskwaliteit milieu, biodiversiteit, klimaat verhoogd.

- Fouten/overtredingen geconstateerd binnen de conditionaliteit zullen hun doorwerking hebben in andere lagen. Dit is momenteel bij het ANLb ook zo. Indien deze fouten volledig los staan van het effect van een vrijwillige eco-regelingsmaatregel of ANLb maatregel is dit een onwenselijke situatie. Indien een tekortkoming in de conditionaliteit ook een negatieve uitwerking heeft op de effectiviteit van de eco-regeling (of ANLb) maatregel zal doorwerking wel plaats moeten vinden. Het is daarmee dus niet mogelijk om het puntensysteem onafhankelijk van de conditionaliteit te laten functioneren. Dit verdient nog verdere uitwerking. Door deze mogelijke verbinding tussen conditionaliteit en het puntensysteem komt de uitvoerende partij van het puntensysteem dicht bij de huidige rol van RVO.
- Het huidige GLB systeem is gericht op een individuele subsidierelatie. In de nieuwe voorstellen is ruimte voor een collectieve aanpak ook in de eerste pijler van het GLB.

Conclusies conditionaliteit

Door het ontbreken van sterke sturingsmogelijkheden in de conditionaliteit heeft het weinig / geen toegevoegde waarde om de conditionaliteit onderdeel uit te laten maken van een puntensysteem t.a.v. de planvorming op bedrijfsniveau en in de waardering van de eco-regeringsmaatregelen. In de uitvoering zal er waarschijnlijk nog wel een verbinding gelegd moeten worden om het hele systeem EU conform te maken en minsten zo belangrijk ook efficiënter te laten zijn, bijvoorbeeld t.a.v. de controle. De vierdeling / categorisering van de conditionaliteit (Klimaat, Water, Bodem en Biodiversiteit & Landschap) biedt een goede kapstok voor verdere uitwerking van een puntensysteem.

3.2.3 Agromilieu klimaatmaatregelen (ANLb)

Overwegingen

- Hoewel het continueren van het huidige ANLb systeem geen voorwaarde is, is dit wel de meest reële optie. Het huidige systeem draait in 2019 pas voor het vierde jaar. Het ANLb systeem kenmerkt zich door:
 - Collectief als eindbegunstigde
 - Overeenkomst tussen collectief en boer
 - Planvorming en uitvoering liggen bij collectief
 - Op gebiedsniveau afrekenen op resultaat (ha leefgebied) en niet op output (ha kruidenrijk)
- (Lichte) onderdelen van het ANLb kunnen mogelijk opgenomen worden als keuzemaatregelen in de eco-regeling. Bij het 'afdalende' van maatregelen naar een andere laag' (bijv. legselbeheer naar de eco-regeling, of component inkomstenderving uit een akkerrand naar conditionaliteit en/of eco-regeling) is het omwille van doelbereik wel van belang nadere eisen aan het beheer of bijvoorbeeld het inzaaien van specifieke mengsels te stellen en sturing te houden op de locaties van de maatregelen zodat activiteiten in de diverse lagen ruimtelijk wel op elkaar aansluiten. Wanneer de inkomstendervingscomponent van ANLb maatregelen verschuift naar de eco-regelingen neemt ook het beschikbare budget transactiekosten per ha ANLb beheer af en wordt dit, zonder compensatie, onvoldoende om de doelsturing binnen het ANLb te kunnen continueren.

Conclusie ANLb

Behoud van het ANLb wordt gehanteerd als uitgangspunt (met waar mogelijk verbeteringen). Om meer synergie tussen pijler 1 en pijler 2 te realiseren vraagt dit om een aanpak binnen het puntensysteem waarbij er een (financiële) prikkel ontstaat wanneer maatregelen op elkaar zijn afgestemd. Dit houdt concreet in dat:

- Planvorming verweven tussen pijler 1 en pijler 2.
- Uitvoering (uitbetaling) pijler 1 en pijler 2 gescheiden. Dit zegt nog niets over de rolverdeling binnen de uitvoering. Het zou goed kunnen dat een collectief wel een rol krijgt binnen de eco-regelingen.

3.2.4 Eco-regeling

Overwegingen

- Lichte maatregelen uit de huidige (2016 – 2021) ANLb periode kunnen mogelijk ondergebracht worden onder de eco-regeling. De ruimtelijke configuratie is wel van belang voor o.a. doelsoorten.
- De eco-regeling kan ingezet worden als schakel tussen de basis (conditionaliteit) en relatief dure maatregelen in pijler 2.
- De eco-regeling kan zowel als een 'lichte beheerlaag' als een 'behoud' laag beschouwd worden.
- De eco-regeling wordt uitbetaald als een bedrag per hectare / hectaretoeslag voor doelgerichte maatregelen. Dit vraagt om een systeem dat bedrijfsmanagementmaatregelen, punt, lijn en vlakmaatregelen optelbaar maakt en weet te vertalen naar een toeslag per hectare.
- De eco-regeling wordt uitbetaald als een toeslag per hectare. Er dient een EU conforme onderbouwing van de toeslag per hectare gemaakt te kunnen worden.

Conclusie

De eco-regeling leent zich als laag goed voor de introductie van een puntensysteem. In de planvorming op bedrijfsniveau zal afstemming op de agro-milieu-klimaatmaatregelen (ANLb) die uitgevoerd worden tot een groter doelbereik kunnen leiden. Het belonen met (bonus)punten van een gunstige ruimtelijke configuratie van elkaar versterkende maatregelen / maatregelen op de juiste plek als onderdeel van het puntensysteem in de eco-regelingen is een mogelijke sturingsvorm voor een puntensysteem. Bij het toekennen van bonuspunten zouden voor een goede aansluiting tussen de eco-regelingen en het ANLb, ook ANLb maatregelen mee kunnen tellen.

3.3 ROL VAN COLLECTIEVEN

3.3.1 Planvorming op gebiedsniveau

Bij de regionale invulling van eco-regelingen zijn termen als eigenaarschap, draagvlak, inhoudelijke kennis en doelbewaker van belang. Het ligt daarom voor de hand daarvoor een gebiedsproces in en met de streek

te organiseren waarin al deze termen goed verankerd zijn. De provincie is de meest logische partij om het gebiedsproces te faciliteren en te organiseren. De inhoud voor het gebiedsplan dient geleverd te worden door de diverse bij het gebiedsproces te betrekken partijen. Dit zijn ten minste de provincie, waterschappen, de landbouw -met tenminste het agrarische collectief vanwege de aansluiting met het ANLb- en terreinbeherende natuurorganisaties. Het is de taak van de provincie om een gunstige context en sfeer te creëren waarbij alle betrokkenen in de regio gezamenlijk tot een gebiedsplan komen onder procesregie van de provincie. Aangezien het gebiedsplan de regionale doorvertaling van het Nationaal uitgewerkt Europese landbouwbeleid betreft zal het plan, voordat op basis van dit plan door boeren maatregelen kunnen worden genomen, goedkeuring nodig hebben van de rijksoverheid, het ministerie van LNV.

3.3.2 Adviesrol bij opstellen bedrijfsplan

De ondernemer kent zijn/haar bedrijf het beste en weet ook goed welke maatregelen inpasbaar zijn in de specifieke situatie. Daarom is een agrarisch ondernemer zelf de meest logische persoon om zijn bedrijfsplan uit te werken. Voor het gros van de boeren en tuinders geldt zeer waarschijnlijk dat ze over onvoldoende kennis beschikken om de maatregelen zo te implementeren in de bedrijfsvoering dat het optimum gevonden wordt tussen ecologisch, milieu-, en klimaatrendement en bedrijfsrendement. Ook is deze ondernemer niet op de hoogte van de plannen van zijn burens (boeren, terreinbeheerders, overheden).

Een systeem waarmee gestuurd wordt op de situering en samenhang van maatregelen helpt om van een set maatregelen voor een gebied naar effectieve implementatie op bedrijfsniveau in samenhang met buurbedrijven te komen. Om naast maximale effectiviteit ook efficiency te bewerkstelligen zal een dergelijk systeem zoveel mogelijk zelfsturend moeten zijn, aangevuld met maatwerk bedrijfsadvies gebiedssturing.

Het beschikbaar hebben van een gebiedsadviseur met de vereiste kennis en draagvlak in de streek is daarom aanvullend op een zelfsturend systeem nodig om op (deel)gebiedsniveau tot maximaal doelbereik en inpasbaarheid van maatregelen in agrarische bedrijfsvoering te komen. Eisen die gesteld dienen te worden aan een partij die deze regionale advies- en sturingsrol kan vervullen zijn:

- Kennis van het gebied en lokaal sterk verankerd
- Kennis van agrarische bedrijfsvoering (bijvoorbeeld teelttechnieken in de akkerbouw of over inpasbaarheid van alternatieve gewassen in rantsoenen in de melkveehouderij)
- De rol moet verworven zijn (gunfactor) en niet van bovenaf opgelegd
- De partij moet in staat zijn de relatie tussen ANLb en eco-schema's te kunnen leggen

Gezien deze vereisten past de adviesrol goed bij een agrarisch collectief die deze rol momenteel ook al vervult in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Ten aanzien van de vorm en de mate van sturing door het collectief zijn in hoofdlijnen vier varianten in denkbaar:

- A. Aanvraagbegeleiding met vrijblijvend advies
- B. Stimulerend advies
- C. Goedkeurende advies
- D. Het collectief als eindbegunstigde

Ad A. Aanvraagbegeleiding met vrijblijvend advies

Het collectief treedt vooral ontzorgend op richting de agrariër. Het collectief zorgt voor de agrariër dat het bedrijfsplan technisch gezien klopt en ondersteunt bij het uitwerken van het bedrijfsplan en dient het plan namens de agrariër in. Doordat het collectief dit voor veel meer agrariërs doet en hiervoor ook toegerust en opgeleid is, zal er ook indirect advies tijdens het gesprek gegeven worden. Dit advies kan de agrariër vrijblijvend tot zich nemen en wel of niet opvolgen. Een optie kan zijn om de agrariër zelf de keuze te laten de aanvraag te laten begeleiden

door het collectief, of dit zelf te doen of een andere adviseur (accountant of bedrijfsadviseur) naar keuze te laten doen. Deze vorm van bedrijfsadvisering is laagdrempelig, voor iedereen toegankelijk, kent lage uitvoeringskosten en biedt de mogelijkheid tot advisering op bedrijfsniveau. Het collectief wordt niet gezien als een 'regionale RVO'. Door deze vorm van sturing is er echter geen mogelijkheid tot sturing op gebiedsniveau en samenhang met de maatregelen op het bedrijf van de buurman. Dit samen met de sterke mate van vrijblijvendheid maakt dat mogelijk nog niet het optimum tussen inpasbaarheid in de bedrijfsvoering en doelrealisatie bereikt wordt. Het vrijblijvende advies kan in de uitvoeringsfase voortgezet worden door het collectief een adviserende rol te geven in een vorm van kwaliteitsschouw en kennisuitwisseling, bijvoorbeeld door studiegroepen te faciliteren rond specifieke eco-regeling maatregelen.

Ad B. Stimulerend advies

Bij het stimulerende advies begeleidt het collectief niet alleen de agrariër. De bonus verkregen over de maatregelen vanwege de ligging op de juiste plek kan alleen verkregen worden wanneer de ondernemer zich laat adviseren door het collectief EN dit advies ook opvolgt. Bij deze vorm van sturing is het collectief adviseur en heeft ze de ondernemer ook wat extra's te bieden in de vorm van een financiële plus (bonus op de eco-regelingspremie). Zogenaamde 'free riders' komen dan niet in aanmerking voor de bonus en kunnen enkel de kale vergoeding voor eco-regeling maatregelen (gebaseerd op inkomstenderving en kosten voor bovenwettelijke activiteiten) ontvangen. Daarmee blijft de eco-regeling toegankelijk voor iedere ondernemer en is er geen sprake van gedwongen winkelnering bij het collectief. Toch is er de mogelijkheid om in de planvorming een hoger optimum tussen inpasbaarheid in de bedrijfsvoering en doelrealisatie te bereiken. De vraag is of deze rol gegund wordt aan het collectief en wat dit doet met het imago van het collectief. Het advies kan in de uitvoeringsfase voortgezet worden door het collectief een adviserende rol te geven in een vorm van kwaliteitsschouw en kennisuitwisseling, bijvoorbeeld door studiegroepen te faciliteren rond specifieke eco-regeling maatregelen.

Ad C. Goedkeurende advies

Bij het goedkeurende advies begeleidt het collectief niet alleen de agrariër, het collectief moet goedkeuring geven aan het bedrijfsplan om in aanmerking te kunnen komen voor de volle eco-regeling premie. Het collectief geeft dus toegang tot de eco-regelingen en levert daarmee een grote toegevoegde waarde voor de agrariërs die mee (willen) doen. Zogenaamde 'free riders' komen dan niet in aanmerking voor eco-regeling vergoeding. Hierdoor is er sterke sturing in de planvorming mogelijk. Een eventuele bonus kan hier achterwege blijven doordat de bonus verdisconteert zit in het gegeven dat je door het advies op te volgen toegang krijgt tot de eco-regelingen. Hoewel eco-regelingen met deze variant nog steeds vrijwillig en ook voor iedereen toegankelijk zijn, komt dit laatste wel in het gedrang. De vraag is hier nog sterker dan bij het stimulerende advies of deze rol gegund wordt aan het collectief en wat dit doet met het imago van het collectief. Het goedkeurende advies kan in de uitvoeringsfase voortgezet worden door het collectief een adviserende rol te geven in een vorm van kwaliteitsschouw en kennisuitwisseling, bijvoorbeeld door studiegroepen te faciliteren rond specifieke eco-regeling maatregelen waarbij deelname al dan niet verplicht gesteld wordt.

Ad D. Het collectief als eindbegunstigde

Bij het collectief als eindbegunstigde geldt dat de sturing niet alleen goedkeurend aan de voorkant in de planvorming zit, maar tevens controlerend en waar nodig sanctionerend in de uitvoeringsfase. Deze rol is vergelijkbaar met de huidige rol in het ANLB. De vraag is nog sterker dan bij het goedkeurende advies of deze rol gegund wordt aan het collectief en wat dit doet met het imago van het collectief.

Het is niet vanzelfsprekend dat een agrarisch collectief al deze kennis reeds in huis heeft en ook in het gebied gezien wordt als de partij om deze rol te vervullen. Hiervoor zal op onderdelen een vervolg kennis en professionaliseringstraject nodig zijn.

4. PLANVORMING OP GEBIEDSNIVEAU

4.1 PRODUCTONTWIKKELING

Het opstellen van een gebiedsplan was geen doel op zich binnen de pilot, maar een middel om te leren van het proces hoe tot een gebied specifiek maatregelenmenu gekomen kan worden. Het uitwerken van een goed gebiedsplan vraagt om een gedegen aanpak waarbij zowel het proces belangrijk is om draagvlak te verwerven voor de resultaten als kennis van zaken ten aanzien van de inhoudelijke opgaven in het gebied. Om dit te borgen is een format voor een gebiedsplan inclusief procesaanpak ontwikkeld. Het format en de procesaanpak zijn handvaten en bevatten beide voldoende vrijheid en ruimte om de diversiteit in gebieden tot uiting te laten komen in de totstandkoming en inhoud van de plannen. Op basis van de ervaringen uit de pilot zijn het format en de procesaanpak geactualiseerd. Deze twee zijn de pilotproducten voor deze stap en zijn als bijlage bij dit rapport gevoegd. De ervaringen met het toepassen van deze producten zijn in dit hoofdstuk beschreven.

Daarnaast was het opstellen van een gebiedsplan als gebiedsproduct een middel om onderbouwd tot een gedragen maatregelenmenu te komen die past bij de opgaven voor het gebied. Dat wil zeggen dat de plannen die gemaakt zijn uiteindelijk leiden tot het uitvoeren van passende maatregelen op boerenbedrijven.

4.1.1 Format gebiedsplan

Het format voor het gebiedsplan is in feite een inhoudsopgave met een geannoteerde paragraafindeling. Het format bevat een opbouw van algemene feitelijke beschrijving van het gebied en uitwerking van de grote algemene vergroeningsdoelen voor het GLB naar het gebied en vervolgens een analyse van het gebied in relatie tot deze doelen. De uitkomsten van de analyse worden vertaald naar concrete maatregelen. Door deze opbouw blijft altijd de inhoudelijke onderbouwing van het regionale keuzemenu herleidbaar en is deze reproduceerbaar. Om ook de totstandkoming van het gebiedsplan reproduceerbaar te maken is een hoofdstuk 'Verantwoording' toegevoegd.

4.1.2 Procesaanpak gebiedsplan

In de GLB pilot Hoe? Zo! is geoefend met een gebiedsproces waarbij in de pilotsituatie het agrarisch collectief de regierol heeft vervuld die in paragraaf 3.3.1 aan de provincie is toegeschreven.

In het format gebiedsplan is een voorstel opgenomen voor een te doorlopen proces dat aansluit bij de opbouw van het format. Het aanvankelijke procesvoorstel richtte zich sterk op het proces met deelnemende gebiedspartijen (beleidspoor) waaronder ook de landbouworganisaties. Minimaal beschreven was de rol en betrokkenheid van individuele agrariërs. Dit is echter wel stevig vormgegeven door per gebiedsplan te werken met een boerendenktank waarin individuele agrariërs vanuit bedrijfs perspectief na hebben gedacht over effectieve en inpasbare maatregelen (praktijkspoor). Dit was een wijziging in de aanpak binnen het project. Beide sporen (het beleids- en het praktijkspoor) zijn later in het proces bij elkaar gebracht.

4.2 TOEPASSING

In de pilot is gewerkt met een gebiedsproces, met gebiedspartijen, en een boerendenktank. Het proces is voor elk van de drie collectieven op een andere manier verlopen. NFW en CGW hebben twee gebiedsprocessen doorlopen. CMG heeft één gebiedsproces doorlopen. De gebiedsprocessen hebben geleid tot 5 verschillende gebiedsplannen in 2 provincies waarin regionale ambities, doelen en wensen voor een vooraf begrensd gebied beschreven staan. Gebiedspartijen waren per collectief wisselend bereid deel te nemen.

Vanwege de verschillen in gebiedspartijen en bestaande contacten is per regio/collectief aan het gebiedsproces een andere invulling gegeven. Hierna is per collectief de werkwijze voor de totstandkoming van de gebiedsplannen beschreven.

Noardlike Fryske Wâlden

De NFW heeft voor twee gebieden (het open weidevogellandschap en gesloten coulisselandschap) een gebiedsplan opgesteld. Om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de regionale doelen en ambities zijn de bekende gebiedspartijen in het werkgebied van de NFW uitgenodigd deel te nemen in het gebiedsproces. Omdat de NFW in het kader van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) al goede contacten met de gebiedspartijen had, werden de betrokken gebiedspartijen redelijk eenvoudig bereid gevonden ook aan te sluiten bij het opstellen van de gebiedsplannen. Eén uitnodigingsmail voor de startbijeenkomst bleek voldoende om de gebiedspartijen zover te krijgen mee te doen. Enkele gemeenten zijn vanwege beperkt budget slechts een enkele keer aangesloten geweest of hebben alleen als agendalid deelgenomen aan het gebiedsproces.

Omdat voor beide gebieden veelal dezelfde gebiedspartijen betrokken zijn, zijn tijdens de bijeenkomsten met de gebiedspartijen beide gebiedsplannen besproken. De gebiedspartijen zijn in totaal vier keer bij elkaar geweest. Onderstaand een overzicht van de gebiedspartijen die één of meerdere keren aangesloten zijn geweest bij de bijeenkomsten ten behoeve van het gebiedsproces:

- Provincie Fryslân
- Gemeenten
 - Achtkarspelen
 - Tytsjerksteradiel
 - Smallingerland (op afstand betrokken)
 - Dantumadiel (op afstand betrokken)
 - Noardeast-Fryslân (op afstand betrokken)
- Wetterskip Fryslân
- Terreinbeherende organisaties:
 - Staatsbosbeheer
 - It Fryske Gea
- LTO (3 vertegenwoordigers namens de LTO-afdelingen binnen de NFW)
- Landschapsbeheer Friesland

De provincie, gemeenten en het waterschap waren vooral aangesloten om vanuit hun eigen beleidsoogpunt te kijken naar het gebiedsproces en -plannen. De TBO's keken zowel vanuit beleids- als vanuit uitvoerend oogpunt. Omdat de maatregelen die op basis van het gebiedsplan vormgegeven werden uiteindelijk door boeren in de verschillende regio's tot uitvoer gebracht moesten worden, was ook LTO vertegenwoordigd in het gebiedsproces. Zij keken vooral vanuit een praktisch oogpunt naar het gebiedsplan en de daaruit voortvloeiende maatregelen. In Tabel 4.1 is inzichtelijk gemaakt waar in de vier bijeenkomsten met gebiedspartijen aan gewerkt is.

Om voldoende praktijkinbreng in het proces te borgen is meteen vanaf het begin van het proces in de NFW een aantal boeren betrokken in de vorm van een denktank. De boeren in de denktank is gevraagd na te denken over mogelijke maatregelen die zij binnen het nieuwe GLB zouden willen en kunnen toepassen op het bedrijf. Daarnaast hebben zij meegedacht over de waardering van maatregelen, in welke laag van het GLB een maatregel thuishoort en daaraan gelinkt of een maatregel dus verplicht of vrijwillig toegepast zou moeten worden.

Omdat een divers samengestelde denktank bijdraagt aan een evenwichtig beeld van de opbrengsten, zijn boeren met diverse achtergronden benaderd om deel te nemen in het denktankproces. Daarbij valt te denken aan:

- Biologisch, niet-biologisch
- Verschillende leeftijdscategorieën
- Melkvee-, vleesveehouder
- Boeren met en zonder natuurgronden
- Diverse bedrijfsomvang
- Verspreid uit gebied

De boerendenktank is in totaal drie keer bij elkaar geweest waarbij vooral gewerkt is aan het opstellen van een conceptlijst met maatregelen en de inzet en waardering daarvan in het nieuwe GLB. Het proces van de boerendenktank liep parallel aan dat van de gebiedspartijen en heeft steeds de focus op de praktische toepasbaarheid op het boerenbedrijf gehad.

Door de bijeenkomsten met de gebiedspartijen en de boerendenktank parallel aan elkaar te laten verlopen, kon het proces tussentijds in praktische zin bijgestuurd worden door de boerendenktank en in beleidszin en op een hoger schaalniveau door de gebiedspartijen. Het doel hiervan was om naderhand te voorkomen dat de ideeën van de gebiedspartijen ver af zouden staan van de ideeën van de boerendenktank over het praktisch invullen van het gebiedsplan en vice versa.

Tabel 4.1 Overzicht van de inhoud tijdens de bijeenkomsten voor het gebiedsproces met de gebiedspartijen en de boerendenktank

	GEBIEDSPARTIJEN	BOERENDENKTANK
STARTBIJEEKOMST	<ul style="list-style-type: none"> • Toelichten doel GLB; voorsorteren op nieuw beleid – toelichting toekomst GLB incl. groene architectuur. • Toelichting uitwerking GLB en eventuele gebiedskeuzes. • Toelichten specifieke rol gebiedspartijen. • Brainstorm voor mogelijke ideeën (voorbeelden geven), deelnemers alvast enthousiasmeren voor een volgende (inhoudelijke) sessie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Toelichten doel GLB; voorsorteren op nieuw beleid – toelichting toekomst GLB incl. groene architectuur. • Toelichten specifieke rol boerendenktank. • Toetsing van het ontwikkelde systeem.
1E WERKSESSIE	<ul style="list-style-type: none"> • Verkenning van regionale doelen en regionalisering GLB-doelen. • Benoemen ambities gebiedspartijen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bij welke regionale doelen en kenmerken moeten/ kunnen maatregelen aansluiten? • Welke type maatregelen past in het gebied/op bedrijf deelnemers boerendenktank?
2E WERKSESSIE	<ul style="list-style-type: none"> • Afronden verkenning regionale doelen en ambities (vervolg werksessie 1). 	<ul style="list-style-type: none"> • Verdere uitwerking maatregelen: concretisering invulling en afronding.
3E WERKSESSIE	<ul style="list-style-type: none"> • Start met uitwerken SWOT-analyse voor het gebied op basis van eerder opgestelde (regionale) doelen en ambities. 	
SLOTBIJEEKOMST	Gezamenlijke slotbijeenkomst om resultaten te bespreken en laatste puntjes op de 'i' te zetten.	

Tijdens een gezamenlijke slotbijeenkomst van gebiedspartners en de boerendenktank is de conceptversie van de gebiedsplannen gedeeld met zowel de gebiedspartijen als de deelnemers aan de boerendenktank. De aanwezigen konden tijdens de slotbijeenkomst hun laatste aandachtspunten en opmerkingen op het gebiedsplan meegeven aan de NFW.

Collectief Midden Groningen

In het gebiedsproces van CMG zijn de volgende partijen betrokken:

- De gemeenten Het Hogeland en Loppersum.
- Waterschap Noorderzijlvest.
- LTO Noord, afdelingen Fivelingo en Het Hogeland. Hiermee zijn de agrarische ondernemers als bestuur vertegenwoordigd.
- Provincie Groningen.
- De Terrein Beherende Partijen (TBO) Natuurmonumenten, Landschapsbeheer Groningen, Groninger Landschap en Staatsbosbeheer.
- De Wild Beheer Eenheden van Eemsmond en Fivelgo.

Met gebiedspartijen zijn er enkele groepsgesprekken geweest en enkele individuele gesprekken. In de gesprekken is minder gesproken over het kenmerkende van het gebied dan verwacht, mede omdat er voldoende literatuur beschikbaar was hierover. Er zijn diverse nota's, documenten, beleidsplannen en visies die het gebied beschrijven. Er is gesproken over de opgaven die er liggen vanuit wetgeving, de beleidsdoelen en de wensen, ambities van de verschillende partijen. Vanuit deze kaders zijn er maatregelen bedacht. Daarmee zijn er nog geen plannen gemaakt. Voordat er daadwerkelijk iets nieuws in werking is gezet, is er een hoop tijd voorbij. Er zijn fusies van gemeenten, wisselingen in functies en bijeenkomsten die afgezegd zijn door de partijen.

Met een selectie van boeren uit het gebied zijn er enkele bijeenkomsten geweest. Deze boerendenktank bestond uit akkerbouwers en waren woonachtig in het gebied. Zij vertegenwoordigde de diversiteit van de sector in dit gebied: jonge akkerbouwers die, net afgestudeerd, aan het werk waren; enkele boeren die een reguliere bedrijfsvoering hebben en een drietal 'voorlopers'; boeren die in hun hele bedrijfsvoering duurzaamheid, biologisch en/of natuurinclusief geïntegreerd hebben. Deze denktank van boeren liep parallel met de gesprekken met de andere gebiedspartijen en werkten enerzijds als klankbord en anderzijds kwamen juist uit deze groepering goede en praktische maatregelen om een stap vooruit te doen in het nieuwe GLB. De maatregelen van de boeren waren praktisch van aard. Toch waren niet alle maatregelen praktisch uitvoerbaar in de pilot. Bijvoorbeeld de maatregel "biodiversiteit op het boerenerf" en het belonen van vergroeningsmaatregelen in de vorm van beplanting. Dit is een maatregel die erg veel aandacht vraagt ter voorbereiding en ook in de uitvoering. In de discussies is besloten om deze maatregel buiten het GLB te houden, alhoewel het een genoemde maatregel was van zowel gebiedspartijen als boerendenktank.

Collectief Groningen West

Betrokken gebiedspartijen hebben in inhoudelijke werksessies nagedacht over de regionale doelen en ambities die zij in het kader van het toekomstig GLB hebben in het open graslandgebied van het Collectief Groningen West. Om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van de regionale doelen en ambities zijn belangrijke beleids- en beherende gebiedspartijen in het werkgebied uitgenodigd deel te nemen in het gebiedsproces. Onderstaand een overzicht van de partijen die, naast Collectief Groningen West, één of meerdere keren hebben deelgenomen aan de bijeenkomsten ten behoeve van het gebiedsproces:

- Provincie Groningen
- Gemeente Westerkwartier
- Waterschap Noorderzijlvest
- Terreinbeherende organisaties:
 - Staatsbosbeheer
 - Het Groninger Landschap
- LTO Noord

Aanvankelijk waren (in voorjaar 2019) vier bijeenkomsten gepland. Omdat partijen ondanks enthousiaste toezeggingen dat niet waar konden maken is het aantal bijeenkomsten beperkt tot een tweetal. In onderstaand overzicht in Tabel 4.2 zijn de gespreksonderwerpen vermeld van de bijeenkomsten.

Tabel 4.2 Overzicht van de inhoud tijdens de bijeenkomsten voor het gebiedsproces met de gebiedspartijen en de boerendenktank.

	GEBIEDSPARTIJEN
STARTBIJEEENKOMST	<ul style="list-style-type: none">• Toelichten doel van het nieuwe GLB (groene architectuur) & voorsorteren op nieuw beleid.• Mogelijke gevolgen van nieuw GLB-beleid.• Rol van de beleids- en beherende gebiedspartijen.• Voorbereiding werksessie: wat zijn de actuele doelen en ambities in en voor het werkgebied?
WERKSESSIE	<ul style="list-style-type: none">• Uitvoeren van werksessies en het formuleren van doelen en ambities.• SWOT-analyse en mogelijke maatregelen voor realisatie doelen en ambities.

Boerendenktank

Voor praktijkinbreng zijn een aantal boeren uitgenodigd een 'denktank' te vormen. Aan de boeren in de denktank is gevraagd na te denken over mogelijke maatregelen die zij binnen het nieuwe GLB zouden willen en kunnen toepassen op hun bedrijf. Daarnaast hebben zij nagedacht over de (financiële) waardering van maatregelen, op welk niveau van het GLB een maatregel thuishoort en of een maatregel verplicht of vrijwillig toegepast zou moeten worden.

Omdat een divers samengestelde denktank bijdraagt aan een evenwichtige opbrengst, zijn boeren met diverse achtergronden benaderd om deel te nemen in het denktankproces. Benaderd zijn:

- Bedrijven met verschillende omvang
- Verspreid uit gebied
- Verschillende leeftijdscategorieën
- Melkvee- en vleesveehouders
- Biologisch en niet-biologisch werkende boeren
- Deelnemers aan het ANLb en boeren die dat niet doen
- Boeren met en zonder gebruik van natuurgebied

Het proces van de boerendenktank liep parallel aan dat van de gebiedspartijen. Binnen de boerendenktank is vooral gewerkt is aan het opstellen van regionale (GLB) doelen en een lijst van maatregelen om deze doelen te realiseren. Daarbij stond de praktische toe- en inpasbaarheid in de bedrijfsvoering voorop.

4.3 BEVINDINGEN EN GELEERDE LESSEN

In de drie collectieven in deze pilot is het gebiedsproces elk op een eigen manier verlopen, waarbij de ervaring leert dat als er al goede contacten met gebiedspartijen zijn het ook makkelijker is om ze te bewegen mee te denken over het toekomstig GLB. Met name de betrokkenheid van waterschappen en provincies verschilde tussen de provincies Friesland en Groningen. Wellicht dat dit ook veroorzaakt werd door de al bestaande contacten tussen de gebiedspartijen in Friesland. Doordat er al jaren een gebiedsproces loopt en gebiedspartijen jaarlijks uitgenodigd worden om bij te praten en te kijken waar samenwerking gezocht kan worden, waren de gebiedspartijen al snel bereid om aan te sluiten bij het gebiedsproces voor de GLB-pilot. In CMG hebben zowel groepsgesprekken als individuele gesprekken met gebiedspartijen plaatsgevonden. Maar ook daar waren gebiedspartijen bereid deel te nemen aan het gebiedsproces. In CGW was het de bedoeling om meerdere gebiedsbijeenkomsten met de gebiedspartijen te beleggen. Toch bleek in de uitvoering dat gebiedspartijen niet altijd in de gelegenheid waren om aan te sluiten.

Daarom is gedurende de uitvoering besloten het aantal bijeenkomsten bij te stellen van 4 naar 2. Op die manier was het voor de gebiedspartijen te behappen om aan te sluiten bij de bijeenkomsten en heeft er uiteindelijk een effectief gebiedsproces plaatsgevonden. Een leerpunt uit het doorlopen gebiedsproces voor dit project is dat regelmatige ontmoetingen door het jaar heen dergelijke gebiedsprocessen ten goede zullen komen. Hierbij moet wel gelet worden op de hoeveelheid tijd die voor een gebiedsproces van partijen gevraagd wordt. Wanneer bijvoorbeeld 2 verschillende gebiedsplannen opgesteld moeten worden binnen één collectief, zoals binnen deze pilot gebeurd is voor de collectieven NFW en CGW, dan vraagt dat meer van een gebiedspartij dan wanneer één gebiedsplan voldoende is, zoals in CMG het geval was. Een praktische oplossing kan zijn om in gebiedsbijeenkomsten onderwerpen die spelen in meerdere gebieden/voor meerdere gebiedsplannen, te bundelen. Of door gebiedspartijen alleen uit te nodigen wanneer voor hen relevante onderwerpen besproken worden.

De drie vormen van gebiedsproces die door de collectieven zijn toegepast hebben allen geleid tot een gedegen gebiedsplan. Hoewel het makkelijker discussieert als je met alle gebiedspartijen in één keer om de tafel zit, wil dit niet zeggen dat één-op-één contact de invulling van het gebiedsproces in de weg staat. Het vraagt meer inzet van de trekkende partij om uiteindelijk alle verschillende inzichten te bundelen in het gebiedsplan, maar inhoudelijk levert het daardoor niet een wezenlijk ander gebiedsplan op. Toch blijft het van belang om daadwerkelijk met elkaar in discussie te gaan. Op die manier komen ook onderliggende zaken aan de orde die via een één-op-één contact

niet naar boven waren gekomen. Daarnaast is het zo dat met één-op-één contact enkel de trekkende partij alle overige gebiedspartijen spreekt, terwijl onderling contact tussen de gebiedspartijen de invulling van het gebiedsplan versterkt.

De ervaring heeft geleerd dat het parallel laten lopen van het proces met de gebiedspartijen en de bijeenkomsten van de boerendenktank een waardevolle zet is geweest. Op deze manier werden beide groepen van elkaars standpunt in het gebiedsproces op de hoogte gehouden. Door continu terug te koppelen, konden direct onderdelen in het gebiedsproces bijgesteld of genuanceerd worden. Daarnaast is het hebben van een boerendenktank waardevol gebleken voor de praktische input in het hele gebiedsproces.

Hierna is vanuit de perspectieven van verschillende partijen die betrokken waren bij het gebiedsproces beschreven wat de bevindingen en geleerde lessen zijn.

4.3.1 Perspectief gebiedspartijen

Gebiedspartijen waren wisselend bereid deel te nemen. Grotendeels kwam dit door onbekendheid met het toekomstig GLB, werkdruk bij gebiedspartijen en de veelheid en ondoorzichtigheid van het aantal gebiedsprocessen. Ook werd duidelijk dat niet alle partijen de procesregierol om tot een gebiedsplan te komen logischerwijs bij een agrarisch collectief zagen liggen. In de gebiedsprocessen is tevens gebleken dat het van belang is dat de landbouwvertegenwoordigers in het gebiedsproces intern ook een proces organiseren waarbij heel praktisch vanuit de agrarische praktijk naar mogelijke regio specifieke maatregelen wordt gekeken (boerendenktank). Bij de uitwerking van de vijf gebiedsplannen kwamen de resultaten van het gebiedsproces (van doel via analyse naar maatregel) en het denkwerk van de boerendenktank (direct vanuit praktijk naar maatregel) grotendeels overeen.

Tijdens de verschillende bijeenkomsten heeft elke partij een nuttige bijdrage kunnen leveren. Er was niet één partij die vooropliep of een partij die weinig te melden had. Al waren er wel duidelijke verschillen in wat elke partij in te brengen had. Vooral waterschap en provincie hadden tijdens het gebiedsproces een beeld van wat hun wensen waren. Hoewel die niet altijd GLB-gericht waren vanwege de in 2019 nog beperkte kennis over het GLB bij de Groningse waterschappen en de provincie Groningen. De vertegenwoordigers van het wetterskip in Friesland en de vertegenwoordiger van de provincie Friesland zijn toevalligerwijs beiden ook (zijdelings) betrokken bij het leveren van input voor het NSP. Zij waren dus beter op de hoogte van het toekomstig GLB. Ook de vertegenwoordigers vanuit LTO hadden een duidelijke inbreng op wat er van de door hen vertegenwoordigde boeren verwacht kon worden. Gemeenten en TBO's hadden een wat minder grote inbreng. Gemeenten hebben hun eigen beleid en waren tijdens het gebiedsproces wel aanwezig, maar hadden in vergelijking met provincie en waterschap een minder grote inbreng. De inbreng die vanuit de gemeente kwam was vooral op praktisch gebied ten behoeve van de uitvoering van maatregelen. Dat geldt ook voor de TBO's, die vooral keken naar wat er in hun gebieden gedaan wordt en in de toekomst mogelijk is. Ook dat werd vanuit praktisch, beheeroogpunt bekeken. Waar de gemeenten nog een regionale blik hebben, moeten de TBO's ook rekening houden met hun landelijke organisatie en de achterban, waardoor regionale wensen en ambities voor een gebied misschien wel bovenaan hun lijstje staan, maar niet altijd opgepakt (kunnen) worden.

De ervaring heeft geleerd dat de verschillende gebiedspartijen op verschillende niveaus keken naar de invulling van het gebiedsproces. Op de volgende pagina is in Tabel 4.3 puntsgewijs aangegeven hoe deze verdeling er in algemene lijn uit zag. Ondanks de verschillende niveaus waarop gebiedspartijen naar invulling van het gebiedsplan keken, is het toch goed gelukt om op regioniveau de doelen en ambities voor het gebied op te schrijven.

Tabel 4.3 Verdeling gebiedspartijen

REGIONIVEAU	BEDRIJFSNIVEAU	PERCEELSNIVEAU
Provincie Gemeenten Waterschap	Boeren	Waterschap Boeren TBO's (maar vooral voor eigen gebied)

Ten behoeve van deze eindrapportage zijn de provincies Groningen en Friesland gevraagd aan te geven hoe men kijkt naar de doorlopen gebiedsprocessen. Vanuit de beide provincies wordt in meer of mindere mate aangegeven dat een overheid een regievoerende rol zou moeten hebben en dat de collectieven zich met name moeten kunnen richten op de uitvoering. Aangegeven wordt dat collectieven heel dicht bij de praktijk staan en in die functie ook in het gebiedsproces deel zouden moeten kunnen nemen. Binnen de pilot voerden de collectieven nu ook de regie. Dat was voor de pilot, aldus de provincies, een prima werkwijze. Collectieven zijn hier, door de professionalisering van de laatste jaren, ook geschikt voor gebleken. Maar de provincies merken op dat ruime kaders voor een gebiedsplan toch beter door een overheid gezet kunnen worden. Dit maakt het voor het collectief ook makkelijker om haar rol als gebiedspartij in te vullen.

4.3.2 Perspectief boerendenktank

Het merendeel van de boeren dat deelnam in de boerendenktanks heeft de deelname als zeer positief ervaren. Door deel te nemen ontstond de mogelijkheid om aan de voorkant mee te denken over de invulling van het gebiedsplan. De boerendenktankdeelnemers hadden daar in zekere zin ook behoefte aan. Door de beperkte informatie die bekend was over het toekomstig GLB en het aanbod binnen deze pilot om erover mee te denken, werd ze een kans geboden om inbreng te leveren en mede richting te geven aan de invulling van het toekomstig GLB.

Waar de gebiedspartijen vooral op doel- en ambitieniveau spraken over de invulling van het gebiedsplan, bleken de boeren dat, zoals verwacht, vooral op maatregelniveau te doen. De gebiedspartners gaven doelen en ambities vorm, evenals mogelijke maatregelen die daaruit voortkwamen. Vanuit de boer bekeken ging dat vrij hoog over. De boeren keken dan ook vooral met de 'bril van hun eigen bedrijf' naar de beschreven doelen en ambities en de daaraan gekoppelde voorgestelde maatregelen. Vragen als 'Wat kun je doen?', 'Hoe doe je dat?' en 'Wat kost dat?' werden door de boeren gesteld en beantwoord.

4.3.3 Perspectief collectief

Het perspectief van de gebiedspartijen en de boerendenktank verschilt van elkaar omdat het merendeel van de gebiedspartijen niet rechtstreeks betrokken is bij de dagelijkse agrarische bedrijfsvoeringen uitvoering van maatregelen, maar zich meer op planvormingsniveau beweegt. De boeren in de boerendenktank daarentegen zijn uitvoerders van de maatregelen die in het proces met de gebiedspartijen worden benoemd. Het collectief past zowel in het perspectief van de gebiedspartijen (ze is immers zelf een gebiedspartij), als in het perspectief van de boerendenktank (het collectief is er voor en door de boeren). Vanuit dat perspectief lijkt het collectief de juiste partij om inhoudelijk invulling te geven aan het gebiedsproces met, zoals eerder benoemd, een regievoerende rol voor een overheid.

Tijdens het gebiedsproces in deze pilot is hierover ook gesproken met de andere gebiedspartijen. De vraag 'wat is de rol van het collectief?' is meerdere keren uitgebreid aan bod gekomen. De overige gebiedspartijen en ook de boerendenktank waren het erover eens dat het collectief een wezenlijke rol moet spelen in het opstellen van gebiedsplannen. Het collectief is als de schakel tussen de gebiedspartijen in staat om op gebiedsniveau, samen met de gebiedspartijen, plannen te maken en deze te voeden vanuit de praktijk. Een brede taak dus, waarbij opgemerkt moet worden dat deze meer vraagt van de collectieven dan dat ze op dit moment in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) doen. Met name kennis over klimaat en milieu, twee van de doelen in het nieuwe GLB, is iets waar collectieven nog een ontwikkelslag moeten maken.

5. BEDRIJFSPLAN EN PUNTENSYSTEEM

5.1 PRODUCTONTWIKKELING

5.1.1 Bedrijfsplan

Voor de pilot is een eenvoudig format bedrijfsplan ontwikkeld. De focus lag op het ontwikkelen en testen van een puntensysteem. Het bedrijfsplan stond ten dienste van dit puntensysteem. Een bedrijfsplan bestaat in de pilot uit twee onderdelen. Het eerste is een kaart met de beheermaatregelen uit de eco-regelingen en het ANLb. Het puntensysteem werkt (zie paragraaf 5.1.2) op basis van ruimtelijke samenhang. Hiervoor is het noodzakelijk de maatregelen in GIS ingetekend te hebben. Afhankelijk van het keuzemenu en de aard van de maatregelen zal dit bedrijfsplan en de intekening meer of minder informatie moeten bevatten. Wanneer het bijvoorbeeld relevant is voor een eco-maatregel om te weten welk bouwplan toegepast wordt, zal dit ingetekend moeten zijn¹. In de toekomst kan mogelijk een directe koppeling gelegd worden met de gecombineerde data inwinning of met de SCANICT.

Naast de informatie over de te nemen maatregelen bevat het bedrijfsplan informatie over de omvang en intensiteit van het bedrijf en motivaties van deelnemers. Deze is behulpzaam bij het toepassen van sturing / bijstellen van bedrijfsplannen.

5.1.2 Puntensysteem

In de GLB Pilot Hoe? Zo! is gewerkt met een zelfsturend puntensysteem. Dit puntensysteem is gebouwd op basis van een aantal uitgangspunten die geformuleerd zijn door de drie deelnemende collectieven aan deze pilot en in deze rapportage in hoofdstuk 3 zijn geformuleerd. Het puntensysteem heeft onder andere tot doel stimulansen te geven aan boeren en tuinders om beheermaatregelen in die samenhang met elkaar en op die plekken te leggen waar ze het meest effectief zijn, ongeacht in welke laag van de groenblauwe architectuur de beheermaatregel is opgenomen. Zoals uit hoofdstuk 3 blijkt wordt uitgegaan van een nationale invulling van de conditionaliteit waarop weinig tot geen sturing mogelijk is. De conditionaliteit wordt daarom in het puntensysteem gezien als gegeven en weegt niet mee in het toekennen van punten.

Uit hoofdstuk 3 blijkt tevens dat we aannemen dat het ANLb ongewijzigd blijft, inclusief de rol van het collectief hierin. Dit maakt dat de beloning van ANLb maatregelen buiten het puntensysteem valt en dat de beloning van het puntensysteem gekoppeld is aan de eco-regeling. ANLb maatregelen wegen echter wel mee in het toekennen van punten aan eco-regeling maatregelen.

Gebieden verschillen ten opzichte van elkaar, de bodemopbouw en waterhuishouding zijn anders, landschappen verschillen, mensen verschillen, de landbouw verschilt en daarmee de opgaven voor het landelijk gebied. Dit vraagt om verschillende maatregelenmenu's en instelling van sturingsvariabelen per regio. Deze verschillende maatregelenmenu's moeten geïmplementeerd kunnen worden in een landelijk uniform puntensysteem (stelsel). Het binnen Hoe? Zo! ontwikkelde puntensysteem is geïmplementeerd in een App die rekent op basis van GIS bestanden met de voorgenomen maatregelen. De App is zo ontwikkeld dat er per gebiedsplan gewerkt kon worden met verschillende maatregelenmenu's en variabelen over bijvoorbeeld gewichten per doel.

Werking puntensysteem

Voor de grondgebonden maatregelen kan gelden dat de ruimtelijke configuratie waarin de maatregelen worden neergelegd bepalend is voor de effectiviteit per doel (bodem, water, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie,

¹ In de pilot is niet getest met deze maatregelen. Wel is beperkt nagedacht over hoe maatregelen op bedrijfsniveau ingepast kunnen worden in een puntensysteem.

biodiversiteit & landschap). Om een prikkel in te bouwen om tot een betere ruimtelijke configuratie te komen kunnen bonuspunten verdiend worden naar gelang de ligging ten opzichte van en samenhang met andere maatregelen. De basisbeloning bedraagt een reële vergoeding gebaseerd op de gederfde inkomsten en kosten voor uitgevoerde bovenwettelijke activiteiten. Door een verbeterde ruimtelijke configuratie neer te leggen kan tot een hogere beloning gekomen worden en ontstaat een financiële prikkel.

Het puntensysteem gaat uit van het stimuleren van naburigheid van maatregelen. Indien het naast of nabij elkaar liggen van maatregelen een positief effect (positieve interactie) heeft op de doelen waarvoor het GLB ingezet wordt, komt de maatregel in aanmerking voor een bonus. Per doel (bodem, water, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, biodiversiteit & landschap) zijn voor alle maatregelen die opgenomen zijn in het regionale keuzemenu (eco-regelingen en ANLb) de onderlinge interacties bepaald. Een interactie van 1 is neutraal. Hoger dan 1 is positief. In theorie zou aan maatregelen die contraproductief zijn door ze naast elkaar te leggen zelfs ook een interactie lager dan 1 toegekend kunnen worden en lager dan 1 negatief. ANLb maatregelen krijgen onderling altijd een neutraal effect aangezien bonuspunten toegekend worden aan eco-maatregelen. Wel kan de ligging van eco regeling maatregelen nabij ANLb maatregelen een positieve interactie op de eco-regeling maatregel hebben. Hierdoor ontstaat een stimulans voor een goede aansluiting van maatregelen tussen de twee lagen. Per doel is een interactietabel uitgewerkt zoals in Tabel 5.1 is weergegeven.

Tabel 5.1: Voorbeeld interactietabel. De kolom heeft een effect op de rij. De maatregel krijgt een factor mee als weergegeven in de tabel.

INTERACTIES BIODIVERSITEIT	HOUTWAL (ANLB)	KRUIDENRIJKE RAND (ECO)	ECOLOGISCHE SLOOTBEHEER (ECO)
HOUTWAL (ANLB)	1	1	1
KRUIDENRIJKE RAND (ECO)	1,15	1	1,2
ECOLOGISCHE SLOOTBEHEER (ECO)	1	1,1	1

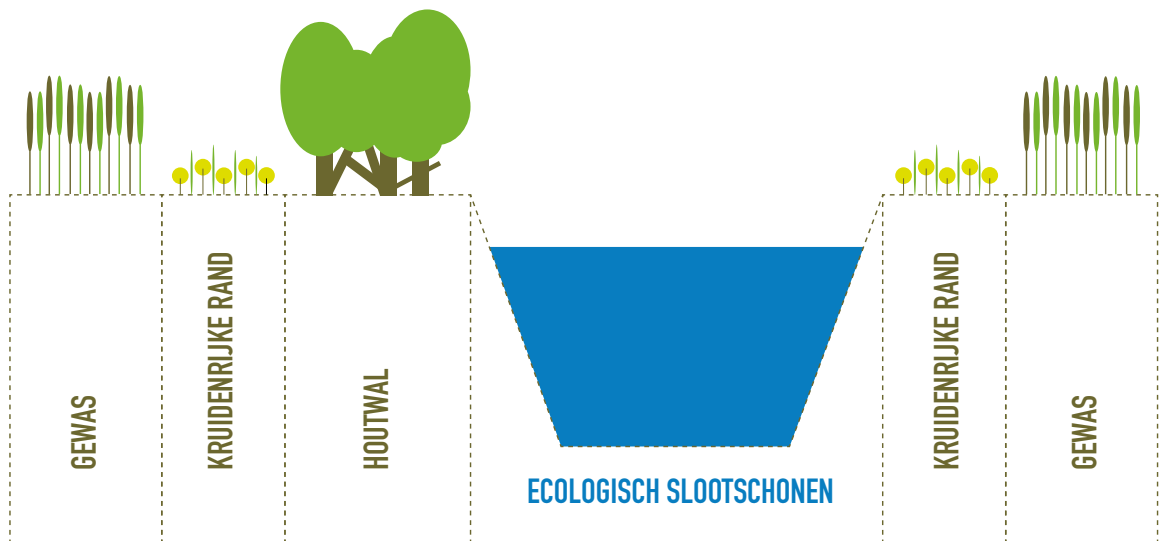
Naast deze tabel is per doel een afstandstabel uitgewerkt. Tabel 5.2 bevat de maximale afstanden waarbinnen de interactie en daarmee de bonus toegepast wordt.

Tabel 5.2: Voorbeeld afstandentabel. De maatregel uit de kolom heeft een effect op de maatregel in de rij binnen de afstand welke is weergegeven in de tabel

MAX AFSTANDEN BIODIVERSITEIT	HOUTWAL (ANLB)	KRUIDENRIJKE RAND (ECO)	ECOLOGISCHE SLOOTBEHEER (ECO)
HOUTWAL (ANLB)	1	1	1
KRUIDENRIJKE RAND (ECO)	5	1	0,5
ECOLOGISCHE SLOOTBEHEER (ECO)	1	0,5	1

De interactiefactoren worden toegepast als percentages boven op de basisvergoeding. In onderstaande Tabel 5.3 is dit o.b.v. bovenstaande voorbeeldtabellen met fictieve vergoedingen uitgewerkt.

Figuur 5.1 Illustratie ecologisch slootbeheer

In Figuur 5.1 wordt een sloot ecologisch beheerd. Aan de ene kant van de sloot ligt een houtwal met daarnaast een kruidenrijke rand. Aan de andere kant van de sloot alleen een kruidenrijke rand.

Tabel 5.3 Fictieve vergoedingen per maatregel

ECO MAATREGEL / ANLB PAKKET	BASIS-VERGOEDING	INTERACTIE-FACTOR	VERGOEDING INCL BONUS	BONUS
HOUTWAL (ANLB)	€ 100,00	1	€ 100,00	€ 0,00
KRUIDENRIJKE RAND NAAST ECOLOGISCH SLOOTBEHEER	€ 200,00	1,2	€ 240,00	€ 40,00
KRUIDENRIJKE RAND NAAST HOUTWAL	€ 200,00	1,15	€ 230,00	€ 30,00
ECOLOGISCH SLOOTBEHEER NAAST HOUTWAL	€ 50,00	1	€ 50,00	€ 0,00
ECOLOGISCH SLOOTBEHEER NAAST KRUIDENRIJKE RAND	€ 50,00	1,1	€ 55,00	€ 5,00

Wanneer een maatregel zodanig gesitueerd is ten opzichte van meerdere andere maatregelen en daarmee een extra positief effect heeft kan een maatregel meermaals een bonus opleveren. In bovenstaande Tabel 5.3 worden alle mogelijke bonussen voor het doel biodiversiteit toegepast. De basisvergoeding voor een maatregel kan uiteraard maar eenmalig worden toegekend.

Meerdere doelen, een gewogen somming

Het GLB kent meerdere doelen, milieu, klimaat en biodiversiteit & landschap, welke ook vertaald kunnen worden in bodemvruchtbaarheid, waterkwaliteit, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, biodiversiteit & landschap. De interacties tussen maatregelen kunnen verschillen per doel. Daarom zijn voor alle doelen (bodem, water, klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, biodiversiteit & landschap) de berekeningen uitgevoerd, zodat een bedrijfsscore (vergoeding) per doel ontstaat. Aangezien een maatregel tenminste kostendekkend moet zijn, ook al draagt hij maar bij aan één doel zou het stapelen van al deze bedrijfsscores tot grote overcompensatie leiden. Hiervoor wordt gecorrigeerd in het puntensysteem door de bedrijfsscores per doel op te tellen middels een gewogen somming. De gewichten per doel voor de gewogen somming dienen uitgewerkt te worden binnen het gebiedsproces en opgenomen te worden in

het gebiedsplan (welk doel is het meest belangrijk voor mijn gebied). Zo kan er met het puntensysteem ook gestuurd worden op specifieke doelen per gebied. Hiervoor is het nodig dat maatregelen worden gekoppeld aan een doel. Zie onderstaande Tabel 5.4.

Tabel 5.4 Scoring van maatregelen op verschillende doelen

MAATREGEL	BODEM	WATER-KWALITEIT	KLIMAAT-MITIGATIE	KLIMAATADAPTIE	BIODIVERSITEIT EN LANDSCHAP
MAATREGEL 1	X	X	X	X	X
MAATREGEL 2		X			X
MAATREGEL 3	X			X	
MAATREGEL 4	X		X		X

De totaalscore voor een maatregel is dan het gewogen gemiddelde van alle punten naar gewichtsverdeling tussen de doelen. Zie onderstaande Tabel 5.5.

Tabel 5.5 Gewogen sommering eco-maatregel 1 (ter indicatie)

DOEL	BODEM	WATER-KWALITEIT	KLIMAAT-MITIGATIE	KLIMAATADAPTIE	BIODIVERSITEIT EN LANDSCHAP	TOTAAL
GEWICHT (O.B.V. GEBIEDSPROCES)	30%	15%	10%	15%	30%	100%
BONUS	20%	5%	10%	2,50%	5%	
GEWOGEN BONUS	6%	1%	1%	0%	2%	10%

Daarentegen is het om de prikkel op de juiste maatregelen te leggen wel weer gewenst om die maatregelen extra te stimuleren die meerdere doelen dienen. Dit wordt nog niet ondervangen met dit puntensysteem. In het voorbeeld zou het voor de boer beter zijn wanneer deze maatregel alleen bodem als doel diende. Dan kreeg hij 20% bonus. Bij sturing op integraliteit vervalt dit effect grotendeels.

5.1.3 Samenhang tussen bedrijven

Het geheel is meer dan de som der delen. De samenhang tussen maatregelen houdt niet op bij de grenzen van het bedrijf. Door de maatregelen tussen bedrijven ook af te stemmen ontstaat niet alleen een hogere effectiviteit, maar door de maatregelen van de buurman ook mee te laten rekenen in de bonusbepaling ontstaat door samenwerking en coördinatie ook financiële meerwaarde voor de individuele boer. Deze extra optie is alleen goed mogelijk wanneer sturing door een gebiedspartij plaatsvindt. Dit vraagt ook toegang tot en inzicht in de plannen van de verschillende ondernemers.

Zoals bij de uitgangspunten in hoofdstuk 3 is verwoord, is het voor een agrarisch ondernemer belangrijk om per maatregel inzichtelijk te hebben wat het hem / haar oplevert (€). Het systeem zoals hierboven beschreven is 'onder de motorkap' vrij complex. Het is echter modulair opgebouwd waardoor er ook stappen/functionaliteit -die het systeem meer doelgericht maken- niet toegepast worden in een uiteindelijk toe te passen puntensysteem.

Daarnaast is het systeem zo ontworpen dat bij iedere intekening / wijziging dit wel live door zou kunnen rekenen ¹, zodat de agrarisch ondernemer wel direct het financiële effect van een wijziging ziet.

5.1.4 Rol collectieven bij toepassing puntensysteem en sturing in planvorming op bedrijfsniveau

Wanneer de afstanden en interactiefactoren binnen het puntensysteem goed onderbouwd zijn en het systeem gekalibreerd is, dan werkt het systeem grotendeels zelfsturend. Immers wanneer de maatregelen in de juiste samenhang op de juiste plek worden gesitueerd levert dit automatisch de maximale vergoeding op. In theorie zou iedere ondernemer dan met een eenvoudige gebruikersinterface zijn eigen optimale (balans tussen bedrijfsvoering en doelen) bedrijfsplan kunnen intekenen. Het is echter goed mogelijk dat deze ondernemer over onvoldoende kennis en vaardigheden beschikt. Kennis van biodiversiteit & landschap, bodem, water en klimaatmaatregelen i.r.t. de bedrijfsvoering. Daarnaast kent de ondernemer het bedrijfsplan van de buurman niet. Ook bij een zelfsturend systeem is daarmee voor het optimale rendement nog enige vorm van begeleiding en bedrijfsadvisering nodig. In de pilot is geoefend met drie rollen voor het collectief. Deze zijn afgeleid van het denkkader in paragraaf 3.3.2.

Lichte begeleiding

- Rol boer** De boer is in deze variant voornamelijk zelf aan zet en is vrij om maatregelen naar eigen inzicht te kiezen en toe te passen op zijn bedrijf. De keuze voor eco-schemamaatregelen wordt door de boer zelf gemaakt en ingediend bij RvO. Ook wanneer wijzigingen gewenst zijn, dient de boer deze zelf in te dienen bij RvO. Een mogelijkheid kan zijn om dit via de gecombineerde opgave te doen.
- Rol collectief** Wanneer een boer twijfelt over het toepassen van maatregelen of wanneer hij tegen vragen aanloopt kan hij om (aanvraag)begeleiding door het collectief vragen. Het collectief kan de boer dan voorzien van de kennis via folders, nieuwsbrieven of factsheets (Figuur 5.2). Deze informatieverstrekking vindt alleen plaats in het planvormingsproces, dus op het moment dat de boer de keuze voor bepaalde maatregelen maakt.

Figuur 5.2 Voorbeeld factsheet Randenbeheer

VERSTENKENDE MAATREGELEN

Maatregel	Wederzijdse	Afstand met (binnen)	Afstand met (buiten)	Stroefbeheer	Plantenafstand	Stroef met	Stroef met	Stroef met	Stroef met	Stroef met	Stroef met	Stroef met
Biodiversiteit Akkervariant Gras-Kruident	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%

¹ Vanwege het pilotgehalte is dit live doorrekenen en koppelen aan de SCANICT niet geïmplementeerd. Wel is de volledige functionaliteit buiten SCANICT geprogrammeerd. In de pilot wordt gewerkt met shape exports uit SCANICT op basis waarvan het script rekenwerk uitvoert.

Basis begeleiding

Rol boer	De boer is in deze variant vooral zelf aan zet en is vrij om maatregelen naar eigen inzicht te kiezen en toe te passen op zijn bedrijf. De keuze voor eco-schemamaatregelen wordt door de boer zelf gemaakt en ingediend bij RvO. Ook wanneer wijzigingen gewenst zijn, dient de boer deze zelf in te dienen bij RvO. Het collectief kan op verzoek van de boer wel voorzien van adviezen over het effectief toepassen van eco-schemamaatregelen. De boer maakt uiteindelijk zelf de keuze. RvO is verantwoordelijk voor de controle van uitgevoerde eco-schemamaatregelen.
Rol collectief	Het collectief voorziet de boer van kennis via folders, nieuwsbrieven of factsheets (Figuur 5.2). Deze informatieverstrekking vindt alleen plaats in het planvormingsproces. Aanvullend kan het collectief vraaggestuurd de boer adviseren. Hiervoor moet het collectief voldoende relevante en actuele informatie en kennis beschikbaar hebben om aan de vraag van de boer te voldoen. Het collectief heeft hiervoor contacten met andere gebiedspartijen zoals bijvoorbeeld het waterschap of gemeenten.

Intensieve begeleiding

Rol boer	De keuze voor en aanvraag van eco-schemamaatregelen wordt in onderling overleg tussen boer en collectief gemaakt. De boer gaat voorafgaand aan het eerste jaar in gesprek met het collectief (intake). Het collectief werkt een voorstel voor een optimaal plan uit op basis van dit intakegesprek. Jaarlijks wordt dit plan geactualiseerd. Over het voorstel gaan het collectief en de boer in gesprek. De boer dient het definitieve plan dat als resultaat van dit adviesgesprek uitgewerkt wordt in. Om in aanmerking te komen voor vergoeding (en bonus) voor de uit te voeren eco-schemamaatregelen is aanvraagbegeleiding door het collectief verplicht.
Rol collectief	Het collectief werkt op basis van het intakegesprek een voorstel (optimaal plan) uit en gaat hierover in gesprek met de boer. Op basis van relevante en actuele informatie en kennis probeert het collectief de boer te sturen om de maatregelen te kiezen die gezamenlijk met de maatregelen van de burens het meeste effect voor de doelen hebben. Het collectief heeft hiervoor contacten met andere gebiedspartijen zoals bijvoorbeeld het waterschap of gemeenten. Het collectief houdt ook oog voor het bedrijfseconomische belang en de mogelijkheid tot inpassing van maatregelen in de bedrijfsvoering. Dit vraagt van het collectief extra landbouwkundige kennis.

Overige ontwikkelde gedachten

Binnen de pilot zijn we bij het uitdiepen van een gebiedsbenadering binnen de eco-regeling tegen meerdere uit te diepen vraagstukken aangelopen. Om de pilot toch enigszins af te bakenen zijn niet al deze punten uitgewerkt in het systeem. Sommige zijn wel in beperkte mate theoretisch uitgediept. In deze paragraaf volgt een beknopt overzicht van enkele van deze punten.

In de pilot zijn perceelsmaatregelen benoemd in het gebiedsproces en toegepast in de bedrijfsplannen en in de praktijk. Maatregelen kunnen bestaan uit grondgebonden maatregelen (zoals bemestings- en spuitvrije randen, soortenrijk grasland, ecologisch slootschonen, etc.) en bedrijfsmaatregelen, of indicatoren, zoals mate van grondgebondenheid, korte kringlopen (afstand waarbinnen mest wordt afgezet en voer wordt aangetrokken).

De effectiviteit van bedrijfsmaatregelen of -indicatoren is niet afhankelijk van een ruimtelijke configuratie. De waardering van deze maatregelen of indicatoren wordt daarom uitgedrukt in een vast aantal punten per hectare. Een staffel naar gelang een bedrijf hoger of lager scoort kan wel tot differentiatie van het aantal punten voor een maatregel of indicator leiden.

Naast situering op samenhang kan het puntensysteem ook toegepast worden door bonussen toe te kennen voor specifieke situering op locaties waar de doelbijdrage het hoogst is, waar liggen de hotspots bijv. t.a.v. waterkwaliteit.

Niet alle doelen kunnen echter zo locatiespecifiek uitgewerkt worden en er zou daarvoor kaartmateriaal beschikbaar moeten zijn met de uitwerking van de doelen waarover ook enige consensus bestaat.

5.2 TOEPASSING

5.2.1. Inleiding

In deze paragraaf wordt ingegaan op de toepassing van de planvorming op bedrijfsniveau. Ook de uitvoering van de maatregelen wordt toegelicht. Zowel tijdens de planvorming richting de boeren als tijdens de uitvoering van de maatregelen kan de inzet van het collectief meer of minder intensief zijn. We hebben geoefend met de varianten “licht”, “middel” en “zwaar”. In paragraaf 5.1. is beschreven hoe deze begeleidingsvarianten in de praktijk zijn vormgegeven.

Beheermaatregelen zijn binnen de pilot ingetekend in SCANICT. De shapefiles uit SCANICT met het ingetekende beheer zijn de basis geweest voor de berekeningen met de ontwikkelde App met daarin ingebouwd het puntensysteem.

5.2.2. Aanpak

Op basis van het gebiedsproces zoals beschreven is in hoofdstuk 4 is per gebied een maatregelenset geformuleerd. Deze maatregelenset is passend in het betreffende gebied, maatregelen zijn landbouwkundig inpasbaar en dragen in hoge mate bij aan de beleidsopgaven in die regio.

Elk collectief heeft de gebiedsdoelen, aanpak, maatregelenset en bijbehorende vergoedingen doorgesproken met de deelnemers. Dit gebeurde in deelgebiedsbijeenkomsten.

Veel maatregelen hebben een duidelijk groter positief effect wanneer deze maatregelen in samenhang worden toegepast. Bijvoorbeeld: een aaneengesloten netwerk van extensief beheerde sloten en randen draagt meer bij aan de biodiversiteit, het landschap en de waterkwaliteit dan wanneer dit soort maatregelen gefragmenteerd en geïsoleerd worden toegepast. Het projectteam van de GLB pilot heeft een “interactiematrix” opgesteld. In deze matrix zijn op de manier zoals in paragraaf 5.1.2 staat beschreven per doel alle onderlinge positieve effecten van naburige maatregelen gewaardeerd met een bonus.

Enkele voorbeelden:

- Ligt een weiderand aansluitend aan een weiderand op het naastgelegen perceel van de deelnemer of van zijn buurman dan krijgt deze rand een financiële bonus op de beheervergoeding van 10%.

- Besluit een deelnemer soortenrijk productiegroas toe te passen en daar bovendien vaste mest op uit te rijden dan is dit gunstig voor de vegetatie, de insectenrijkdom en de vastlegging van organische stof (CO₂) in de bodem, dit wordt gewaardeerd met een bonus op de vergoeding van 20%.

Met de gebiedsgerichte maatregelen en het puntensysteem zijn de collectieven aan de slag gegaan om per deelnemer een bedrijfsplan op te stellen:

Noardlike Fryske Wâlden	46 deelnemers verdeeld over 5 deelgebieden
Collectief Midden Groningen	21 deelnemers verdeeld over 2 deelgebieden
Collectief Groningen West	33 deelnemers verdeeld over 4 deelgebieden

In een persoonlijk gesprek tussen deelnemer en een medewerker van het eigen Collectief is per deelnemer een bedrijfsplan opgesteld. Bij het maken van het bedrijfsplan en de aanvullende begeleiding van de deelnemers zijn in het kader van de pilot de drie begeleidingsvarianten toegepast zoals toegelicht in paragraaf 5.1.4.

Binnen de pilot is voor de bedrijven binnen een aantal (3 van de 11) deelgebieden een geoptimaliseerd bedrijfsplan opgesteld door het collectief om de maatregelen samenhangend neer te leggen zodat de positieve interactie tussen maatregelen versterkt wordt. Deze aangepaste intekeningen zijn voorgesteld, doorgenomen en waar nodig aangepast met de desbetreffende deelnemers. Op deze manier is uitvoering gegeven aan de intensieve begeleidingsvariant.

In Tabel 5.6 is weergegeven hoeveel deelnemers binnen de collectieven door middel van de verschillende begeleidingsvarianten zijn ondersteund.

Tabel 5.6 Deelnemers binnen collectief per begeleidingsvariant

COLLECTIEF	LICHT	MIDDEL	ZWAAR
COLLECTIEF MIDDEN GRONINGEN	11	4	6
NOORDELIJKE FRIESE Wouden	15	13	18
COLLECTIEF GRONINGEN WEST	6	18	11
TOTAAL	33	35	35

Maatregelen in uitvoering

Per gebied was in het kader van de pilot een beperkt budget beschikbaar voor uitvoering van maatregelen in het jaar 2020. Elk van de collectieven heeft daarbij een afgewogen keuze gemaakt over welke maatregelen in dat jaar uitgevoerd en uitbetaald werden.

Noardlike Fryske Wâlden	2 van de 5 deelgebieden volledig
Collectief Midden Groningen	alle geselecteerde maatregelen
Collectief Groningen West	alleen randenbeheer, slootbeheer en soortenrijk productie grasland

Gezien het budget en het tijdstip waarop de analyses met de Gis Tool konden worden gemaakt zijn de bonussen niet extra uitbetaald. Datzelfde geldt voor de extra ingetekende maatregelen uit de zware begeleidingsvariant. Bij de interpretatie van de uitkomsten is daarmee rekening gehouden.

Door deze werkwijze toe te passen op circa 100 agrarische bedrijven is een goed beeld ontstaan van de inpasbaarheid en het draagvlak voor de geselecteerde maatregelen en de sturingsmogelijkheden van het binnen Hoe?Zo! ontwikkelde puntensysteem. De beoordeling / evaluatie van het bedrijfsplan en de maatregelen door de deelnemers is te vinden in paragraaf 5.3.

5.3 BEVINDINGEN EN GELEERDE LESSEN

5.3.1 Werking van het puntensysteem

5.3.1.1 Interactie van maatregelen: illustratie op gebiedsniveau

Door de collectieven zijn alle gekozen maatregelen, zowel de uitgevoerde als de niet uitgevoerde, ingetekend in SCANGIS. Vervolgens is door middel van de speciaal ontwikkelde GIS tool (shinyApp) de “interactie-matrix” toegepast op de maatregelen. Met andere woorden, via de GIS tool is bekeken in hoeverre de ingetekende maatregelen op een positieve manier effect op elkaar hebben / een 1 + 1 = 3 effect vertonen. Hoe beter en samenhangender de intekening:

- Hoe hoger het aandeel actief beheer t.o.v. de bedrijfsoppervlakte van de deelnemers.
- Hoe hoger de berekende bonus op de beheervergoeding.

Tabel 5.7 Illustratie van de toepassing van het puntensysteem binnen Collectief Groningen West en effect van zware begeleiding door het collectief

	BEDRIJFSOPP. HA	OPP. MAATREGELEN HA	VERGOEDING BASIS € / HA *	VERGOEDING BONUS € / HA *	PERCENTAGE BONUS %
CGW: ALLE DEELGEBIEDEN	2450	1189	102	108	5,90%
DEELGEBIED MARUM-ZEVENHUIZEN INITIEEL	710	319	101	105	3,90%
MARUM-ZEVENHUIZEN INCL EXTRA TEKENING	710	343	123	136	10,60%

* Vergoedingen in € / ha zijn berekend over de gehele areaal bedrijfsoppervlak.

In Tabel 5.7 zijn ter illustratie de resultaten van Collectief Groningen West weergegeven in termen van:

- Bedrijfsareaal
- Hectares actief beheer
- Basisvergoeding
- Bonusvergoeding berekend via Gis Tool
- Effect van zware begeleiding op beheer en bonusberekening

De bonus geeft de extra vergoeding voor positieve interactie weer ten opzichte van de originele intekening met standaard beheervergoeding per maatregel. Dit laatste gerekend over de totale vergoeding van eco-schema's over het gehele bedrijf van de deelnemers.

Boeren blijken heel goed in staat om de aangereikte maatregelen te vertalen naar een inpasbaar plaatje voor het eigen bedrijf. Daarbij blijkt de Hoe?Zo! maatregelen set qua inpasbaarheid en vergoedingen ook heel evenwichtig. De testgroep van 33 CGW deelnemers realiseerde een intekening van een eco-regeling maatregelenpakket dat, omgerekend per bedrijfshectare (2.450 ha), een waarde vertegenwoordigt van ruim € 100,- per ha. Dit ligt in de orde van grootte van het hectarebedrag dat per 2023 werkelijk vanuit de eco-schema's mag worden verwacht. Ook binnen NFW en CMG werden vergelijkbare resultaten gerealiseerd.

Bovenstaande heeft betrekking op een basissituatie zonder aanvullende (zware) begeleiding vanuit de collectieven. Door extra begeleiding, advies en optimalisatie is het beheer in het deelgebied Marum Zevenhuizen geoptimaliseerd. Dit zorgt voor meer kwaliteit in termen van samenhang van maatregelen. Om de ondernemers te stimuleren om maximaal voor kwaliteit te gaan staat hier een financiële bonus tegenover. De weergegeven resultaten betreffen de actieve maatregelen randenbeheer, slootbeheer, ruige mest en soortenrijk productiegroenland. Passief beheer (kleinschaligheid) is buiten de analyse gehouden.

Bovenstaande intekening binnen Collectief Groningen West is verder geanalyseerd op interacties en de uitkomsten van het puntensysteem. Vervolgens is voor het deelgebied Marum-Zevenhuizen ook nog gekeken naar het effect van de intensieve begeleiding door het collectief waarmee optimalisatie van de ruimtelijke configuratie van het beheer heeft plaatsgevonden.

Wat Tabel 5.7 duidelijk laat zien is de potentie van aanvullende begeleiding voor de verbetering van de samenhang van het beheer. Door de eco-regeling maatregelen planmatig en samenhangend neer te leggen ontstaat een samenhangend mozaïek van elkaar versterkende maatregelen en stijgt het bonusniveau over het gehele deelgebied van 3,9% naar 10,6%. Dit is een duidelijke stimulans voor de ondernemers om kwaliteit te geven aan de vergroening GLB.

5.3.1.2 Resultaten toepassing puntensysteem pilot-breed

Tabel 5.8 geeft een samenvatting van de resultaten weer van de toepassing van het puntensysteem in alle deelgebieden die mee hebben gedaan binnen de pilot. De bevindingen naar aanleiding van deze resultaten worden onder de tabel verder toegelicht.

Tabel 5.8 Begeleidingsvarianten en uitkomsten interactie binnen de collectieven

NFW	OPPERVLAKTE (HA)	BASIS	BONUS+	% BONUS+
DAMWÂLD	127	€ 28.475,72	€ 31.168,42	9%
FEANHOOP/BOARNBURGUM	66	€ 9.343,75	€ 9.455,55	1%
KOLLUM	148	€ 22.102,30	€ 23.289,07	5%
TWIJZEL/TWIJZELERHEIDE	165	€ 53.349,88	€ 60.303,87	13%
KOOTSTERTILLE/SURHUIZUM NA INITIËLE INTEKENING	413	€ 73.560,03	€ 79.443,40	8%
KOOTSTERTILLE/SURHUIZUM NA INTENSIEVE BEGELEIDING	425	€ 90.725,10	€ 101.012,42	11%
CGW				
RASQUERT	272	€ 60.451,00	€ 67.056,00	11%
NOORDHORN	59	€ 24.524,00	€ 28.417,00	16%
OLDEKERK	102	€ 15.899,00	€ 16.662,00	5%
MARUM NA INITIËLE INTEKENING	70	€ 24.709,00	€ 27.958,00	13%
MARUM NA INTENSIEVE BEGELEIDING	93	€ 40.643,00	€ 49.628,00	22%
CMG				
NOORDKUST	43	€ 94.017,00	€ 97.420,00	3,6%
WIJDEGEBIED	18,9	€ 28.033,00	€ 28.981,00	3,4%
MARENGEBIED NA INITIËLE INTEKENING	32,3	€ 62.638,00	€ 63.543,00	1,4%
MARENGEBIED NA INTENSIEVE BEGELEIDING	34,2	€ 64.566,00	€ 65.810,00	1,9%

In Tabel 5.8 is per collectief en per deelgebied weergegeven hoeveel hectare actief beheer door de deelnemers is ingetekend en welke vergoeding daar tegenover staat zonder toepassing van bonussen voor positieve interacties (kolom basis). In de kolom Bonus + is te zien welke verandering optreedt bij toepassing van de analyse voor onderlinge interacties. Met andere woorden: in hoeverre liggen de maatregelen zodanig in samenhang dat er sprake is van een bonus voor het onderling versterkend effect.

In de gebieden Kootstertille-Surhuizum (NFW), Marum-Zevenhuizen (CGW) en Wierdengebied (CMG) is door het collectief, in samenspraak met de deelnemers, een geoptimaliseerde intekening gemaakt. Per bedrijf is bekeken of er ruimte is voor extra eco-regeling maatregelen en/of een betere aansluiting tussen de maatregelen onderling. Door vergelijking van de situatie “initiële intekening” in deze 3 deelgebieden met de situatie “na intensieve begeleiding” is het effect van deze extra / zware begeleiding op de kwaliteit van het beheer op te maken.

Akkerbouw

Op basis van het gebiedsproces heeft Collectief Midden Groningen de keuze gemaakt voor het toepassen van de maatregelen:

- Bloemrijke akkerrand
- Grasrand, akkerbouw berijdbaar
- Bodemgraan
- Sabbatical

Dit zijn allemaal relatief zware maatregelen die een akkerbouwgewas met een bepaald saldo verdringen. Dit betekent dat er flinke vergoedingen per ha moeten worden betaald en dat de absorptie binnen de bedrijven (qua areaal) laag ligt. Het areaal eco-regeling maatregelen ten opzichte van het bedrijfsareaal is hierdoor vrij laag. Verder lopen de maatregelen in het bouwplan mee met de rustgewassen. Deze factoren zorgen, zelfs bij de intensieve begeleidingsvariant, voor een relatief lage interactie variërend tussen de 1,4 en 3,6%. Door extra advies en sturing van Collectief Midden Groningen kon door aanvullende intekening en optimalisatie de hoeveelheid interactie c.q. bonus met ongeveer een kwart worden verhoogd maar blijft op een laag niveau.

Op bedrijfsniveau komt de optimalisatie niet altijd tot zijn recht doordat de huiskavel steeds kleiner wordt en de gronden steeds meer verspreid worden in de omgeving. Bedrijven hebben hun gronden niet altijd meer aan de huiskavel. Er worden complete bedrijven verderop gekocht. Ook is er sprake van veel losse percelen in de buurt in verband met gewasrotatie, middels kort en langdurige pacht.

Het relatief lage aandeel maatregelen ten opzichte van het bedrijfsareaal in combinatie met de gespreide toepassing daarvan (op de plaats van de rustgewassen) zorgt in de akkerbouw voor een lage onderlinge samenhang. Dit heeft ermee te maken dat de toegepaste akkerbouwmaatregelen in de pilot Hoe?Zo! allemaal bestaan uit zware / teeltvervangende maatregelen. Namelijk, randenbeheer, sabbatical en bodemgraan. Wanneer ook lichtere maatregelen (stoppeltoepassingen, groenbemesters, toepassing organische mest/groenbemesters) in het menu worden gezet kan een ander beeld ontstaan. Het wordt dan mogelijk om op een groter areaal, dus ook in combinatie met de hoog salderende gewassen, maatregelen toe te passen. Dit vergroot de mogelijkheden voor onderling samenhangend beheer.

Veehouderij

De maatregelen die in de veehouderij zijn toegepast en beoordeeld op onderlinge interactie zijn veel diverser dan binnen de akkerbouw. De maatregelen variëren van licht tot zwaar.

- Weiderand extensief
- Natuurvriendelijk slootschonen

- Toepassen van ruige mest
- Teelt van soortenrijk productiegrasland
- Legselbeheer weidevogels
- *Kleinschaligheid (1ha <, 1ha > < 2 ha, 2 ha > < 3ha) is in tabel 5.4 buiten de interactie gehouden.*

Tabel 5.8 laat zien dat de mate van toepassing van eco-maatregelen per deelgebied behoorlijk verschilt. In de kleinschalige coulissenlandschappen bestaat een relatief groot deel van de maatregelen uit het behoud van kleinschaligheid. Er lijkt in die gebieden wat minder interesse voor de actieve beheermaatregelen dan in de open kleigebieden.

Voor de graslandgebieden geldt dat naarmate de begeleiding intensiever wordt en er extra inzet vanuit de collectieven wordt gepleegd, dit zorgt voor een relatief beperkte toename in het aantal hectares met beheer, maar nadrukkelijk wel voor een betere samenhang tussen maatregelen en daarmee doelrealisatie. Als maat daarvoor hanteren we de berekende bonussen. Met andere woorden; boeren zijn prima in staat de maatregelen een plek te geven binnen de eigen bedrijfsvoering. Het beoordelen van de kwaliteit en samenhang van het ingetekende is lastiger. Juist daar is de inzet van de collectieven van waarde. Onder andere omdat het collectief zicht heeft op wat de burens van een deelnemer doen, is het voor een deelnemer makkelijker om zijn bedrijfsplan te optimaliseren en aanpassingen te doen die passen in het gebied en daarnaast een plus op de basisvergoeding opleveren. Op gebiedsniveau kan hierdoor meer vergroeningswinst gehaald worden door de inzet van het collectief.

Toepassing van het punten- en bonussysteem op de initiële intekening van alle 9 deelgebieden in de Friese en Groninger graslandgebieden laat een bonusberekening zien die varieert tussen de 1,2 en 15,9%. Dit laat zien dat gebieden sterk variëren in de mate waarin er draagvlak is en mogelijkheden zijn om eco-schema maatregelen toe te passen. Daarbij is het bovendien mogelijk dat er een personeffect optreedt doordat verschillende medewerkers van de collectieven de planvorming uitvoeren in verschillende deelgebieden. De stijl van begeleiding/aanpak kan van invloed zijn op het resultaat.

Gemiddeld ligt de bonusberekening in de graslandgebieden op basis van de initiële intekening op ongeveer 10%. Dit is een realistisch en stimulerend percentage. Stel dat een gemiddeld bedrijf van 60 ha ongeveer € 6.000,- aan eco-regeling maatregelen realiseert (€ 100,- / ha) dan zorgt de bonus voor een kwaliteitsvergoeding van ca. € 600,- per bedrijf.

In de graslandgebieden waar een intensieve begeleiding is toegepast stijgt de bonusberekening van ruim 10% in de uitgangssituatie naar gemiddeld 16,7% bij een geoptimaliseerde intekening. Voor een gemiddeld melkveehouderijbedrijf van 60 ha zou de kwaliteitsvergoeding daarmee oplopen tot minimaal € 1.000,-.

Bij de gekozen maatregelenset blijken de deelnemers zelf in redelijke mate samenhang in het beheer aan te brengen. Extra begeleiding vanuit het collectief blijkt duidelijk meerwaarde te hebben. Door het perspectief van de GLB-doelrealisatie en het 'gebiedsplaatje' naast het perspectief van de boer te leggen kan, vaak door eenvoudige en bescheiden aanpassingen, een sterke kwaliteitsverbetering optreden. Daarbij helpt het dat bij de collectieven bij uitstek medewerkers actief zijn die de vaardigheid hebben om beleidsdoelen te vertalen naar praktische maatregelen in de agrarische bedrijfsvoering.

5.3.2 Perspectieven deelnemende boeren

In september, oktober en november van 2020 heeft 96% van de 71 uitvoerende deelnemers een evaluatieformulier ingevuld. Dit formulier (Bijlage 4) bestond uit open en gesloten vragen, waarin de deelnemers konden aangeven hoe ze de maatregelen en begeleiding ervaren hebben zowel tijdens het opstellen van het bedrijfsplan als tijdens het uitvoeren van de maatregelen. Daarnaast werden deelnemers gevraagd welke rol ze in de toekomst wenselijk vinden voor het collectief.

NEEM VOORAF GOED MET DE DEELNEMERS DOOR HOE UITVOERBAAR DE MAATREGEL IN DE PRAKTIJK IS. ZO KWAM EEN DEELNEMER ERACHTER DAT HIJ NIET VOLDOENDE RUIGE MEST HEEFT OM OP AL ZIJN PERCELEN RUIGE MEST UIT TE RIJDEN.

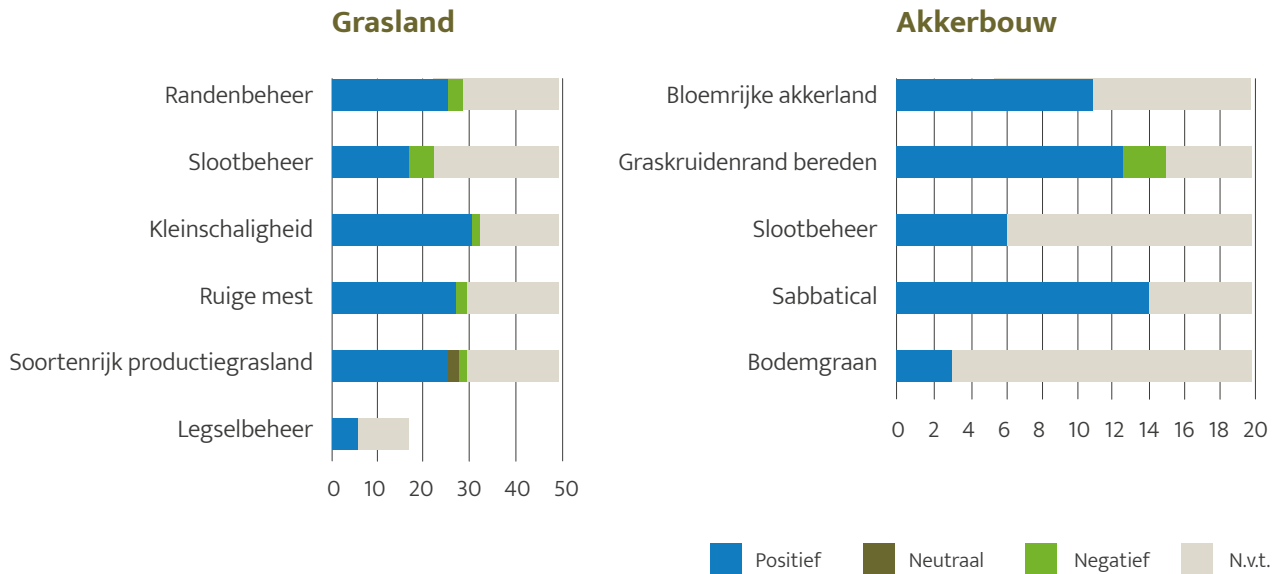
5.3.2.1 Bedrijfsplan opstellen

Het opstellen van het bedrijfsplan gebeurde persoonlijk aan de keukentafel of op het kantoor van het collectief. Tijdens de gesprekken werden alle maatregelen doorgenomen en werd samen met de deelnemer een bedrijfsplan opgesteld. Deze persoonlijke aanpak wordt als 'goed' en 'prima' beoordeeld door de deelnemers, waarbij ze de overlegstructuur en duidelijkheid waardeerden. De werkwijze en verschillende pakketten werden goed uitgelegd, al misten enkele deelnemers een toelichting op de verwachte resultaten en gevolgen van de maatregelen. Op de vraag welke informatie de deelnemers willen meegeven om de inpasbaarheid en doelmatigheid te verbeteren is duidelijkheid ook een terugkerend thema. Hierbij gaat het zowel om een duidelijke kaart met de ingetekende maatregelen bij het contract, als de wens om het overzichtelijk, eenvoudig en praktisch te houden. Het moet werkbaar blijven. Daarnaast is er de wens voor flexibiliteit, de mogelijkheid om percelen te wisselen of toe te voegen tijdens het jaar. Het kan lastig zijn om tijdens de intekening meteen te beslissen waar je aan mee kunt/wilt doen. Een stukje flexibiliteit en mogelijkheid om ervaring op te doen met de maatregelen zou dan fijn zijn. Voor akkerbouwers is flexibiliteit een noodzakelijke voorwaarde omdat de uitvoering van plannen veelal afhankelijk zijn van de weersomstandigheden. Tot slot wordt er door een aantal deelnemers geadviseerd om de gegevens uit de gecombineerde opgave erbij te houden. Hier staan al veel gegevens in, wat uitzoektijd bespaart.

Kwaliteit van de maatregelen

Binnen de pilot zijn 10 gebiedsspecifieke maatregelen gedefinieerd, waarbij rekening gehouden is met de uitvoerbaarheid en effectiviteit. De vergoeding is de grootste maatstaf, die moet concurreren met het salderend gewas dat op het land staat. Uit de enquête blijkt dat deelnemers dit herkennen. Naast de overwegend positieve beoordeling van de maatregelen (Figuur 5.5) benoemen meerdere deelnemers dat ze goed inpasbaar zijn in de bedrijfsvoering en dat ze de natuur ten goede komen. Het pakket slootbeheer wordt relatief weinig toegepast doordat de vergoeding als laag wordt ervaren door de deelnemers. Sloten kunnen echter een grote bijdrage leveren aan de samenhang en interactie tussen maatregelen (brugfunctie). Meerdere boeren geven dan ook het advies om met deze pakketten door te gaan, niet eenmalig in een pilot maar voor meerdere jaren. De teeltbegeleiding van een nieuw gewas als akkerranden vragen (vooral voor akkerbouwers) vroeg in het voorjaar begeleiding.

Figuur 5.5 Hoe de deelnemers de maatregelen ervaren

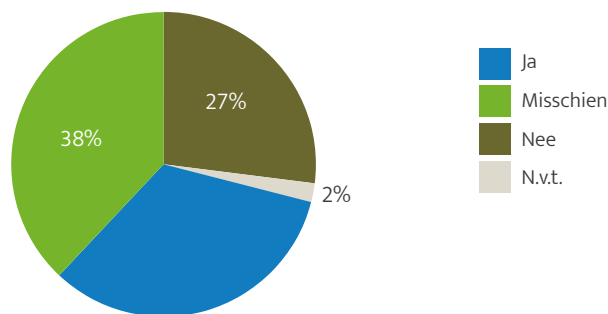
Keuzemogelijkheid en flexibiliteit

Ieder bedrijf is verschillend. Een aantal deelnemers geeft aan dat er verschillende mogelijkheden moeten zijn zodat er ook voor iedereen kansen zijn. Zo geeft een deelnemer aan dat er pakketten nodig zijn die passen voor bedrijven met weinig grond. Daarnaast is er de wens om percelen te wisselen of toe te voegen van bepaalde maatregelen.

Verbeteren ruimtelijke configuratie / versterken interacties op gebiedsniveau

Uit de enquête blijkt dat 33% van de 58 deelnemers mogelijkheden ziet om de gekozen maatregelen te verschuiven, zie Figuur 5.6. Daarnaast heeft 38% misschien ingevuld. Dit kan komen doordat de mogelijkheid om te verschuiven af kan hangen van de maatregel. Uit de toelichting van 11 deelnemers blijft dat ruige mest en legselbeheer het meest flexibel zijn. Soortenrijk productiegrasland kan niet zomaar verschoven worden, maar er worden wel mogelijkheden gezien voor extra percelen als de maatregel bevalt. Randenbeheer wordt door sommige deelnemers als flexibel gezien, terwijl anderen bijvoorbeeld bewust gekozen hebben om de maatregel alleen toe te passen op percelen die gemaaid worden en het daardoor als minder flexibel beschouwen. Kleinschaligheid wordt gezien als een gegeven en is daarmee niet flexibel. Tot slot is er 27% van de deelnemers die aangeeft dat ze geen mogelijkheden zien om de maatregelen te verschuiven. Uit gesprekken blijkt dat dit onder ander het geval kan zijn doordat er goed over de locatie van de maatregelen is nagedacht waardoor ze al op de meest optimale plek liggen.

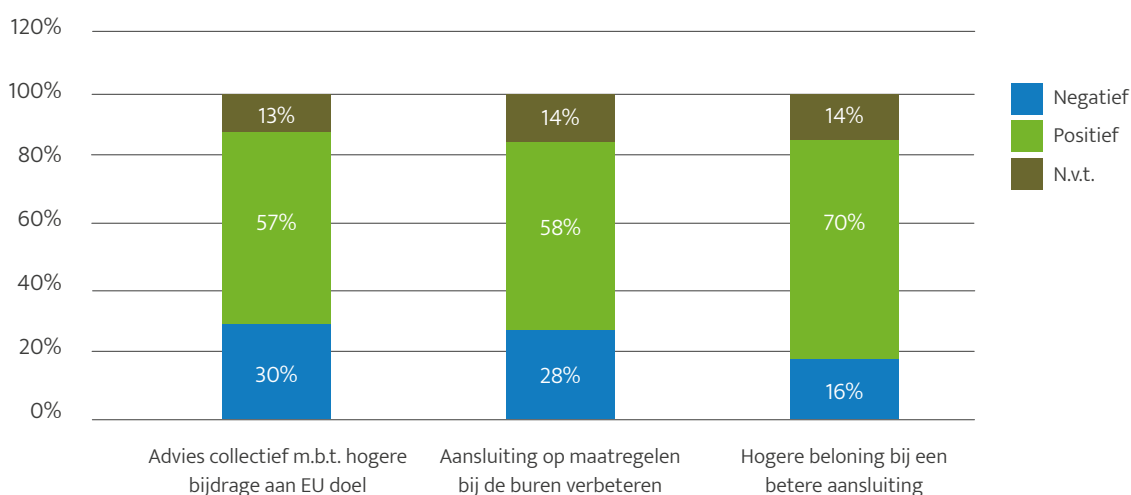
Figuur 5.6 Percentage agrariërs dat mogelijkheden ziet tot het verbeteren van de ruimtelijke configuratie eco-maatregelen

Daarnaast werden alle deelnemers gevraagd in hoeverre een drietal argumenten voor hen reden zijn om een maatregel anders neer te leggen. Uit Figuur 5.7 blijkt dat 70% van de deelnemers aangeeft dat een hogere beloning bij een betere aansluiting een reden is om een maatregel anders neer te leggen, maar ook de redenen ‘aansluiting op maatregelen bij de burens verbeteren’ en ‘advies van het collectief met betrekking tot een hogere bijdragen aan een EU-doel’ worden positief beoordeeld. Over het algemeen blijkt dat de deelnemers wel willen meewerken aan een betere aansluiting, zeker als het ook binnen hun eigen bedrijfsvoering past. Akkerbouwers kijken hiervoor naar de rendementen op hun hoofdgewas. Bij laag salderende gewassen zijn ze flexibel, maar bij hoog salderende gewassen niet.

Figuur 5.7 Redenen van agrariërs om de ruimtelijke configuratie van eco-maatregelen te optimaliseren

5.3.2.2 Rol collectieven

Deelnemers konden in de enquête kiezen welke toekomstige rol ze wenselijk vinden voor het collectief. Per rol konden de deelnemers kiezen uit 3 varianten, welke enigszins afgeleid zijn van de verschillende begeleidingsvarianten (licht, basis, intensief) in paragraaf 5.1.4.

Gewenste adviserende rol

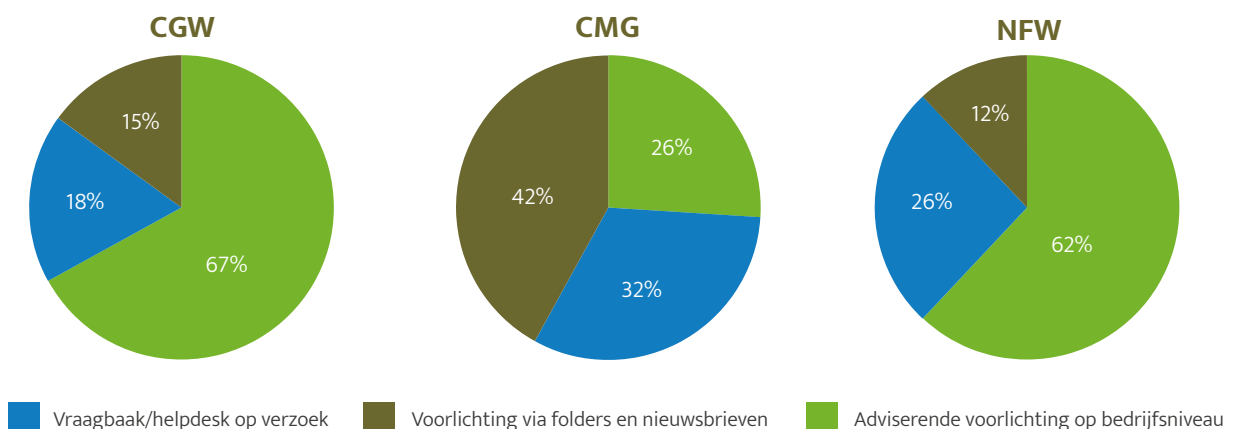
Tijdens de pilot is met elke uitvoerende deelnemer op basis van een intakegesprek een bedrijfsplan opgesteld, wat door de deelnemers als positief ervaren is. Eén van de deelnemers merkt op:

“DEZE NIEUWE WERKWIJZE MOET EVEN WENNEN. DAAROM IS HET BELANGRIJK DAT HET COLLECTIEF OOK ADVISEERT EN CONTROLEERT OM EVENTUELE FOUTEN TE KUNNEN CORRIGEREN”.

De mate van begeleiding kan daardoor in de eerste 2 jaar van de nieuwe GLB-periode hoger zijn omdat het een nieuwe werkwijze is. Gemiddeld genomen kiest 54% van de deelnemers voor adviserende voorlichting op bedrijfsniveau als meest wenselijke adviserende rol van het collectief. Opvallend is dat 42% van de deelnemende akkerbouwers van CMG de voorkeur geven aan voorlichting via folders en nieuwsbrieven. Een voordeel van nieuwsbrieven is dat ze tijdsafhankelijk zijn en de informatie op een geschikt tijdstip opgezocht kan worden.

Figuur 5.8 Gewenste adviserende rol collectief (per collectief)

Gewenste administratieve rol

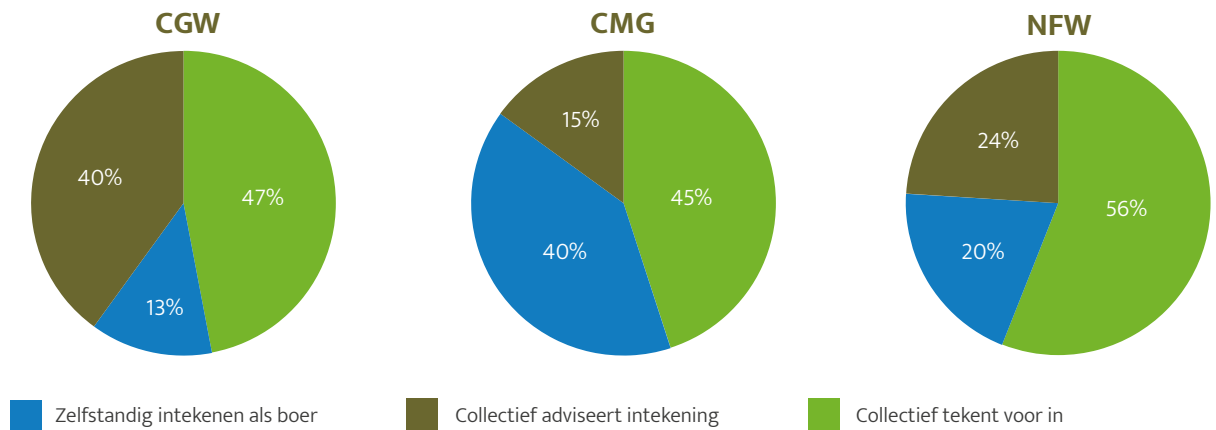
Tijdens de pilot heeft het collectief voor elke deelnemer het beheer ingetekend. Belangrijk om hierbij te vermelden is dat er, zowel in de uitvoering als in het evaluatieformulier, niet gesproken is over (administratie)kosten voor het intekenen. Het rekenen van administratiekosten kan invloed hebben op de gewenste administratieve rol. Over het algemeen hebben de boeren het als gemakkelijk ervaren dat het collectief de intekening verzorgde. Eén deelnemer wijst daarnaast ook op het voordeel van zelf intekenen.

VAN ZELF INTEKENEN LEER JE ALS BOER MEER EN WORD JE MEER BEWUST VAN DE VOORWAARDEN. HIERDOOR KUNNEN FOUTEN IN DE UITVOERING VOORKOMEN WORDEN.

Uit Figuur 5.9 blijkt dat gemiddeld genomen 49% van de deelnemers aangeeft dat ze het wenselijk vinden als het collectief de maatregelen intekent. Daarnaast geeft 40% van de deelnemende akkerbouwers van CMG de voorkeur aan zelfstandig intekenen, terwijl dit voor de melkveehouders van CMG en NFW een stuk lager ligt.

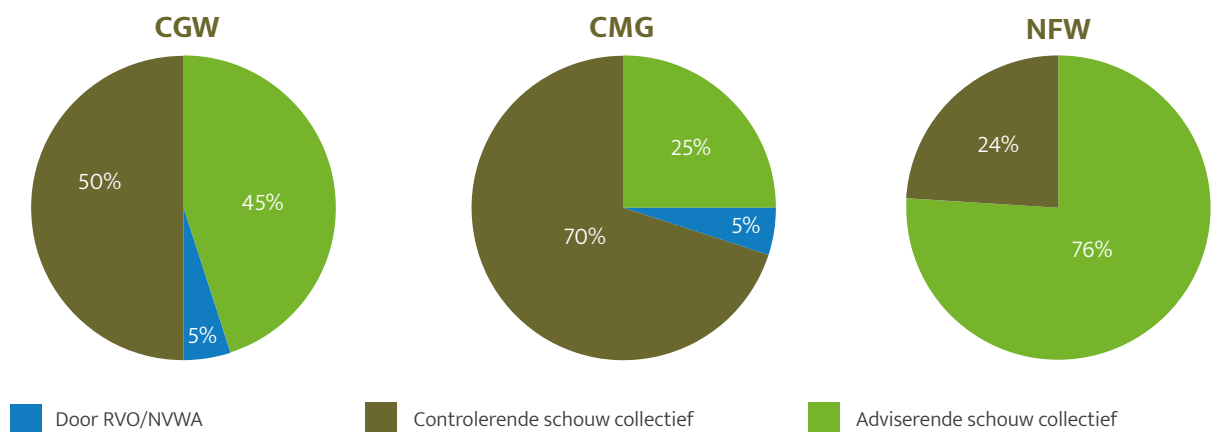
Figuur 5.9 Gewenste administratieve rol collectief (per collectief)

Gewenste controlerende rol

Uit Figuur 5.10 blijkt dat gemiddeld 96% van de deelnemers aangeeft dat ze het wenselijk vinden als de controlerende rol bij het collectief ligt, waarbij de voorkeur voor een controlerende of adviserende schouw verschilt per collectief. De deelnemende akkerbouwers van CMG geven de voorkeur aan een controlerend schouw terwijl de melkveehouders NFW kiezen voor een adviserende schouw.

Figuur 5.10 Gewenste controlerende rol collectief (per collectief)

5.3.2.3 Overige aanbevelingen

Aansluiting overheids- en marktprogramma's

Meerdere deelnemers geven aan dat de maatregelen moeten aansluiten bij andere overheids- en marktprogramma's. Met name de afstemming met de zuivel is een terugkerend thema, vooral in combinatie met de maatregel soortenrijk productiegasland. Een groot aantal melkveehouders is enthousiast met deze maatregel aan de slag gegaan. In de uitvoering liepen ze er echter tegenaan dat de zuivel ook voorwaarden stelt aan kruidenrijk grasland die soms tegenstrijdig zijn. Om draagvlak en duidelijkheid te creëren is het belangrijk dat er onderlinge

afstemming plaatsvindt tussen overheids- en marktprogramma's. Door één lijn te trekken voor alle maatregelen wordt de werkbaarheid vergroot. Dat is ook een belangrijke wens van de deelnemers: houdt het zo simpel mogelijk. Deelnemers waarderen duidelijkheid en overzicht. Het moet werkbaar blijven.

Verdienmodel en consistent beleid

Meerdere deelnemers geven aan dat het voor een ondernemer belangrijk is dat de genomen maatregelen ook terugverdiend kunnen worden. Daarnaast is continuïteit in beleid belangrijk omdat dat zorgt voor zekerheid. Langjarig gaan denken is belangrijk.

5.3.3 Perspectief collectief

Binnen de pilot hebben alle drie de collectieven ervaring opgedaan met de (toekomstige) rol als adviseurs, intekenaar en in beperkte mate als controleur. In deze paragraaf wordt ingegaan op deze verschillende aspecten.

5.3.3.1 Het collectief als adviseur

Binnen de pilot hadden de collectieven de regie om te komen tot een goed puntensysteem dat per 2023 invulling geeft aan de eco-regeling maatregelen. Deze eco-regeling is voor de achterbannen een nieuw fenomeen. Binnen de pilot hadden de collectieven in de eerste plaats een adviserende en informerende rol om uit te leggen wat de inzichten zijn om invulling te geven aan die zogenaamde eco-regeling. Vervolgens richtte de adviserende rol van de collectieven zich op het ontwikkelen van een passende set maatregelen, een doelmatig puntensysteem en het toepassen van deze maatregelen en het puntensysteem op de bedrijven van de deelnemers.

Uit de evaluatie van de pilot onder de deelnemers is gebleken dat zij de adviserende rol van het collectief als bijzonder waardevol hebben ervaren. Datzelfde geldt voor de collectieven zelf. Het feit dat de collectieven per definitie dicht bij de boerenachterban staan maakte het relatief eenvoudig om een set maatregelen te ontwikkelen die zowel aansluit bij de Brusselse wensen qua doelbereik maar ook bij de praktijk op de boerenbedrijven. Op grond van ervaring hebben de collectieven het initiatief genomen om te werken met boerendenktanks per collectief. De feedback die dit opleverde op de adviseursrol van het collectief was van waarde om de adviezen aan te scherpen.

Op grond van de ervaringen in onder andere het ANLb konden alle drie de collectieven prima de adviesrol innemen daar waar het gaat over het gegeven of de gekozen maatregelen al of niet een positief effect op elkaar hebben. Voor het bepalen van de hoogte van de interactiefactoren en bijbehorende bonussen is de kennis binnen de collectieven ontoereikend. Het is prima gelukt om op pilotschaal een goedwerkend voorbeeld te maken. Voor een land dekkende toepassing zal aanvullend een beroep moeten worden gedaan op onafhankelijke onderzoeksinstituten. Op die manier kan de set van interactiefactoren beter worden geborgd.

De advisering van de deelnemers aan de keukentafel is door de medewerkers van de collectieven als bijzonder nuttig en prettig ervaren. Deze intensieve vorm van advisering is in een pilot noodzakelijk gebleken. Dit geeft een goed resultaat maar zorgt ook voor veel werk per deelnemer. De collectieven zijn van mening dat het nieuwe systeem van voor de eco-regeling moet kunnen draaien met een laag niveau van overhead. De adviserende rol van de collectieven in de regio zal dan ook voor een belangrijk deel ingezet moeten worden ten behoeve van het 'inregelen' van de maatregelen en het puntensysteem 'aan de voorkant'. Het is prima mogelijk om op basis van deze en andere pilots een puntensysteem te finetunen dat zelfsturend is en waarbij advisering aan de keukentafel niet standaard nodig is. De rol van de collectieven is dan vooral die van gebiedsregisseur en vraagbaak.

5.3.3.2 Het collectief als intekenaar

Het intekenen van de maatregelen in SCANGIS is bij alle drie de collectieven probleemloos verlopen. Tussen de collectieven waren er heldere afspraken over de set maatregelen, de coderingen en de wijze van intekenen. Door te werken met het vertrouwde SCANGIS pakket was het ook eenvoudig om alle deelnemers van een beheerovereenkomst te voorzien waarin de ingetekende maatregelen op kaart, in tekst en als vergoedingenoverzicht zijn vermeld. SCANGIS heeft niet de mogelijkheid om te werken met interactiefactoren en bonusberekeningen. Om deze bewerkingen te kunnen doen moest een export worden gemaakt en is een specifieke app worden ontwikkeld die gekoppeld werd aan Q Gis waarbinnen de wijzigingen in de bedrijfsplannen zijn ingetekend. Binnen de collectieven was het mogelijk om het exporteren naar en werken met Q Gis intern te regelen. Het ontwikkelen van de specifieke app en de koppeling is verzorgd door specialisten van Aequator Groen & Ruimte. Binnen het kader van de pilot heeft deze werkwijze en taakverdeling prima gefunctioneerd. Om in het landelijke systeem van eco-schema's goed te kunnen werken met interactiefactoren voor samenhangend beheer is het noodzakelijk deze 'onder de motorkap' te integreren in het landelijke intekensysteem. Op deze manier kan de effectiviteit en gebruiksvriendelijkheid worden geborgd.

5.3.3.3. Het collectief als controleur

Alle binnen de pilot uitgevoerde maatregelen zijn gecontroleerd door de collectieven. Elk collectief heeft daarvoor op hoofdlijn het schouw- en controle protocol toegepast zoals dat binnen het collectief ook voor het ANLb geldt. In alle gevallen gaat dit om controlerende schouw; daar waar maatregelen aantoonbaar niet of niet toereikend worden uitgevoerd volgt een dwingend verzoek tot herstel of een sanctie. Dit is overigens binnen de pilot niet noemenswaardig voorgekomen. De schouw bij de collectieven vindt plaats door middel van steekproefsgewijze veldbezoeken. Deze bewezen methode werkt prima en is bovendien ideaal om direct in het veld ook adviezen ten aanzien van het beheer te kunnen geven. De deelnemers blijken ook veel belang te hechten aan de schouw door de eigen collectieven (5.2). In het bijzonder de adviserende schouw wordt op prijs gesteld. Door het collectief zijn bij deze rol twee kanttekeningen te plaatsen. In zekere zin kan er het risico ontstaan van de vermenging van de taken stimulator/adviseur en die van controleur en sanctie geveer. Verder kosten fysieke veldbezoeken voor schouw relatief veel tijd die ook, afhankelijk van de maatregelen, vaak in de piekperiodes moeten worden uitgevoerd. In de toekomst zijn ook andere controlemethoden denkbaar. Binnen de pilot Hoe?Zo! hebben bovenstaande punten niet voor problemen gezorgd. Sterker nog, de controles zijn in een prettige sfeer prima verlopen. Bij een verdere uitwerking van een landelijk puntensysteem verdient de rol van het collectief en de wijze van controle veel aandacht om ervoor te zorgen dat de controle goed behapbaar is qua capaciteit en dat ieders rol helder is.

6. UITVOERING EN BEGELEIDING DEELNEMERS

6.1 ONTWIKKELING

In de pilot Hoe? Zo! is ook onderscheid gemaakt tussen 3 varianten van rollen die een collectief kan spelen in de uitvoeringsfase van de eco-regeling maatregelen. Ook in de uitvoeringsfase is gekozen voor een lichte, een middel en een zware variant welke hieronder worden beschreven. Dit niet te verwarren met de eerder beschreven rollen in de planvorming, dat zijn sturingsrollen, onderstaand gaat het om begeleiding met kennis tijdens het veldseizoen.

Lichte begeleiding

- Rol boer De boer is in deze variant zelf aan zet om maatregelen naar eigen inzicht en volgens de geldende voorwaarden uit te voeren. RvO is verantwoordelijk voor de borging van uitgevoerde eco-schemamaatregelen.
- Rol collectief Wanneer een boer tegen vragen aanloopt gedurende de uitvoering kan hij voor het ANLb om begeleiding door het collectief vragen. Voor eco-regelingen is hij aangewezen op de informatie die hij via folders, nieuwsbrieven of factsheets tijdens de planvorming heeft gekregen. Er vindt geen actieve begeleiding plaats in de uitvoeringsfase. In de praktijk zullen vooral boeren die ook ANLb beheer hebben vragen stellen. De tijdsinspanning van het collectief in pijler 1 blijft beperkt.

Basis begeleiding

- Rol boer De boer is in deze variant vooral zelf aan zet om maatregelen naar eigen inzicht en volgens de geldende voorwaarden uit te voeren. Wel kan de boer vrijwillig gebruik maken van kennis(uitwisseling) welke door het collectief georganiseerd en aangeboden wordt. RvO is verantwoordelijk voor de controle van uitgevoerde eco-schemamaatregelen.
- Rol collectief Het collectief moet relevante informatie en kennis beschikbaar hebben. Boeren moeten deze informatie vrijwillig kunnen opvragen en inzetten bij de uitvoering van hun eco-schemamaatregelen. Voor het collectief is het van belang voldoende en actuele kennis in huis te hebben om aan de vraag van de boer te voldoen. Het collectief heeft hiervoor contacten met andere gebiedspartijen zoals bijvoorbeeld het waterschap of gemeenten. Daarnaast kan bij boeren gevraagd worden welke informatie en kennis zij nodig hebben. Het ophalen van vragen van boeren en vervolgens het brengen van informatie en kennis door het collectief gebeurt naast het gebruik van folders, nieuwsbrieven of factsheets vooral groepsgewijs, bijvoorbeeld via bijeenkomsten of veldexcursies.

Intensieve begeleiding

- Rol boer De boer is in deze variant vooral zelf aan zet om maatregelen naar eigen inzicht en volgens de geldende voorwaarden uit te voeren. Wel kan de boer vrijwillig gebruik maken van kennis(uitwisseling) welke door het collectief georganiseerd en aangeboden wordt. Daarnaast komt het collectief (periodiek) langs voor een schouw op de uitgevoerde maatregelen. Tijdens deze schouw kan het collectief de boer adviseren over genomen maatregelen en voorzien van praktische informatie. Wanneer een boer behoefte heeft aan individueel advies kan hij hierom vragen bij het collectief. Het collectief voorziet hem dan van actuele informatie en ondersteunt de boer indien nodig om de maatregelen op een juiste wijze uit te voeren.

Rol collectief Het collectief moet relevante actuele informatie en kennis beschikbaar hebben om boeren zowel aanbod als vraag gestuurd te begeleiden bij de uitvoering van eco-schemamaatregelen. Het collectief heeft hiervoor contacten met andere gebiedspartijen zoals bijvoorbeeld het waterschap of gemeenten. Daarnaast kan bij boeren gevraagd worden welke informatie en kennis zij nodig hebben. Het ophalen van vragen van boeren en vervolgens het brengen van informatie en kennis door het collectief gebeurt naast het gebruik van folders, nieuwsbrieven of factsheets vooral groepsgewijs, bijvoorbeeld via bijeenkomsten of veldexcursies. Het collectief voert actief schouw uit om te kijken of boeren maatregelen op een juiste wijze toepassen. Deze schouw is adviserend. RvO is verantwoordelijk voor de controle van uitgevoerde eco-schemamaatregelen.

6.2 TOEPASSING BEGELEIDING UITVOERING

Lichte begeleiding

De rol van lichte begeleiding is door de boeren in dit project in feite automatisch overal toegepast. De boer heeft zijn maatregelen toegepast om te voldoen aan de voorwaarden. Deze voorwaarden waren bij het opstellen van de bedrijfsplannen beschikbaar gesteld.

De lichte begeleidingsvariant is vanuit de rol van het collectief ingevuld door middel van het maken van factsheets met naast de voorwaarden ook praktische tips over de uitvoering van de verschillende maatregelen. Voordat deze factsheets geschikt waren om te delen met de beheerders was het moment van toepassing echter al voorbij. Het is dus niet mogelijk gebleken de waarde van factsheets echt te toetsen in de pilot.

Basis begeleiding

De rol van de basisbegeleiding is in de praktijk ook in de meeste gevallen toegepast; de boer past zijn maatregelen naar eigen inzicht toe maar doet een beroep op het collectief wanneer nodig. In deze pilot werd dit zichtbaar door e-mails en telefoon van de boeren met vragen en/of mogelijkheden die er waren, ruimte binnen de voorwaarden en bevestiging zoeken. Deze contacten liepen via de organisatie van het collectief, en in de meeste gevallen via de projectmedewerker van de 3 verschillende collectieven. Alle 3 collectieven informeerden hun beheerders via email over de pakketvoorwaarden van de verschillende maatregelen.

De collectieven Groningen West en Midden Groningen hebben excursies voor hun deelnemers georganiseerd. In NFW zijn geen excursies geweest i.v.m. Corona. Alhoewel de excursies op deelgebiedsniveau georganiseerd werden, bleek dat boeren toch kiezen voor bijeenkomsten in hun eigen deelgebied. De boeren kozen voor de excursies die in hun eigen omgeving gehouden werden. Praktische overwegingen als korte reisafstand, zelfde grondsoort, bekend netwerk, en tijdstip zijn daarbij de meest van doorslaggevende factoren.

De excursies bij Groningen West richten zich op 1 maatregel, namelijk kruidenrijk productiegroenland. Hier was veel animo voor en er werd veel specifieke vakkennis gedeeld. In het akkerbouwgebied van Midden Groningen werden tijdens de excursies 3 verschillende maatregelen bekeken en besproken. Juist door de combinatie van maatregelen leerden de deelnemers ook iets van de uitgevoerde maatregelen die ze wellicht niet zelf uitgevoerd hadden.

Intensieve begeleiding

De rol van intensieve begeleiding is niet in alle 3 collectieven volledig uitgerold. Dat had onder andere te maken met de beperkingen rondom Corona waardoor niet alle bijeenkomsten konden worden gepland.

Bij intensieve begeleiding van de uitvoering van veldmaatregelen is de schouw een belangrijk onderdeel. NFW heeft geen aparte schouw toegepast. Het merendeel van de deelnemers was echter ANLb-deelnemer en is via die weg wel gecontroleerd door de schouwcommissie. In Groningen West liep de schouw parallel met de reguliere

schouw in het ANLb. De pilot-maatregelen zijn dus niet afzonderlijk geschouwd, maar er is wel inzicht verkregen van hoe de betreffende deelnemers aan de pilot omgaan met hun beheer. Een terugkoppeling naar de boeren is hierbij niet gegeven. Bij Collectief Midden Groningen is de schouw toegepast in deelgebied Mareng gebied. Er zijn 6 boeren geschouwd. Van de 6 boeren zijn 4 boeren aanwezig geweest bij de schouw. Bij 1 beheerder is een tweetal beheereenheden afgekeurd ter plekke. De reden was dat het gewas niet opgekomen was en dat de beheerder verzuimd had om dit te bespreken met het collectief. In overleg met de beheerder is gekozen om de beheereenheid uit de pilot te halen. De beheerder gaf in het gesprek daarbij aan dat hij zijn focus onvoldoende had gehad bij de randen en erkende zijn verzuim. Wat opviel was hoe gemakkelijk de boeren zich vrijmaakten van hun werkzaamheden om de schouw bij te wonen. Voor beide partijen is zo'n schouw leerzaam door de informatie die gedeeld wordt. De kennis van de boer is groot, maar voor nieuwe gewassen kan de schouwer juist weer complementair werken. Voor het collectief is de schouw een manier om inzicht te krijgen in de praktijk van beheer. Het begrip over en weer is in een persoonlijk gesprek groot doordat beide partijen bij de uitvoering staan. Wel is de schouw een tijdrovende en daardoor een erg prijzige component van de rol van zware begeleiding. Het tijdrovende component zit hem vooral in de reistijd. Ook de administratieve zaken als voorbereiding van de schouw, het invullen en verwerken van de boordeling is intensief.

Ook begeleiding in de vorm van persoonlijk contact heeft plaatsgevonden. CMG heeft gedurende de uitvoeringperiode een aantal keren telefonisch contact gehad met alle deelnemers. Ook tussentijds werd door de deelnemers regelmatig contact gezocht via telefoon, mail of app. Dit waren voornamelijk vragen over het beheer, bijvoorbeeld over onkruiddruk en maaimogelijkheden. Deze persoonlijke begeleiding is bij alle collectieven bijzonder gewaardeerd door de deelnemers. De intensiviteit van deze contacten hangen ook af van de deelnemer. Niet alle boeren hebben behoefte aan persoonlijk contact. Zoals een van de deelnemers verwoordde: zet het maar op de app.

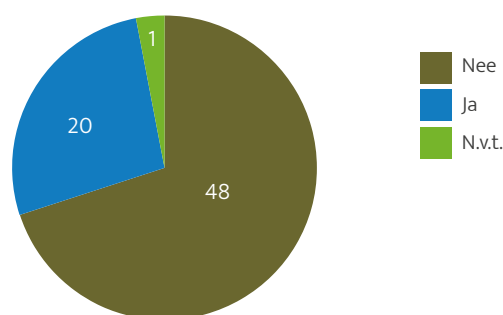
Een andere rol van het collectief in de zware begeleiding is het contact met gebiedspartijen om actuele kennis beschikbaar te hebben. Het Collectief Noordlike Fryske Wâlden heeft al een goed georganiseerd contact met hun gebiedspartijen waardoor het gebiedsproces vrij vlot verliep (zie paragraaf 4.2). Hierdoor kost dit onderdeel van de zware begeleiding relatief weinig tijd. De 2 andere collectieven hebben na het contact over het gebiedsplan geen contact meer gehad met de gebiedspartijen. De rol van gebiedspartijen lag daar vooral in het voortraject. De uitvoeringsmaatregelen in deze pilot waren vooral gericht op water en bodem en de maatregelen lagen op de gronden van de deelnemers. Deze kennis hebben de collectieven en deelnemers voldoende in huis. Bij bedrijfsmaatregelen die meer gericht zijn op klimaat en milieu, dan wel maatregelen waarbij andere gebiedspartijen betrokken zijn, is overleg met andere gebiedspartijen wellicht meer gewenst.

6.3 BEVINDINGEN EN GELEERDE LESSEN

Uitvoering van maatregelen

Ondanks dat de begeleiding tijdens het uitvoeren van de maatregelen minimaal geweest is hebben de deelnemers de begeleiding als overwegend positief beoordeeld. Meerdere deelnemers geven aan dat excursies en (veld) bijeenkomsten met collega's wenselijk zijn om ervaringen en tips uit te wisselen en zo van elkaar te leren. Door corona konden bijeenkomsten helaas niet of maar beperkt plaatsvinden en is de verdere begeleiding minimaal geweest. Desondanks is 70% van de deelnemers positief over de ontvangen informatie, zie Figuur 6.1. Deelnemers hebben inhoudelijke/praktische vragen over de verschillende maatregelen, de uitvoering van het beheer, o.a. over onkruid en hoe om te gaan met talud/slootwallen en om kennis over natuurlijke vijanden / plaagbestrijding. Daarnaast vragen zij extra begeleiding bij het zaaien, toezicht en controle en een terugkoppeling over het gevoerde beheer en de impact van maatregelen. Tot slot vragen zij deelnemers om informatie over budget en communicatie naar buiten toe. Tijdens de pilot lag het initiatief nu grotendeels bij de deelnemers om contact op te nemen als ze vragen hadden over de maatregelen en/of de pilot. Het persoonlijk contact met het collectief en collega's is zowel vooraf als tijdens de uitvoering van de maatregelen belangrijk.

Figuur 6.1 Aandeel deelnemers dat informatie heeft gemist tijdens de pilot

Lichte begeleiding

De rol van het collectief ligt bij de lichte vorm van begeleiding aan de voorkant en zal zeer proactief moeten zijn; het werk moet gedaan zijn voordat de boer zelf aan de slag wil. Dit betekent dat zeker een jaar van tevoren de besluiten genomen moeten zijn (keuze gebied specifieke maatregelen, pakketten met hun voorwaarden, vergoedingen en dergelijke. Daarbij moet rekening worden gehouden dat factsheets ieder jaar goed aangepast worden aan de voortschrijdende inzichten en wijzigingen. Een papieren folder is dan minder actueel dan een website, nieuwsbrief of App die met regelmaat ververs wordt.

Basis begeleiding

Boeren kiezen voor bijeenkomsten die in hun eigen gebied liggen. Praktische zaken als een korte reisafstand, zelfde grondsoort/problematiek en bekend netwerk zijn van invloed op hun keuze.

Wanneer tijdens een excursie meerdere maatregelen besproken worden dan kan dat enerzijds positief werken voor de view/bril/focus van deelnemers. Bij bijeenkomsten gericht op 1 onderwerp kan de focus juist dieper gaan. Het is aan het collectief om hier rekening mee te houden bij het organiseren van excursies.

Boeren waarderen de korte lijnen met het collectief. Een laagdrempelig contact, een vaste contactpersoon en een regionale setting van de organisatie werkt goed in deze sector waarin vaak snel gehandeld moet worden.

Intensieve begeleiding

Schouwen als begeleidingsaanpak is erg arbeidsintensief. Vooral op beheereenheden die relatief klein zijn en/of een lage vergoeding hebben is de prijs-kwaliteitverhouding niet reëel. De conclusie is dan ook dat fysieke veldcontroles in dit soort maatregelen van de eco-regeling niet mogelijk moet zijn. Uitgezocht zou moeten worden hoe controle vanuit de lucht of via andere data uitvallen. Hiermee wordt echter het overdragen van kennis en het leereffect gemist. Hier kunnen gerichte groepsbijeenkomsten over maatregelen waar veel fouten geconstateerd worden voor in de plaats komen.

7.COMMUNICATIE

In iedere procesfase heeft communicatie plaatsgevonden voor het werven en informeren van de deelnemers aan de pilot (interne communicatie) en voor het delen van de ervaringen binnen de pilot met een breder publiek (externe communicatie). Van tevoren is een communicatieplan opgesteld. Hieruit zijn de volgende communicatieactiviteiten georganiseerd of -middelen ontwikkeld.

7.1 INTERNE COMMUNICATIE

De communicatie met de deelnemers in het gebiedsproces en de boeren met de bedrijfsplannen verliep via de drie betrokken agrarische collectieven. De gebiedsplannen zijn opgesteld in samenwerking met de betrokken overheden en terreinbeherende organisaties in het gebied. Hiervoor zijn per collectief een aantal bijeenkomsten met gebiedspartijen en met boerendenktanks georganiseerd.

Voor het werven van deelnemers is gebruik gemaakt van open en gerichte werving. Daarbij is vooral gekeken naar een brede mix van deelnemers. Met de potentiële deelnemers zijn eerst wervingsgesprekken (veelal telefonisch) gevoerd. Vervolgens zijn, zoals in paragraaf 5.2 beschreven, bedrijfsplannen uitgewerkt in 1 op 1 gesprekken thuis bij de deelnemers aan de keukentafel of bij de collectieven op kantoor. Tijdens de uitvoeringsfase is op verschillende manieren met deelnemers gecommuniceerd zoals in paragraaf 6.2 is beschreven.

7.2 EXTERNE COMMUNICATIE

Voor de communicatie met de leden van de collectieven en het algemeen publiek zijn diverse communicatiemiddelen ingezet.

Website

Allereerst is de website www.GLB-hoezo.nl ingericht met achtergrondinformatie over de pilot voor zowel deelnemers, beleidsmakers als andere geïnteresseerden.

Animatie en film

Voor de GLB-pilot Hoe? Zo! is een animatie gemaakt waar in 3 minuten de pilot kort wordt uitgelegd. Deze is 228 keer¹ op YouTube bekeken en een onbekend aantal maal via de website van de collectieven. Daarnaast hebben we meegewerkt aan de productie van de film over de zeven GLB-pilots.

Brochure

Voor het informeren van de leden van de collectieven en andere betrokkenen en geïnteresseerden is in het voorjaar 2020 [een brochure](#) ontwikkeld met algemene informatie over de pilot. Zie

Eindrapportage

Begin 2021 is een publieksversie met een beknopte samenvatting van het eindrapport opgesteld. Deze samenvatting is gepubliceerd op de website www.GLB-hoezo.nl en is tevens te vinden op de [website van Noardlike Fryske Wâlden](#).

¹ Per 31-03-2020

Slotbijeenkomst 24 maart 2021

Op woensdag 24 maart 2021 is een online slotbijeenkomst georganiseerd voor (beleids)medewerkers van overheden en andere partners. Centraal stonden de resultaten van de pilot en wat het nieuwe GLB in de praktijk zal gaan betekenen. De bijeenkomst is opgenomen. De presentatie en antwoorden op gestelde vragen uit de bijeenkomst zijn via de mail naar de deelnemers verstuurd en op de website www.GLB-hoezo.nl beschikbaar gesteld.

Artikelen en persberichten

De resultaten zijn na iedere fase verwoord in een artikel. Deze artikelen zijn samen met een persbericht via de media en de communicatiekanalen van de betrokken collectieven en onderstaande sites breder gedeeld.

Er zijn in totaal 4 artikelen geschreven:

Artikel 1 “[Noordelijke collectieven aan de slag met GLB-pilot](#)”. Over de start van de pilot (19-11-2019). Hierover is ook apart een persbericht uit gegaan dit zorgde voor de volgende publicaties:

- [Het magazine Ondernemend Netwerk NO](#)
- [Veldpost](#)
- [Leeuwarder Courant](#)
- [Omrop Fryslân](#) (radio-interview met Albert van der Ploeg) [10:05]
- [RTV Noord](#) interview met Liesbeth de Haan en Freek Nieuwenhuis

Artikel 2 “Gebiedspartners tevreden over gezamenlijk opgestelde gebiedsplannen” over het gebiedsproces (14-05-2020). Aan het woord komen Jetze Genee, projectleider ANLb / GLB van de provincie Fryslân, Wouter Schep, voorzitter Collectief Midden Groningen en Andries v.d. Hoog van Collectief Groningen West als lid van de boerendenktank. Dit verhaal is vooral via de eigen communicatiekanalen gedeeld (en BoerenNatuur, GLB etc.).

Artikel 3 “Boeren experimenteren met maatregelen voor meer natuurwaarde” over de uitvoering van de maatregelen. Aan het woord komen Jan Wolthuis, akkerbouwer uit Den Andel, Ron Iwema uit Rasquert en Jappie Hooisma uit Kootstertille (25-08-2020). Ook dit artikel is vooral via de eigen communicatiekanalen gedeeld (en BoerenNatuur, GLB etc.) en:

- Artikel [magazine Ondernemend Netwerk NO](#)
- [Veldpost](#)
- [Friesch Dagblad](#)

Artikel 4 “Deelnemers GLB-pilot Hoe? Zo!: Duurzame maatregelen goed inpasbaar in bedrijfsvoering.” Over de ervaringen binnen de pilot. Aan het woord komt Janneke van der Velde, projectleider bij Collectief Groningen West (23-02-2021). Dit artikel is via de eigen mediakanalen gedeeld (nieuwsbrieven, social media etc.)

8. REFLECTIE

In dit hoofdstuk wordt gereflecteerd op de pilot en worden enkele aanbevelingen gedaan voor de Nederlandse uitwerking van het GLB in het NSP. De conclusies, kanttekeningen en aanbevelingen worden beschreven aan de hand van de fases waarin de pilot is onder te verdelen. Het gebiedsplan, het bedrijfsplan en de uitvoering. Zoals ook is weergegeven in Figuur 2.1.

8.1 CONCLUSIES

Gebiedsplannen

- De gebiedsprocessen in de verschillende gebieden hebben onder leiding van de drie collectieven geleid tot goed onderbouwde uitgebreide gebiedsplannen die een goede basis vormden voor het opstellen van een maatregelenlijst.
- Goede contacten tussen gebiedspartijen die ook regelmatig onderhouden worden en niet eens per X jaar plaatsvinden bevorderen het gebiedsproces.
- Met een gebiedsproces waarbij gebiedspartijen gemotiveerd zijn om hun bijdrage te leveren en daaraan parallel een boerendenktank is het mogelijk een maatregelenmenu, met laagdrempelige en breed toegankelijke maatregelen, samen te stellen dat in de basis overal toegepast kan worden en waarvoor voldoende draagvlak is.
- Maak gebieden voor een gebiedsplan niet te klein. Door teveel opknippen haken gebiedspartijen af. Het uitwerken van de doelen kan op een hoger schaalniveau.
- Een collectief is bij uitstek geschikt om doelen gebiedsgericht naar maatregelen te vertalen. Het inzetten van een boerendenktank is een concept dat daarbij goed werkt. De input vanuit de praktijk leidt tot praktisch uitvoerbare maatregelen en verhoogt daarmee de deelnamebereidheid.
- De maatregelenlijst heeft geleid tot een laagdrempelig keuzemenu met maatregelen waarmee in principe iedere boer, in elke regio, uit de voeten zou moeten kunnen. De grootste verschillen tussen de verschillende regio's en gebiedsplannen waren uiteindelijk te vinden in de verschillende bedrijfstypen (melkvee of akkerbouw) en landschapstypen (open of gesloten landschap). Maar de maatregelenlijst bood uiteindelijk voldoende variatie om op elk type bedrijf en in elk type landschap maatregelen uit te voeren.
- Boeren vinden het belangrijk dat overheid en markt duurzaamheidsprogramma's op elkaar afstemmen.
- Voor het inrichten van een puntensysteem dat bonussen toekent op basis van bijdrage aan doelen is extra (wetenschappelijke) onderbouwing en kennis nodig waarover collectieven niet beschikken.

Bedrijfsplan en toepassing puntensysteem

- Het bespreken van de maatregelen en opstellen van een bedrijfsplan aan de keukentafel werkt goed. De deelnemers zijn goed in staat om te bepalen welke maatregelen op welke locatie goed inpasbaar zijn in hun bedrijfsvoering.
- De begeleiding bij het maken van keuzes voor de eco-regeling is tijdrovend. De vraag is waar het optimum ligt tussen doelmatigheid en doeltreffendheid.
- De ruimtelijke samenhang en optimale bijdrage aan de GLB doelen kan worden verbeterd door gericht advies vanuit het collectief.
- Een puntensysteem met bonussen werkt stimulerend en zorgt voor een grotere inzet op maatschappelijke doelen door boeren.

- Een puntensysteem werkt vooral goed bij maatregelen die sturing nodig hebben; boeren waarderen begeleiding collectief bij uitwerken bedrijfsplan.
- Voor samenwerking op gebiedsniveau is er een partij nodig die de vaardigheid heeft eco-plannen van bedrijven op elkaar af te stemmen. Het collectief is hier ervaren in, maar moet deze rol wel gegund krijgen ook buiten ANLb gebieden.

Uitvoering

- Voor de rol van collectieven bij de begeleiding in de uitvoering m.b.v. kennis zijn er andere wensen vanuit de akkerbouw dan vanuit de melkveehouderij. Akkerbouwers hebben liever een lichtere en meer voorlichtende rol. Melkveehouders kiezen meer voor een adviesfunctie voor het collectief.
- Boeren en met name akkerbouwers hebben belang bij duidelijke doelen, consistent beleid en keuzevrijheid.
- Het telen van nieuwe gewassen of nemen van nieuwe, onbekende maatregelen vraagt leertijd. Aanvullende begeleiding en vormen van kennisuitwisseling helpen hierbij. Boeren geven daarbij de voorkeur aan elkaar live ontmoeten in het veld. Collectieven zijn partijen die hierin een faciliterende rol kunnen spelen.

8.2 KANTTEKENINGEN

Gebiedsplan

- Nog niet alle partijen in het gebiedsproces hadden kennis van de komende beleidswijzigingen in het GLB. Het ongelijke kennisniveau maakte de gesprekken soms lastig waardoor de inhoud soms grotendeels door enkele partijen werd gevormd.
- Boeren willen in een pilotsituatie wel meedraaien in een boerendenktank. De vraag is of ze deze rol ook 'in het echt' willen vervullen gezien de grote belangen en sommen met hectaresubsidies. Daarnaast speelt de vraag hoe en of ze gelegitimeerd zijn om namens de sector te spreken.
- Voor een gedegen onderbouwing was niet altijd voldoende data beschikbaar. De uitwerking van doelen werd daarom deels op basis van gebiedskennis en expert judgement gedaan.
- Hoewel de maatregelenset voor de drie collectieven redelijk vergelijkbaar was, wil dit niet zeggen dat dit voor het hele land geldt. Er werden al wel verschillen duidelijk tussen de akkerbouw en melkveehouderij.
- De puntentoekenning o.b.v. naburigheid is uitgewerkt in het systeem m.b.v. expert judgement. Er is in de pilot geen wetenschappelijke onderbouwing aan gegeven.

Bedrijfsplan

- Het puzzelen en schuiven met eco-maatregelen en de doorrekening was een tijdrovende klus in de pilot. Hierdoor kon niet optimaal geëxperimenteerd worden zoals met bijvoorbeeld mappable functionaliteit wel had gekund.
- De begeleiding bij het opstellen van bedrijfsplannen heeft door corona niet optimaal plaats kunnen vinden aan de keukentafel / bij de collectieven in huis.

Uitvoering

- De begeleiding bij de uitvoering van bedrijfsplannen heeft door corona niet optimaal plaats kunnen vinden aan de keukentafel / bij de collectieven in huis.
- De deelnamebereidheid kan niet helemaal vergeleken worden met de toekomstige situatie. In de pilotperiode kregen deelnemers naast de vergoeding voor de extra maatregelen ook gewoon hun basis- en vergroeningspremie. Dat zal in de toekomst anders liggen.

8.3 AANBEVELINGEN

Gebiedsplan

- Maak gebiedsplannen op een hoog schaalniveau en verfijn van daaruit naar deelgebiedsplannen
- Geef de provincies een trekkersrol in het proces en laat haar en de waterschappen duidelijke doelen stellen.
- Zet een boerendenktank in als voorportaal waarin deelnemers op een laagdrempelige manier praktische inbreng kunnen leveren. Dit kan vervolgens worden ingebracht in het gebiedsproces door agrarische (belangen) organisaties. Daarbij is het van belang dat de samenstelling van de Boerendenktank een goede afspiegeling is van de agrarische sector.

Bedrijfsplan

- Zorg voor een tool waarmee boeren kunnen experimenteren met hun eco-maatregelen. Bij voorkeur in samenhang / afstemming met hun burens.
- Stel advies / begeleiding beschikbaar bijvoorbeeld via collectieven, om boeren te ondersteunen bij het maken van keuzes voor hun bedrijfsplan.
- Introduceer bij de eco-regeling bonussen, dit prikkelt en stimuleert boeren om de juiste / meest gewenste maatregelen op de juiste plek en in samenhang neer te leggen.

Uitvoering

- Koppel beheergeld aan kennisdeling onderling, een kennisprogramma rondom maatregelen. En laat collectieven hier een rol in hebben om dit te organiseren.

Voorblad

Gebiedsplan voor:

Naam collectief / gebiedsorganisatie:

Naam auteur(s):

Adres:

Telefoonnummer:

Mailadres:

HANDLEIDING

- Dit format gebiedsplan is ontwikkeld voor de GLB Pilot Hoe? Zo!
- Het document is een format met in cursieve stukken tekst een toelichting op *WAT* er in de betreffende paragraaf gevraagd wordt en *Hoe* dit verkregen kan worden.
- De cursieve stukken tekst dienen in het uitgewerkte gebiedsplan verwijderd te zijn.
- Op een aantal plaatsen zijn invulvelden aangemaakt in vooraf geformuleerde teksten. Deze zijn aan hun grijze arcering te herkennen.
- Het document geeft richting en kan naar eigen inzicht aangepast worden. Motiveer wel waarom je aanpassingen toepast. Op basis van de verschillende ervaringen door de drie deelnemende collectieven kan het format gebiedsplan aangepast worden tot een product van de pilot.
- Deze pagina in zijn geheel verwijderen na afronding van gebiedsplan.

SAMENVATTING

Schrijf hier een samenvatting van het gebiedsplan.

Inhoudsopgave

Handleiding	2
Samenvatting	3
1. Aanleiding	6
2. Verantwoording proces.....	7
3. Gebiedsbeschrijving	8
3.1 Ligging	8
3.1.1 Landbouwstructuur.....	8
3.1.2 Bodem en Water	8
3.1.3 Natuur en Landschap.....	9
4. Doelen, Opgaven en ambities	10
4.1 GLB Doelen.....	10
4.2 Regionale doelen, opgaven en wensen.....	10
4.2.1 Biodiversiteit.....	10
4.2.2 Klimaat.....	10
4.2.3 Milieu	10
4.2.4 Natuur en Landschap.....	10
4.2.5 Economie, waaronder landbouwstructuur.....	10
4.2.6 Sociaalmaatschappelijk.....	10
5. Gebiedsplan.....	11
5.1 SWOT Analyse.....	11
5.1.1 Sterktes.....	11
5.1.2 Zwaktes.....	11
5.1.3 Kansen.....	11
5.1.4 Bedreigingen.....	11
5.2 Gebiedsplan.....	11
5.3 Grondgebonden beheermaatregelen.....	12
5.3.1 Conditionaliteit.....	12
5.3.2 Eco schema	12
5.3.3 Agro-milieu klimaatmaatregelen	12
5.4 Overige maatregelen.....	13
5.4.1 Investerings.....	13
5.4.2 Innovaties.....	13
5.4.3 Kennis	13

5.4.4 Etc.....	13
Bijlage: Uitwerking maatregelen	14

1. AANLEIDING

In dit hoofdstuk is vooraf kort de aanleiding voor het schrijven van het gebiedsplan toegelicht. Dit hoofdstuk kan naar eigen inzicht worden aangepast en stukken kunnen worden toegevoegd. Afhankelijk van de analyse en het ambitieniveau van het collectief kan het gebiedsplan breder gaan dan alleen het grondgebonden deel van het GLB. De laatste zin van dit hoofdstuk is daarom optioneel en dient mogelijk weggehaald te worden.

Het huidige EU gemeenschappelijk landbouwbeleid loopt tot en met 2020. Op 1 juni 2018 heeft de Europese Commissie een voorstel gedaan over hoe zij de toekomst van het GLB na 2020 ziet. Lidstaten worden verplicht Nationale Strategische GLB Plannen (NSP) uit te werken waarin zij hun specifieke situatie en behoeften analyseren, streefcijfers vaststellen voor de verwezenlijking van de GLB-doelstellingen en interventies ontwerpen die het mogelijk maken de streefcijfers te bereiken en die tegelijk aangepast zijn aan de specifieke nationale en regionale context.

Dit plan is een uitwerking voor het gebied _____ als regionale inbreng voor het NSP van de lidstaat Nederland. Het bevat een regionale analyse van waaruit maatregelen zijn uitgewerkt die bijdragen aan de GLB doelstellingen. Er wordt aangegeven waarom we welke maatregelen in het gebied willen treffen, wat hun bijdrage is aan de doelen, waar in de groene architectuur van het toekomstig GLB¹ ze volgens ons thuishoren en welke beloningen / vergoedingen daaraan gekoppeld worden. Dit plan gaat daarmee dus over het gehele grondgebonden deel van het GLB. Daarnaast zijn andere – niet grondgebonden – maatregelen opgenomen zoals investeringen, innovaties of kennisprogramma's.

¹ In het toekomstig GLB worden Cross Compliance en de vergroeningsmaatregelen vervangen door een zogenoemde versterkte conditionaliteit voor milieu en klimaat (enhanced conditionality). Deze bestaat uit de vigerende wet- en regelgeving en een aantal maatregelen die gelden als minimale milieurandvoorwaarden voor boeren die geld ontvangen vanuit het GLB (zowel premies en betalingen vanuit de 1e en/of de 2e pijler).

In pijler 1 worden eco-schema's geïntroduceerd, deze zijn voor lidstaten verplicht om in te voeren, maar boeren kunnen vrijwillig wel of niet voor deelname kiezen. Elke lidstaat stelt een lijst op van landbouwpraktijken die onder dit eco-schema vallen. De maatregelen onder een eco-schema moeten bovenwettelijk zijn en verder gaan dan de vereisten onder de versterkte conditionaliteit.

De agro-milieu-klimaat maatregelen van pijler 2 blijven gehandhaafd en kunnen alleen toegepast worden in ANLb-gebieden en bieden boeren de vrijheid om wel of niet mee te doen.

2. VERANTWOORDING PROCES

Beschrijf hier hoe je te werk bent gegaan bij het uitwerken van het gebiedsplan. Welke processen heb je doorlopen en welke partijen heb je daarbij betrokken? Welke bronnen heb je gebruikt? Een mogelijke aanpak is:

1. Startbijeenkomst met gebiedspartijen (LTO, Waterschap, Gemeente, Provincie, TBO's)
 - a) *Waarom dit gebiedsproces?*
Toelichting doel GLB Pilot, voorsorteren op nieuw beleid – toelichting toekomst GLB incl. groene architectuur
 - b) *Wat zit er in voor de deelnemers aan het gebiedsproces?*
Meepraten en schrijven aan de regionale invulling van het toekomstig GLB. Waarvoor worden de EU middelen ingezet? Dit gaat om een aanzienlijk bedrag van gemiddeld € 385,- per hectare landbouwgrond per jaar. Daarmee kunnen juist ook doelen waarvoor de regionale partners verantwoordelijk zijn mede gerealiseerd worden. Door slim samen te werken kunnen win-win situaties ontstaan.
 - c) *Waar verbinden de deelnemers zich aan?*
In de pilotfase nog nergens aan. De pilot is een verkenning. Uit de pilot komt ook een advies over het proces en de rollen en samenwerkingsvormen in de toekomst.
 - d) *Brainstorm voor mogelijke ideeën (voorbeelden geven), deelnemers alvast enthousiasmeren voor een volgende (inhoudelijke) sessie.*

Alle gebieden hebben op zichzelf kwaliteiten en unieke kenmerken. Doel van het gebiedsproces is om deze naar boven te halen en het gebiedsplan daar op te laten aansluiten. Deze input wordt opgehaald in de inhoudelijke werksessies.

2. *Inhoudelijke werksessie 1: Gebiedsbeschrijving en doelen*
 - a) *Gezamenlijk vertrekpunt markeren - gebiedsbeschrijving*
 - b) *Toelichting uitwerking GLB doelen*
 - c) *Toelichting kader - conditionaliteit en gemaakte keuzes (binnen pilot)*
 - d) *Verkenning van regionale doelen en regionalisering GLB doelen*
3. *Inhoudelijke werksessie 2: Uitwerking doelenkader en SWOT*
 - a) *Afronden regionaal doelenkader*
 - b) *Werksessie SWOT*
4. *Inhoudelijke werksessie 3: Gebiedsplan en maatregelen*
 - a) *Voorwerk: Gebiedsplan en uitwerken benoemen maatregelen – i.s.m. groepje agrariërs (denktank oid)*
 - b) *Aanvullen maatregelen*
5. *Slotbijeenkomst (eventueel gecombineerd met inhoudelijke sessie 3)*

De ambitie is om bovengenoemd proces medio mei 2019 te hebben afgerond, zodat vanaf juni met de bedrijfsplannen kan worden gestart.

3. GEBIEDSBESCHRIJVING

Geef een omschrijving van het gebied. Dit is een beschrijving op basis van gegevens en feiten. Voor het gebiedsproces is het raadzaam dit onderdeel als gezamenlijk vertrekpunt te markeren. Laat hierin bijvoorbeeld onderstaande paragrafen terugkomen. Bronnen die u kunt raadplegen zijn:

- <https://www.pdok.nl/viewer/>
- <https://boerenbunder.nl/>
- Omgevingsvisie
- Overige provinciale en / of gemeentelijke ruimtelijke visies zoals Veenweidevisie
- Waterhuishoudingsplan
- Natuurbeheerplan
- NDFF <https://www.verspreidingsatlas.nl/>
- Eigen monitoringsgegevens
- www.waarneming.nl
- Regionale analyses waterkwaliteit DAW-impuls
- Etc.

3.1 Ligging

- Het gebied qua ligging en een duidelijke afbakening, voeg een kaartje van het gebied toe
- De gemeenten en waterschappen die (deels) in het gebied vallen
- Benoeming van deelgebieden

Indien er meerdere deelgebieden zijn, kan paragraaf 3.1 per deelgebied gekopieerd worden.

3.1.1 Landbouwstructuur

- Agrarisch grondgebruikstype
- Verkavelingsstructuur
- Gemiddelde bedrijfsomvang
- Leeftijdsopbouw agrariërs
- Voornaamste neventakken

3.1.2 Bodem en Water

- De aanwezige bodemtypen
- Beschrijving van het watersysteem
 - Hoofd waterstructuur in het gebied
 - Waterkwantiteit
 - Waterkwaliteit

3.1.3 Natuur en Landschap

- *Een omschrijving van de landschapstypen en landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken*
- *Aanwezigheid van natuurgebieden en hun eventuele externe werking*
- *Biodiversiteit zoals:*
 - *Aanwezigheid van kwetsbare soorten in het gebied (Vogel en habitat Richtlijnsoorten)*
 - *Bijzondere Flora*
 - *Insecten*

Overige kenmerken van het gebied?

4. DOELEN, OPGAVEN EN AMBITIES

Geef in dit hoofdstuk weer wat de doelen, opgaven en ambities voor dit gebied zijn. Deze worden zo veel mogelijk opgehaald uit het gebiedsproces.

4.1 GLB Doelen

(gezamenlijk hoofdstuk, voor te bereiden door het projectteam)

4.2 Regionale doelen, opgaven en wensen

Vul hier o.b.v. de gevolgde aanpak de regionale doelen, opgaven en ambities voor het werkgebied in voor zover van toepassing. Maak hierbij indien nodig onderscheid naar de verschillende deelgebieden. De motivatie naar deelgebiedsniveau kan door het collectief gebruikt worden in de planvormingsfase.

4.2.1 Biodiversiteit

4.2.2 Klimaat

4.2.3 Milieu

4.2.4 Natuur en Landschap

4.2.5 Economie, waaronder landbouwstructuur

4.2.6 Sociaalmaatschappelijk

5. GEBIEDSPLAN

5.1 SWOT Analyse

Voer op basis van de gebiedsbeschrijving en de doelen, opgaven en ambities een SWOT analyse uit. In hoofdlijnen kan de gebiedsbeschrijving gebruikt worden voor de sterkten en zwakten. De gestelde doelen, opgaven en ambities kunnen worden gebruikt voor de kansen en bedreigingen.

5.1.1 Sterktes

5.1.2 Zwaktes

5.1.3 Kansen

5.1.4 Bedreigingen

5.2 Gebiedsplan

Werk op basis van de SWOT analyse een gebiedsplan uit. Waar levert het gebied de meeste toegevoegde waarde? Confronteer hiervoor de belangrijkste kansen met de relevantste sterkten en zwakten en doe hetzelfde voor de bedreigingen met de sterkten en zwakten. Leg de uitkomsten vast op een schetskaart waarop je aangeeft op welke confrontaties en daarmee doelen je inzet. Onderscheid daarbij eventueel deelgebieden om accenten aan te geven.

	Kans	Bedreiging
Sterkte	<i>Kan door deze sterkte deze kans worden benut</i>	<i>Kan door deze sterkte deze bedreiging worden afgeweerd?</i>
	<i>Maatregelen inzetten om deze sterkte te behouden en daarmee kans te benutten.</i>	<i>Maatregelen inzetten om de sterkte te behouden / uit te bouwen en daarmee een bedreiging af te wenden.</i>
Zwakte	<i>Verhindert deze zwakte het benutten van de kans?</i>	<i>Verhindert deze zwakte het afweren van de bedreiging?</i>
	<i>Maatregelen inzetten om zwakte om te buigen naar neutraal op sterkte om kans te kunnen benutten.</i>	<i>Maatregelen inzetten om de zwakte om te buigen naar neutraal om daarmee een bedreiging af te wenden.</i>

(nb: uit deze analyse volgt een lijst van maatregelen die geschikt zijn voor het gebied. Dit resultaat zal worden gecombineerd met de visie op het gebied. Hoe dit gezamenlijk zal leiden tot de nadere uitwerking van het gebiedsplan zal nog in het projectteam op basis van de ervaringen in de praktijk verder worden ontwikkeld.)

5.3 Grondgebonden beheermaatregelen

5.3.1 *Conditionaliteit*

De Europese Commissie heeft een lijst van 10 voorwaarden die vallen onder de versterkte conditionaliteit voorgesteld. Het betreft voorwaarden voor een goede landbouw en milieuconditie (GLMC). Per GLMC heeft de Europese Commissie ook de belangrijkste doelstelling aangegeven en de keuzemogelijkheden voor een lidstaat. Een lidstaat kan bijvoorbeeld zelf kiezen op welk schaalniveau maatregelen per onderdeel uitgevoerd moeten worden. De onderdelen van de versterkte conditionaliteit kunnen op gebieds- en landelijk niveau ingericht worden. In de pilot is per GLMC onderzocht of maatregelen op gebieds- of landelijk niveau gewenst zijn. Voor dit gebiedsplan zijn de volgende GLMC's relevant. In de bijlage zijn de GLMC's verder uitgewerkt.

5.3.2 *Eco schema*

Eco schema's vormen een nieuw onderdeel van pijler 1 van het GLB. Deze eco schema's zijn voor lidstaten verplicht om in te voeren, maar boeren kunnen vrijwillig wel of niet voor deelname kiezen. In de GLB Pilot wordt geëxperimenteerd met sturing door een collectief bij het situeren en implementeren van maatregelen op agrarische bedrijven.

Elke lidstaat stelt – al dan niet geregionaliseerd - een lijst op van landbouwpraktijken die onder dit eco-schema vallen. De maatregelen onder een eco-schema moeten bovenwettelijk zijn en verder gaan dan de vereisten onder de versterkte conditionaliteit. Voor de invulling van de eco-schema's laat de Europese Commissie nog veel ruimte aan de lidstaten. Op basis van bovenstaande analyse en het gevoerde gebiedsproces is het wenselijk om onderstaande maatregelen in aanmerking te laten komen voor steun vanuit de eco schema's. In de bijlage zijn deze maatregelen verder uitgewerkt.

5.3.3 *Agro-milieu klimaatmaatregelen*

De agro-milieu-klimaat maatregelen als onderdeel van pijler 2 van het GLB kunnen alleen toegepast worden in begrensde gebieden (momenteel ANLb-gebieden). Agrariërs kunnen de maatregelen op basis van vrijwilligheid nemen toepassen in hun bedrijfsvoering. De verantwoordelijkheid en zeggenschap voor de situering en implementatie van maatregelen ligt bij agrarische collectieven. Op basis van bovenstaande analyse en het gevoerde gebiedsproces is het wenselijk om onderstaande maatregelen in aanmerking te laten komen voor steun vanuit de agro-, milieu-, klimaatmaatregelen in de in paragraaf @@ begrensde gebieden.

Vertrekpunt hierbij zijn de huidige ANLb maatregelen waarbij niet alle even relevant zullen zijn voor dit gebied. Maak daarom een selectie. Mogelijk komen gedurende het proces inzichten dat bestaande ANLb-maatregelen beter passen in een van de twee lagen uit de eerste pijler.

5.4 Overige maatregelen

PM, eerst de vraag bespreken hoe ver we willen gaan in dit proces

5.4.1 Investeringsen

5.4.2 Innovaties

5.4.3 Kennis

5.4.4 Etc.

BIJLAGE: UITWERKING MAATREGELLEN

Benoem in het gebiedsproces alleen de maatregelen. De verdere uitwerking wordt centraal gedaan wanneer de verschillende gebiedsplannen zijn uitgewerkt. Voor onderdeel C kunnen we ook putten uit de huidige beheerpakketten voor het ANLb.

A. CONDITIONALITEIT

(Nader invullen n.a.v. bespreking stuk over conditionaliteit en GLMC's)

B. ECO SCHEMA

Naam van maatregel	Korte titel van de maatregel
Beschrijving van de maatregel	Beschrijving van de maatregel (vereisten)
Bijdrage aan GLB doel(en)	Geef een duidelijke onderbouwing voor deze compensaties. Te denken valt aan: Hoeveel opbrengstderving? Hoeveel extra tijd om maatregelen bij te voeren, uit te werken? Welke kosten zijn ermee gemoeid?
Financiële onderbouwing	Welke vergoedingen zijn er nodig om de maatregelen uit te voeren. Uitwerking en van een berekening per maatregel hoeveel compensatie nodig zou zijn. Geef een duidelijke onderbouwing voor deze compensaties.
Weegfactoren van de maatregel (passend in puntensysteem)	
Controleerbaarheid en verifieerbaarheid maatregel	
Motivatie plek in groene architectuur toekomst GLB	
Samenhang met maatregelen uit andere lagen van de groene architectuur	
Verwachting deelnamebereidheid	

C. AGRO-, MILIEU-, KLIMAATMAATREGELLEN

Naam van maatregel	Korte titel van de maatregel
Beschrijving van de maatregel	Beschrijving van de maatregel (vereisten)
Bijdrage aan GLB doel(en)	Geef een duidelijke onderbouwing voor deze compensaties. Te denken valt aan: Hoeveel opbrengstderving? Hoeveel extra tijd om maatregelen bij te voeren, uit te werken? Welke kosten zijn

	ermee gemoeid?
Financiële onderbouwing	Welke vergoedingen zijn er nodig om de maatregelen uit te voeren. Uitwerking en van een berekening per maatregel hoeveel compensatie nodig zou zijn. Geef een duidelijke onderbouwing voor deze compensaties.
Weegfactoren van de maatregel (passend in puntensysteem)	
Controleerbaarheid en verifieerbaarheid maatregel	
Motivatie plek in groene architectuur toekomst GLB	
Samenhang met maatregelen uit andere lagen van de groene architectuur	
Verwachting deelnamebereidheid	

Bedrijfsplan

(Uitvoering)

GLB-pilot Hoe? Zo!

Dit bedrijfsplan bevat informatie om te komen tot een overzicht van maatregelen die de deelnemer al dan niet in de praktijk uitvoert (afhankelijk van de afspraak met het collectief) in het kader van de GLB-pilot Hoe? Zo! ten behoeve van het toekomstig GLB.

NAW-gegevens

Naam :

Adres :

Postcode en Woonplaats :

BRS :

KvK :

Telefoonnummer :

E-mailadres :

IBAN :

Datum opstellen bedrijfsplan :

Algemene gegevens bedrijf

Deelnemer in deelgebied	:	
Type bedrijf <i>(Melkvee, vleesvee, varkens, kippen, akkerbouw, etc.)</i>	:	
Grootte bedrijf:		
<i>Jaargemiddelde veestaat 2018</i>	:	
<i>Melkvee, melkkoeien, 100</i>	: stuks
<i>Melkvee, jongvee 0-1 jaar, 101</i>	: stuks
<i>Melkvee, jongvee 1-2 jaar, 102</i>	: stuks
<i>Overig rundvee, weidekoeien, stieren, vleesvee</i>	: stuks
<i>Schapen/Geiten</i>	: stuks
<i>Paarden</i>	: stuks
<i>Pluimvee</i>	: stuks
<i>Anders, namelijk</i>	: stuks
Intensiteit bedrijf		Veebezetting GVE / ha cultuurgrond
Gegevens uit gecombineerde opgave (GDI) <i>Aantal hectare reguliere landbouwgrond in 2019</i>		
<i>Gras</i>	: ha
<i>Mais</i>	: ha
<i>Overige gewassen namelijk:</i>	: ha
	 ha
	 ha
<i>Aantal hectare natuurgrond in 2019</i>	: ha
Aantal hectare waarmee bedrijf deelneemt in gebiedsplan	: ha
Deelnemer doet mee aan ANLB	:	Ja / nee
Deelnemer doet mee aan andere projecten	:	Ja / nee. Zo ja:
Deelnemer heeft ook grond in andere deelgebieden	:	Ja / nee. Zo ja:
Het ruwvoer op mijn bedrijf komt uit een straal van	: kilometer om het bedrijf
Mijn percelen grenzen aan of liggen nabij land van een terreinbeherende organisatie <i>(bijv. Staatsbosbeheer)</i>	:	Ja / nee
Ik voer ganzenbeheer uit in een door de provincie aangewezen gedooggebied	:	Ja / nee. Zo ja: ha

Indien (melk)veehouder:

Zou deelnemer overwegen weidegang toe te passen wanneer daar een vergoeding tegenover staat?

- Ja
- Nee

Eventuele onderbouwing:

Indien akkerbouwer:

Vul hierin hoe de vergroening in 2019 wordt ingevuld

- **Gewasdiversificatie:**

- **EFA's:**

Motivatie voor deelname

Deelnemer heeft de volgende reden om deel te nemen:

Basis: versterkte conditionaliteit

De deelnemer voldoet op het moment van opstellen van dit bedrijfsplan aan de eisen die behoren in de laag 'versterkte conditionaliteit'. De deelnemer voldoet hiermee aan de voorwaarden voor vergroening en cross compliance.

Eco-schema's

De deelnemer heeft met het collectief afspraken gemaakt om te verkennen welke eco-schemamaatregelen op het bedrijf mogelijk en toepasbaar zijn. Een overzicht van de maatregelen (en bijbehorende oppervlakte en vergoeding) per perceel is te vinden in bijlage 1.

Agrarisch natuur en landschapsbeheer

De deelnemer heeft in een aantal gevallen met het collectief afspraken gemaakt voor deelname aan de regeling ANLb. Een overzicht van de beheerpakketten ANLb op het bedrijf is bijgevoegd bijlage 2 (beheerovereenkomst ANLb). Het betreft een totaaloverzicht van oppervlakte en vergoeding per maatregel, uitgesplitst naar leefgebied. Het ANLb wordt volgens de bestaande afspraken met het collectief uitgevoerd.

Aanvulling van de ANLB-overeenkomst is, afhankelijk van leefgebied en budget, mogelijk. Maatregelen worden in dat geval per 1-1-2020 toegevoegd aan de ANLb-overeenkomst.

Bijdrage aan doelen GLB

Alle toegepaste maatregelen dragen bij aan de GLB-doelen. Bij het vaststellen en toepassen van maatregelen is rekening gehouden met de bijdrage aan de GLB-doelen water, klimaat, bodem, landschap en biodiversiteit. Een overzicht van de geselecteerde maatregelen in dit deelgebied is bijgevoegd als bijlage 3. In de laatste toelichtende kolom is per maatregel de bijdrage per specifiek doel omschreven.

Samenwerking

De agrarische collectieven hebben per gebied een gebiedsproces georganiseerd. Samen met gebiedspartijen (terrein behorende organisaties, gemeenten, provincie, LTO, etc.) zijn in dit proces de specifieke waarden en kansen per gebied vastgesteld in een gebiedsplan.

Afhankelijk van de karakteristieken per gebied c.q. het gebiedsplan heeft het collectief samen met de achterban maatregelen uitgewerkt die maximaal bijdragen aan de kwaliteiten van het gebied én aan de doelen op Europees niveau.

Een vergelijkbaar proces wordt in uiteenlopende gebieden doorlopen. Door de intensieve samenwerking tussen Noardlike Fryske Wâlden, Collectief Midden Groningen en Collectief Groningen West wordt kennisontwikkeling versterkt en kennis maximaal gedeeld. De interactie met boerendenktanks uit de gebieden en de bureaus van de collectieven is essentieel binnen deze samenwerking.

Totaal geprojecteerde vergoeding

In dit bedrijfsplan worden de voorgestelde maatregelen in het kader van de GLB eco-schema's afgestemd op de bestaande of eventuele nieuwe overeenkomsten ANLb. In onderstaande tabel is weergegeven welke totale vergoeding u jaarlijks ontvangt voor het uitvoeren van de ANLb-overeenkomst (bestaand en nieuw) en van eco-schemamaatregelen. Deze vergoeding is de minimale vergoeding en kan door bijvoorbeeld last minute beheer (bij weidevogelbeheer) nog omhooggaan.

	Totale oppervlakte	"Buurbaarheids"bonus	Totale vergoeding	Uitvoering en betaling
ANLB-overeenkomst (lopend)				Ja
ANLB-overeenkomst (nieuw per 1-1-2020)				Ja
Eco-schema maatregelen		PM ##		PM #
		TOTAAL		

Er is per collectief een gelimiteerd budget voor uitvoering. Na het opstellen van de bedrijfsplannen bepaalt het collectief welke geprojecteerde eco-schema maatregelen uitgevoerd en uitbetaald kunnen worden. Contracteren en uitvoering vindt pas daarna plaats in overleg met de deelnemer.

Wanneer de bedrijfsplannen binnen een deelgebied klaar zijn wordt in het kader van deze pilot bekeken in hoeverre er sprake is van onderling versterkende effecten tussen maatregelen (1 + 1 = 3). Op basis van deze analyse wordt in de pilot nagegaan of het wenselijk en haalbaar is om voor samenhangende maatregelen met een onderling versterkend effect een financiële bonus toe te kennen.

- Dit bedrijfsplan en bijbehorende bijlagen gelden voor een periode van 1 jaar: van 1 januari 2020 tot en met 31 december 2020.
- Dit is een eerste versie van het bedrijfsplan. Als gevolg van de nog op te stellen deelgebiedsplannen kan dit bedrijfsplan nog wijzigen. Wijzigingen in het bedrijfsplan vinden in overleg met de deelnemer plaats.
- De deelnemer tekent hieronder met de intentie om de maatregelen zoals opgenomen in deze versie van het bedrijfsplan uit te voeren volgens de afspraken die hij/zij daarover heeft gemaakt met het collectief, behoudens eerdergenoemde voorwaarden.

Deelnemer:

Naam _____

Datum _____

Paraaf _____

Namens NFW:

Naam _____

Datum _____

Paraaf _____

BIJLAGE 1 - Maatregelen eco-schema's

De beheerovereenkomst wordt als losse bijlage bijgevoegd.

BIJLAGE 2 - Beheerovereenkomst ANLb (indien van toepassing)

De beheerovereenkomst wordt als losse bijlage bijgevoegd.

BIJLAGE 3 – Maatregelen met toelichting achtergronden en bijdrage aan GLB doelen

Het Europese landbouwbeleid verandert vanaf 2023. Er worden meer inspanningen van boeren gevraagd op het gebied van milieu, klimaat en biodiversiteit.

Hoe kunnen ze op een effectieve manier, met maatregelen die inpasbaar zijn in de bedrijfsvoering en passen bij hun gebied, voldoen aan de eisen? Kan dit met een systeem van een keuzemenu en een puntensysteem? En welke rol kunnen de collectieven spelen in de uitvoering van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)?

Om dat uit te zoeken voeren de agrarische collectieven Noardlike Fryske Wâlden, Groningen West en Midden Groningen gezamenlijk de praktijkpilot 'Hoe? Zo!' uit.

BOEREN AAN DE SLAG MET MILIEU, KLIMAAT EN BIODIVERSITEIT

UITVOERING MAATREGELEN UIT DE ECO-REGELINGEN

Welke financiële prikkels zijn er nodig om op bedrijfs- en gebiedsniveau de gestelde doelen te bereiken? De collectieven hebben een eenvoudig puntensysteem ontwikkeld dat ze in de praktijk testen. Voor maatregelen uit de eco-regelingen kunnen punten worden verdiend met een bijbehorende vergoeding. Door maatregelen naast elkaar uit te voeren, zodat het effect ervan op het milieu, klimaat of de biodiversiteit wordt versterkt, krijgen de boeren extra punten uitgekeerd. Die bonuspunten worden uitbetaald als vergoeding bovenop de kosten voor gedeerde inkomsten en voor het uitvoeren van niet verplichte activiteiten. Bijvoorbeeld als er wordt gedaan aan ecologisch slootbeheer en er tegelijkertijd een kruidenrijke rand naast de sloot wordt aangelegd. Door randenbeheer verbetert de waterkwaliteit en slootbeheer is goed voor de biodiversiteit. Deze maatregelen versterken elkaar en verdienen daardoor meer beloning. Het is een zelfsturend puntensysteem. Het initiatief ligt bij de boeren, de collectieven hebben een adviserende rol.

OVERZICHT MAATREGELLEN EN VERGOEDINGEN

Binnen de GLB Pilot Hoe? Zo! worden 10 maatregelen in de praktijk uitgevoerd:

- Randenbeheer: Weidevariant
- Randenbeheer: Akkervariant Bloemrijk
- Randenbeheer: Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar
- Slootbeheer
- Kleinschaligheid
- Ruige mest
- Soortenrijk productiegras
- Bodemgraan
- Legselbeheer
- Sabbatical Year

BONUS

Een aantal maatregelen kan in combinatie met een andere maatregel worden uitgevoerd. Dit kan een bonus opleveren zoals in onderstaand schema staat aangegeven.

VERSTERKENDE MAATREGELLEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Randenbeheer Weidevariant	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-
Randenbeheer Akkervariant Bloemrijk	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-
Randenbeheer Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-
Slootbeheer	10%	10%	10%	10%	-	-	10%	-	-	-
Kleinschaligheid	-	-	-	-	10%	-	-	-	-	-
Ruige mest	-	-	-	-	-	10%	20%	10%	-	10%
Soortenrijk productiegras	5%	5%	5%	5%	-	20%	10%	-	-	-
Bodemgraan	-	-	-	-	-	20%	-	10%	-	10%
Legselbeheer	5%	10%	-	-	-	10%	5%	-	5%	-
Sabbatical Year	-	-	-	-	-	10%	-	10%	-	10%

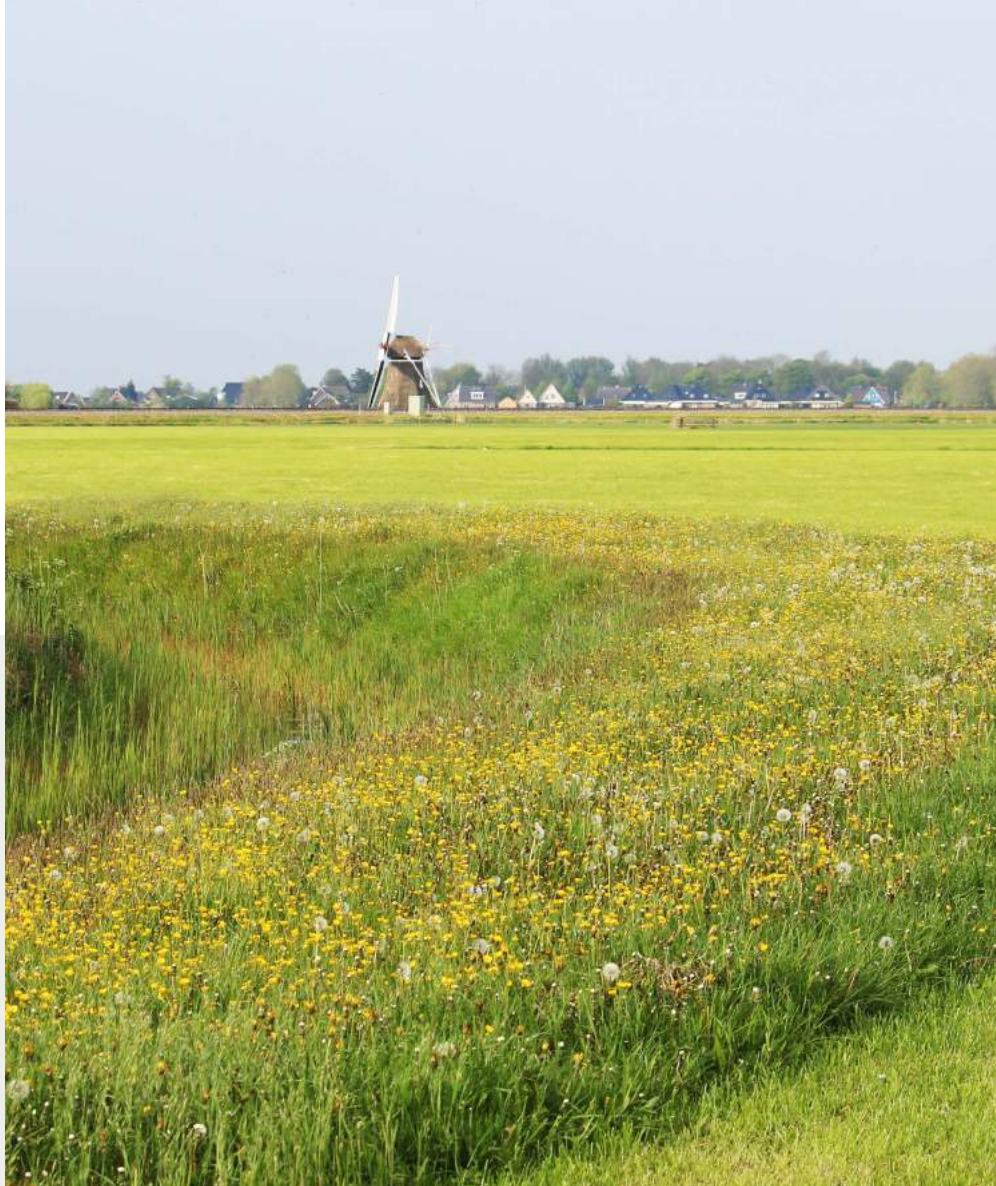
Aanleg van randen draagt, als het grenst aan een sloot, bij aan de waterkwaliteit doordat er op dit stuk niet wordt bemest en geen chemie wordt gebruikt. Hierdoor wordt afspoeling van stoffen en nutriënten voorkomen.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Aanleg van randen draagt bij aan de biodiversiteit doordat dit stuk van het perceel niet wordt bewerkt en bemest. Hierdoor wordt de vegetatie gevarieerder en ruiger. Dit trekt soorten aan zoals hazen, eenden, kleine marterachtigen en reeën. Daarbij zorgt het voor voedsel en broedplaatsen van weidevogels. Afhankelijk van de plantensoorten die in de randen groeien kan het ook meer insecten en vlinders aantrekken.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

RANDENBEHEER: WEIDEVARIANT
AKKERVARIANT BLOEMRIJK
AKKERVARIANT GRAS-KRUIDEN BERIJDBAAR

VOORWAARDEN WEIDEVARIANT

- Breedte 2-6 meter rondom het perceel of op een gedeelte van de randen van het perceel. Eventueel middenover.
- Niet beweiden en niet maaien tot 15 juni.
- Geen chemie en geen mest (het hele jaar in geen enkele vorm).
- Telt wél mee voor mestplaatsingsruimte.

'DE AANLEG VAN RANDEN DRAAGT BIJ AAN BIODIVERSITEIT DOORDAT DIT STUK VAN HET PERCEEL NIET WORDT BEWERKT EN BEMEST'

Henk Hulshoff, Marum

PRAKTISCHE TIPS

Kies stukjes uit die al wat schraler zijn: randenbeheer kan ook heel mooi langs een kromme sloot of een houtsingel.

Uiteindelijk werk je toe naar beheer waarbij je naar een bepaald aantal indicatorsoorten streeft.

Je kan beter geen randenbeheer langs het kavelpad aanleggen omdat de rand daar teveel mest krijgt die van het kavelpad afregent.

VERGOEDING

€ 1.200 PER HA/JAAR

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELLEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Randenbeheer Weidevariant	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-

Aanleg van randen draagt, als het grenst aan een sloot, bij aan de waterkwaliteit doordat er op dit stuk niet wordt bemest en geen chemie wordt gebruikt. Hierdoor wordt afspoeling van stoffen en nutriënten voorkomen.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Aanleg van randen draagt bij aan de biodiversiteit doordat dit stuk van het perceel niet wordt bewerkt en bemest. Hierdoor wordt de vegetatie gevarieerder en ruiger. Dit trekt soorten aan zoals hazen, eenden, kleine marterachtigen en reeën. Daarbij zorgt het voor voedsel en broedplaatsen van akkervogels. Afhankelijk van de plantensoorten die in de randen groeien kan het ook meer insecten en vlinders aantrekken.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

RANDENBEHEER: AKKERVARIANT BLOEMRIJK WEIDEVARIANT AKKERVARIANT GRAS-KRUIDEN BERIJDBAAR

VOORWAARDEN AKKERVARIANT BLOEMRIJK

- Vanaf de slootkant een rand van 3 tot 6 meter (inclusief teeltvrije zone) die ingezaaid wordt met mengsel.
- De rand is minimaal aanwezig van 15 mei tot 1 september. Tijdens/na oogst van het hoofdgewas kan de rand worden gemaaid.
- Niet bemesten, geen chemie toepassen.
- De volle randbreedte inzaaien, inclusief de teeltvrije zone.
- De rand mag niet bereden worden.
- De rand mag ook als scheiding tussen 2 gewassen in.
- Maaien buiten het broedseizoen (1 april - 1 augustus) is toegestaan.
- Bij maaien moet tenminste een-zesde deel ongemaaid blijven.

'HET INZAAIEN MET BLOEMEN
VOORKOMT DAT IK DICHT BIJ DE
SLOOT SPUIT EN ER KOMEN ECHT
VERRASSEND VEEL VLINDERS
EN ANDERE INSECTEN OP AF. HET
STIKT OOK VAN DE ZWALUWEN.
HET IS GOEDE PR'

Bert Oosterhof, Startenhuizen

PRAKTISCHE TIPS

Zie deze rand als een gewas dat ook beheer nodig heeft.

2-3x vals zaai bed aanleggen.

Zaai niet te vroeg.

Met grote regelmaat het zaad met de hand doormengen voor blijvende mix.

Niet te diep mengen (lichtkiemers), natijds rollen.

Denk je "het gaat niet goed" bel direct met het collectief, niet te lang uitstellen.

Maaien, liever niet klepelen vanwege het rottingsproces. Dat kan ook nog in het voorjaar!

VERGOEDING

€ 2.200 PER HA/JAAR

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELLEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Randenbeheer Akkervariant Bloemrijk	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-

Aanleg van randen draagt, als het grenst aan een sloot, bij aan de waterkwaliteit doordat er op dit stuk niet wordt bemest en geen chemie wordt gebruikt. Hierdoor wordt afspoeling van stoffen en nutriënten voorkomen.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Aanleg van randen draagt bij aan de biodiversiteit doordat dit stuk van het perceel niet wordt bewerkt en bemest. Hierdoor wordt de vegetatie gevarieerder en ruiger. Dit trekt soorten aan zoals hazen, eenden, kleine marterachtigen en reeën. Daarbij zorgt het voor voedsel en broedplaatsen van weidevogels. Afhankelijk van de plantensoorten die in de randen groeien kan het ook meer insecten en vlinders aantrekken.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

RANDENBEHEER: AKKERVARIANT GRAS-KRUIDEN BERIJDBAAR AKKERVARIANT BLOEMRIJK WEIDEVARIANT

VOORWAARDEN AKKERVARIANT GRAS-KRUIDEN BERIJDBAAR

- De grasrand is minimaal aanwezig van 15 mei tot en met 1 september.
- De rand is 3 - 12 meter breed (dit is inclusief eventuele teeltvrije zone).
- Geen chemie en geen mest (hele jaar in geen enkele vorm).
- Volle randbreedte inzaaien inclusief eventuele teeltvrije zone.
- In te zaaien met 8 kg kruiden + 30 kg gras/ha. Kruidenmengsel kiezen in overleg met collectief.
- Maximaal 10% van de oppervlakte kan bereiden worden gedurende aanwezigheid van het gewas.
- Maaien buiten het broedseizoen (1 april - 1 augustus) is toegestaan.
- Bij maaien moet tenminste een-zesde deel ongemaaid blijven.

'HET WERKT OOK ZOVEEL
ONTSPANNENDER ALS JE WEEET
DAT ER VOLDOENDE AFSTAND IS
TUSSEN SLOOT EN JE SPUIT.'

Tino Stollenga, Eppenhuizen

PRAKTISCHE TIPS

Ploegen vooraf is niet nodig voor de grasrand.

Gebruik voldoende zaad om ook daadwerkelijk praktisch voordeel te hebben van een stevige mat

VERGOEDING

€ 1.000 PER HA/JAAR

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Randenbeheer Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	10%	10%	10%	10%	-	5%	10%	-	-	-

Slootbeheer is goed voor de biodiversiteit doordat gefaseerd slootschonen ervoor zorgt dat een deel van de populatie (flora en fauna) in je sloot wordt behouden. Soorten die profiteren van slootbeheer zijn rietsoorten zoals de kleine rietzanger, blauwborst, rietgors, witte kwikstaart. Daarnaast kunnen hazen, eenden, reeën en fazanten de ruige sloot gebruiken als beschutting. Weidevogels kunnen er ook schuilen voor roofvogels.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Het slootbeheer heeft een positief effect op de biodiversiteitswaarde van het agrarisch gebied en op het landschap (zichtbaarheid structuurlijnen). Slootbeheer heeft een positief effect op de waterkwaliteit.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

VOORWAARDEN SLOOTBEHEER

- Door boer zelf in te vullen: gemiddeld 50% van de ingetekende (deelnemende) sloten moet jaarlijks worden geschoond (minimaal 40% tot maximaal 60%). Overleg met uw rayonbeheerder welke stukken kunnen blijven staan.
- Schonen vindt plaats in de periode 1 augustus tot 1 oktober.
- Schonen kan op drie manieren:
 1. In de lengte (tot het hart van de sloot)
 2. In de breedte (gedeelten per sloot helemaal laten zitten)
 3. Om het jaar (een deel van de (riet)sloten wordt om de twee of zelfs drie jaar geschoond.
- Schonen gebeurt met:
 - o Een open maaikorf of;
 - o Een baggerpomp
- Maaisel wordt binnen 3 weken na het schonen uit de kant verwijderd.
- Dit pakket kan niet afgesloten worden op hoofdwatergangen en sloten die de grens vormen tussen de percelen van twee of meer eigenaren.

'AFGELOPEN ZOMER HEB IK HET RIET NIET GEMAAID EN SAMEN MET DE BLOEIENDE AKKERRAND WAS DAT EEN MOOI GEZICHT.'

Geert Bos, Usquert

PRAKTISCHE TIPS

Door het slootmaaisel te mengen met vaste mest krijg je een goede meststof met meer organische stof.

Door het slootmaaisel binnen drie weken op te ruimen heb je minder last van onkruid in de slootkant. Afvoeren is ook beter dan klepelen. Klepelen beschadigt vaak de zode en het product blijft liggen. Dit zorgt voor verrijking en vervilting waardoor soorten als brandnetel en akkerdistel bevorderd worden ten koste van de gewenste wat schralere soorten.

Het is niet handig om slootbeheer toe te passen bij sloten die door vee worden vertrapt.

VERGOEDING

€ 0,15 PER M/JAAR
(VOOR ALLE INGETEKENDE SLOTEN)

Wanneer u een sloot heeft geschoond, meldt u dit binnen 14 dagen bij het collectief.

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden bereidbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegas	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Slootbeheer	10%	10%	10%	10%	-	-	10%	-	-	-

Een kleinschaligheid landschap heeft een positief effect op de biodiversiteit doordat een grotere hoeveelheid landschapselementen en sloten bevorderlijk is voor voedsel, rust- en schuilplaatsen voor tal van soorten.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Kleinschaligheid heeft een positief effect op het (cultuurhistorisch) landschap doordat er meer variatie is in het landschap en de aanwezigheid van cultuurhistorische elementen die karakteristiek zijn voor het gebied. Er valt onderscheid te maken in drie mate van kleinschaligheid. De voorschriften per variant worden hier beschreven.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

KLEINSCHALIGHEID

VOORWAARDEN KLEINSCHALIGHEID < 1 HECTARE

- Instandhouding van kleine percelen die aan vier zijden worden begrensd door landschapselementen en/of sloten.
- Gebaseerd op perceelsopgave in gecombineerde opgave.
- **Vergoeding € 650 per ha/jaar**

VOORWAARDEN KLEINSCHALIGHEID ≥ 1 EN < 2 HECTARE

- Instandhouding van kleine percelen die aan vier zijden worden begrensd door landschapselementen en/of sloten.
- Gebaseerd op perceelsopgave in gecombineerde opgave.
- **Vergoeding € 300 per ha/jaar**

VOORWAARDEN KLEINSCHALIGHEID ≥ 2 EN < 3 HECTARE

- Instandhouding van kleine percelen die aan vier zijden worden begrensd door landschapselementen en/of sloten.
- Gebaseerd op perceelsopgave in gecombineerde opgave.
- **Vergoeding € 75 per ha/jaar**

**'DE MAATSCHAPPIJ WIL HET
COULISSELANDSCHAP GRAAG
BEHOUDEN. MAAR MEN MOET ZICH
OOK REALISEREN DAT WE MET ACHT
KEER EEN HALVE HECTARE LAND
VEEL MEER WERK HEBBEN DAN MET
ÉÉN PERCEEL VAN VIER HECTARE.'**

Jappie Hooisma, Kootstertille

PRAKTISCHE TIPS

Door tussen twee kleinschalige percelen een dam te maken voor en achter in het perceel, kun je de twee percelen als één perceel bewerken. Dat kan ook met een dwarssingel tussen twee percelen, mits de singel lang genoeg is.

Probeer de kleinschalige percelen veel te weiden met bijvoorbeeld jongvee of droge koeien.

VERGOEDING
ZIE VOORWAARDEN
KLEINSCHALIGHEID

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Kleinschaligheid	-	-	-	-	10%	-	-	-	-	-

Doordat ruige mest goed is voor het bodemleven, heeft dit ook een positief effect op de biodiversiteit in de bodem. Ook op de bovengrondse biodiversiteit is een positief effect te verwachten vanwege de toename van insecten.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Ruige mest uitrijden heeft een positief effect op de waterkwaliteit doordat bodems met meer organische stof een hoger bufferend vermogen hebben ten aanzien van water en nutriënten. Gewassen krijgen meer de mogelijkheid om meststoffen en sporenelementen effectiever op te nemen waardoor er minder uitspoeling plaatsvindt.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

RUIGE MEST

VOORWAARDEN RUIGE MEST

- Uitrijden van 10 – 20 ton ruige mest per ha.
- Periode van uitrijden conform de mestwetgeving.
- Bij voorkeur in het voorjaar.

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERGOEDING

€ 115,60 PER HA/JAAR

(ÉÉN KEER PER JAAR OP HETZELFDE STUK)

Wanneer u ruige mest op een perceel heeft uitgereden, meldt u dit binnen 14 dagen bij het collectief.

VERSTERKENDE MAATREGELLEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegas	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Ruige mest	-	-	-	-	-	10%	20%	10%	-	10%

Soortenrijk productiegras zorgt voor verschillende dieptes in doorworteling, wat goed is voor de bodemstructuur. Soortenrijk productiegras is robuuster en kan beter tegen droogte.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Soortenrijk productiegras draagt bij aan de biodiversiteit. Een structuurrijk gewas biedt schuilgelegenheid voor tal van soorten. Bloeiende kruiden zijn waardevol voor insecten wat weer voedsel oplevert voor weidevogels.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

SOORTENRIJK PRODUCTIEGRAS

'SOORTENRIJK PRODUCTIEGRAS IS GEMAKKELIJK INPASBAAR IN MIJN BEDRIJFSVOERING. IK BEN OOK BENIEUWD NAAR DE HEILZAME WERKING VAN DE KRUIDEN OP MIJN KOEIEN.'

Ron Iwema, Rasquert

VOORWAARDEN SOORTENRIJK PRODUCTIEGRAS

- Beheren en onderhouden van een vegetatie met minimaal vier inheemse kruiden.

PRAKTISCHE TIPS

Vraag je eerst af of je tegen een wat ruiger perceel kan. Soortenrijk productiegroenland heeft baat bij voldoende tijd voor bloei en zaadzetting. Laat het eens ruig weiden.

Kies het mengsel bij je doel. Ga je voor bodemkwaliteit en de betere beworteling voor de goede productie (ook in ongunstige weersomstandigheden), voor biodiversiteit of juist voor mineralenrijk voer voor de droge koeien? Win onafhankelijk advies in en ga voor het voor jou beste mengsel en zaai het op beste plek daarvoor.

Zorg voor passend beheer. Zaai de percelen niet door en gebruik geen kunstmest. Breng verder je mest zoveel mogelijk naar andere percelen.

Duurzaam behoud van kruidenrijkdom vereist bloei en zaadzetting, adviezen zijn daarom:

- Toepassen van polvormige grassen (bijvoorbeeld Timothee, Rietzwenk)
- Hanteer een laag bemestingsniveau
- Stel de maaidatum van de eerste snede uit

Voorbeelden van een mengsel is: gewone rolklaver, duizendblad, karwij, luzerne, rode klaver, smalle weegbree, wilde peen of witte klaver. Ook kan een klavermengsel zijn ingezaaid bestaande uit drie klaversoorten + twee andere kruiden

VERGOEDING
€ 400 PER HA/JAAR

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGEL	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegroen	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Soortenrijk productiegroen	5%	5%	5%	5%	-	20%	10%	-	-	-

Het pakket bodemgraan is vriendelijk voor de broedvogels. Na het broedseizoen wordt in gezet op bodemverbetering met een groenbemester.

BIJDRAGE AAN GLB DOELEN

Het pakket Vogelgraan is vriendelijk voor de broedvogels. Na het broedseizoen wordt in gezet op bodemverbetering.

- MILIEU
- KLIMAAT
- BIODIVERSITEIT

BODEMGRAAN: VOGELGRAAN MET GROENBEMESTER

VOORWAARDEN BODEMGRAAN

- Er wordt een graangewas ingezaaid
- Inzaaihoeveelheid zaad van maximaal 190 zaden per m².
- Inzaaien op regels met een afstand van minimaal 19 centimeter.
- Er mag één keer met herbiciden gespoten worden.
- Mechanische onkruidbestrijding is toegestaan na inzaaien.
- Eventuele vogelnesten vooraf lokaliseren en markeren.
- Gebruik van insecticide is niet toegestaan!!!
- Geen sleepslangbemesting.
- Na de oogst (!) van de graan wordt de groenbemester gezaaid.

'IN FEITE IS HET NIET ANDERS DAN REGULIERE
TEELT, MAAR NU MET WAT MEER RUIMTE. DAAR
IS DE VERGOEDING OOK OP GEBASEERD.'

Henk Doff, Uithuizen

PRAKTISCHE TIPS

*Het is net zo gemakkelijk als regulier zaaien.
Alleen de machine wat anders afstellen.*

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in
combinatie met de volgende maatregelen.

VERGOEDING

€ 1.000 PER HA

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegras	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Bodemgraan	-	-	-	-	-	20%	-	10%	-	10%

Legselbeheer heeft een positief effect op de biodiversiteit (specifiek op weidevogels). Landbouwgrond met legselbeheer kan zowel bestaan uit grasland als uit bouwland. Door het plaatsen van nestbeschermers of het op andere wijze ontzien van de legfels bij werkzaamheden, wordt de kans op het uitkomen van het legsel sterk vergroot. Het perceel wordt grotendeels normaal agrarisch gebruikt.

Er zijn twee varianten van de maatregel legselbeheer.

LEGSELBEHEER

VOORWAARDEN LEGSELBEHEER OP GRASLAND

- Op de percelen wordt gezocht. Gevonden nesten worden beschermd en gevrijwaard van alle landbouwkundige bewerkingen.
- Gevonden nesten worden geregistreerd (bijvoorbeeld op stalkaart of via geo-informatie).
- Vrijwaring van nesten en kuikens bij beweiding en bewerkingen.
- Toepassen van nestenclaves van minimaal 50 m² (grasland) en minimaal 10 m² (bouwland).

Wanneer er nesten op het perceel zijn aangetroffen, meldt u dit binnen 14 dagen bij het collectief.

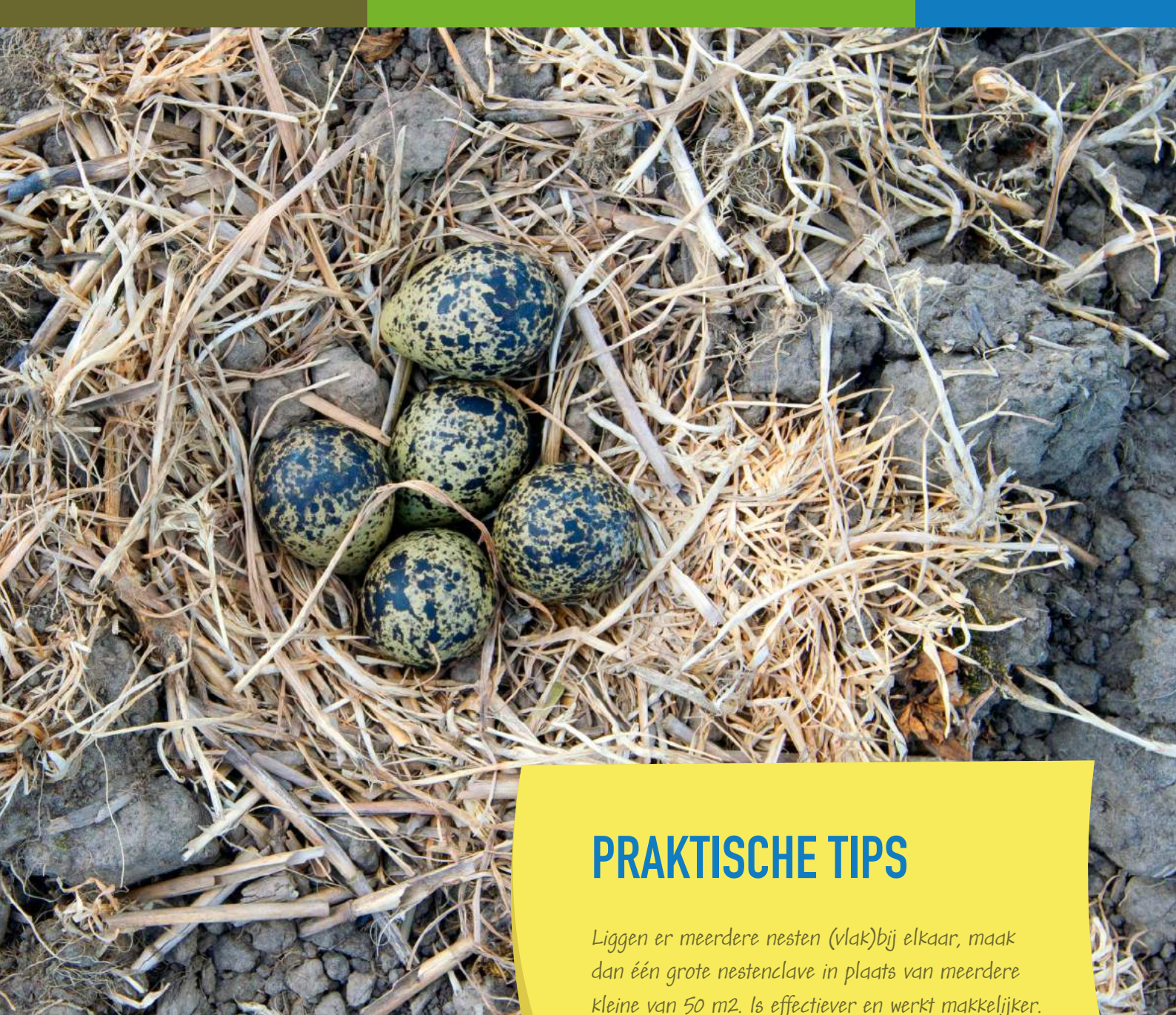
Vergoeding € 75 ha/jaar (mits nesten aanwezig en gemeld bij collectief)

VOORWAARDEN LEGSELBEHEER OP BOUWLAND

- Er wordt een rustperiode in acht genomen van 1 april – 15 mei.
- In de rustperiode vinden in de beheereenheid geen bewerkingen plaats.
- Vrijwaring van nesten en kuikens bij bewerkingen buiten de rustperiode.
- Er wordt een rustperiode in acht genomen van ten minste 15 april tot en met 15 mei. Als eerder dan 15 april legfels worden aangetroffen dan geldt de rustperiode vanaf het moment dat er legfels zijn geconstateerd en gemeld bij het collectief. In deze periode worden geen werkzaamheden uitgevoerd zoals zaaien, frezen, schoffelen en eggen.

Wanneer er nesten op het perceel zijn aangetroffen, meldt u dit binnen 14 dagen bij het collectief.

Vergoeding € 75 ha/jaar (mits nesten aanwezig en gemeld bij collectief)

PRAKTISCHE TIPS

Liggen er meerdere nesten (vlak) bij elkaar, maak dan één grote nestenclave in plaats van meerdere kleine van 50 m². Is effectiever en werkt makkelijker.

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegas	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Legselbeheer	5%	10%	-	-	-	10%	5%	-	5%	-

Het doel van het inbouwen van een sabbatical year is rust in het bouwplan en het versterken van de bodemkwaliteit. Een jaar specifieke groenbemesters en het achterwege laten van chemische gewasbescherming. Uitgangspunten daarbij zijn opbouw organische stof, diepere beworteling en bloeiende gewassen (met insecten en dieren)

SABBATICAL YEAR

VOORWAARDEN SABBATICAL YEAR

- Inzaaien in het voorjaar of (bij voorkeur) in het najaar met een groenbemestersmix.
- Bemesten is toegestaan.
- Chemische onkruidbestrijding is enkel mogelijk conform het Protocol gebruik herbiciden open akkerland bij agrarisch natuurbeheer
- Groenbemester niet doodspuiten. Hakselen of klepelen.
- Er wordt geen gewas geoogst.

'WE MOETEN OP EEN IETS ANDERE WIJZE GAAN BOEREN. DE LAATSTE TIENTALLEN JAREN IS ER EEN TE GROTE AANSLAG GEWEEST OP ONZE GRONDEN. DAT PAST NIET BIJ GOED RENTMEESTERSCHAP. DE MAATREGEL SABBATICAL YEAR SLUIT HIER NAADLOOS OP AAN.'

Jan Wolthuis, Den Andel

PRAKTISCHE TIPS

Maak een vals zaaibed om onkruiddruk voor te zijn.

Mengsels zorgen voor een grotere diversiteit, zowel boven- als ondergronds

BONUS

Deze maatregel levert een bonus op in combinatie met de volgende maatregelen.

VERGOEDING

€ 2.300 PER HA

VERSTERKENDE MAATREGELEN	Weidevariant	Akkervariant Bloemrijk	Akkervariant Gras-kruiden berijdbaar	Slootbeheer	Kleinschaligheid	Ruige mest	Soortenrijk productiegas	Bodemgraan	Legselbeheer	Sabbatical Year
Sabbatical Year	-	-	-	-	-	20%	-	10%	-	10%

Bijlage – Evaluatieformulier

Deelnemer

Naam:

Adres:

Plaats:

Bedrijfsplan opstellen

1) Hoe heeft u de informatie van de maatregelen vooraf ervaren?

Randenbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Slootbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Kleinschaligheid	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Ruige mest	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Soortenrijk Productiegras	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)

2) Hoe heeft u de begeleiding tijdens het opstellen van een bedrijfsplan ervaren?

.....
.....
.....
.....

3) Welke informatie over het opstellen van het bedrijfsplan wilt u als boer graag meegeven aan het collectief c.q. de overheid om de inpasbaarheid en doelmatigheid te verbeteren?

.....
.....
.....
.....

Uitvoeren maatregelen

4) Hoe heeft u de begeleiding tijdens de uitvoering van de maatregelen ervaren?

Randenbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Slootbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Kleinschaligheid	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Ruige mest	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Soortenrijk Productiegras	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)

5) Hoe heeft u het uitvoeren van maatregelen die u heeft toegepast op uw bedrijf ervaren?

Randenbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Slootbeheer	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Kleinschaligheid	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Ruige mest	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)
Soortenrijk Productiegras	(Negatief)	1	2	3	4	(Positief)

6) Miste u informatie over een bepaalde maatregel tijdens de uitvoering? Nee / Ja

Zo ja, welke informatie miste u?

.....
.....
.....

7) Welke informatie over de maatregelen wilt u als boer graag meegeven aan het collectief c.q. de overheid om de inpasbaarheid en doelmatigheid te verbeteren?

.....
.....
.....
.....
.....

8) In hoeverre zijn de volgende argumenten voor u een reden om een maatregel anders neer te leggen?

Advies Collectief m.b.t. hogere bijdrage aan Europees doel	weinig	1	2	3	4	veel
De aansluiting op maatregelen bij de burens verbeteren	weinig	1	2	3	4	veel
Een hogere beloning bij een betere aansluiting	weinig	1	2	3	4	veel

9) Ziet u mogelijkheden om binnen uw bedrijf te schuiven met de gekozen locatie van de maatregel?

Ja nee misschien

Toekomstige rol van het collectief

Kruis aan welke rol voor het collectief u het meest wenselijk vindt:

Advisering over de maatregelen

- Collectief is vraagbaak / helpdesk op verzoek van u
- Voorlichting vanuit het Collectief via folders en nieuwsbrieven
- Adviserende voorlichting door het Collectief op bedrijfsniveau

Administratief

- Zelfstandig intekenen als boer in GDI
- Collectief adviseert over uw intekening in GDI
- Collectief tekent voor u in en levert intekening aan RVO

Controle

- Door RVO / NVWA
- Controlerende schouw door Collectief
- Adviserende schouw door Collectief

Wat zou u verder nog mee willen meegeven aan het Collectief c.q. de overheid?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....